

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

İnsan hüquqları haqqında
Avropa Konvensiyasının 11-ci
maddəsi üzrə Bələdçi

Toplaşmaq və birləşmək
azadlığı

31 avqust 2022-ci ildə yenilənmişdir

Katiblik tərəfindən hazırlanmışdır. Məhkəmə üçün məcburi hüquqi qüvvəyə malik deyil

Bu Bələdçinin mətninin hamısını və ya bir hissəsini çap və ya elektron nəşr şəklində tərcümə etmək və/və ya çoxaltmaq istəyən nəşirlər və ya təşkilatlar icazə proseduru ilə bağlı məlumat üçün publishing@echr.coe.int elektron poçtu vasitəsilə əlaqə saxlamağa dəvət olunurlar.

Əgər siz Presedent hüququ üzrə bələdçilərin hansı tərcümələrinin hazırda davam etdiyini bilmək istəyirsinizsə, lütfən [Növbədə olan tərcümələr](#) bölümünə baxın.

Bu Bələdçi ilkin olaraq ingilis dilində tərtib edilmişdir. O, müntəzəm olaraq yenilənir və son dəfə 31 avqust 2022-ci ildə yenilənmişdir. Onun mətninə redaktə xarakterli düzəlişlər edilə bilər.

Presedent hüququ üzrə bələdçiləri <https://ks.echr.coe.int> saytıdan yükləmək olar. Nəşrlərdə yeniləmələr üçün Məhkəmənin Twitter hesabını izləyin: https://twitter.com/ECHR_CEDH.

Bu tərcümə Avropa Şurası və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi ilə razılaşma əsasında nəşr olunur və yalnız tərcüməçinin məsuliyyətidir. Mətnin tərcüməsi Avropa Şurasının "Avropa Məhkəməsinin qərarlarının Azərbaycan tərəfindən icrasının gücləndirilməsinə dəstək" layihəsi çərçivəsində həyata keçirilib.

© Avropa Şurası/Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, 2024

Mündəricat

Mündəricat	3
Oxucuların nəzərinə	5
I. Toplaşmaq azadlığı	6
A. Dinc toplaşmaq azadlığı hüququnun əhəmiyyəti və ifadə azadlığı hüququ ilə əlaqəsi	6
B. 9, 10 və/və ya 11-ci maddələr üzrə şikayətlərin təsnifatı	7
1. Dini toplantılar: 9 və 11-ci maddələr	7
2. Toplantı ifadə formasının təzahürü kimi və toplantının gedişində fikrin ifadə edilməsi: 10 və 11-ci maddələr	7
C. Toplaşmaq azadlığı hüququnun əhatə dairəsi	8
1. Toplantının forması və növü	9
2. Forum azadlığı.....	9
3. Dinc toplantı.....	10
D. Pozitiv öhdəliklər	11
1. Toplantının dinc formada keçirilməsini təmin etmək öhdəliyi	12
2. Əks nümayişlər	12
E. Toplaşmaq hüququnun məhdudlaşdırılması.....	13
1. Toplaşmaq hüququnun həyata keçirilməsinə müdaxilə	13
2. Məhdudiyyətlərin əsaslandırılması.....	14
a. “Qanunla nəzərdə tutulmuş”	14
b. Qanuni məqsəd.....	15
c. “Demokratik cəmiyyətdə zəruri”	16
i. Toplantı zamanı ifadə edilən fikirlərin məzmunu ilə əlaqədar müdaxilə üçün diskresion səlahiyyətin çərçivələrinin məhdudluğu	16
ii. Toplantıya ümumi qadağa qoymaq üçün diskresion səlahiyyətin çərçivələrinin məhdudluğu.....	17
iii. Adı həyat axarının və nəqliyyatın hərəkətinin qəsdən pozulmasına görə sanksiya tətbiq etmək üçün diskresion səlahiyyətin çərçivələrinin genişliyi	18
iv. Çəkindirici təsir	18
v. Sanksiyalar: onların xarakteri və ağırlıq dərəcəsi.....	19
vi. Toplantının dağıdılması və güc tətbiqi	19
F. İlkin bildiriş və icazə prosedurları	20
1. Bildiriş və icazə prosedurlarının məqsədi	20
2. Qanunsuz toplantı.....	21
3. Kortəbii toplantı	22
G. Qınanılmalı davranış	22
II. Birləşmək azadlığı	23
A. Demokratik cəmiyyətdə birləşmək azadlığı hüququnun əhəmiyyəti	23
B. Konvensiyanın 9 və 10-cu maddələri ilə əlaqə.....	24
C. Birləşmək azadlığı hüququnun əhatə dairəsi və məzmunu	25
1. Birləşmək anlayışı.....	25
2. Ümumi (publik) hüquq təsisatları, peşə qurumları və məcburi üzvlük.....	25
3. Birliyin yaradılması və hüquqi cəhətdən tanınması	26
4. Birləşmənin muxtariyyəti, daxili idarəetmə və üzvlük.....	26

5. Birləşməmək azadlığı	27
D. Birləşmək azadlığına tətbiq edilən məhdudiyyətlər	27
1. “Qanunla nəzərdə tutulmuş”	28
2. Qanuni məqsəd	29
3. “Demokratik cəmiyyətdə zəruri”	29
a. Məhkəmənin nəzarətinin hüdudları	29
b. Müdaxilənin ciddilik dərəcəsi və mütənasiblik tələbi	30
E. Birliklərin müəyyən növləri	32
1. Siyasi partiyalar	32
a. Qeydiyyatdan imtina və ləğvetmə	32
b. Maliyyələşdirmə və yoxlamalar	35
2. Azlıqların birlikləri	35
3. Dini birliklər	37
F. Pozitiv öhdəliklər	38
III. Həmkarlar ittifaqı yaratmaq və onlara qoşulmaq azadlığı.....	40
A. Həmkarlar ittifaqı hüquqlarının əhatə dairəsi	40
B. Əsas elementlər və Məhkəmənin yanaşması	41
C. Qeydiyyatdan imtina	42
D. Sanksiyalar və çəkindirici tədbirlər	42
E. Həmkarlar ittifaqına daxil olmamaq hüququ	43
F. Həmkarlar ittifaqlarının öz daxili işlərini tənzimləmək və üzvlərini seçmək hüququ	43
G. Kollektiv saziş bağlamaq üçün danışıqlar aparmaq hüququ	44
H. Tətil aksiyası keçirmək hüququ	45
I. Pozitiv öhdəliklər və diskresion səlahiyyətlər	46
IV. Silahlı qüvvələr, polis və ya inzibati dövlət orqanları üzvlərinin	
hüquqlarına məhdudiyyətlər qoyulması	47
A. İnzibati dövlət orqanları	47
B. Polis	48
C. Silahlı qüvvələr	49
İstinad edilmiş işlərin siyahısı	50

Oxucuların nəzərinə

Bu Bələdçi Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (bundan sonra “Məhkəmə”, “Avropa Məhkəməsi” və ya “Strasburq Məhkəməsi”) tərəfindən nəşr olunan əsas məhkəmə qərarları və qəraradları haqqında hüquqşünasları məlumatlandırmaq üçün Strasburq Məhkəməsi tərəfindən nəşr olunan Presedent hüququ üzrə bələdçilər seriyasının bir hissəsidir. Konkret olaraq bu Bələdçidə İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının (bundan sonra “Konvensiya” və ya “Avropa Konvensiyası”) 11-ci maddəsi üzrə presedent hüququ təhlil edilir və ümumiləşdirilir. Oxucular burada bu sahədəki əsas prinsipləri və müvafiq presedentləri tapacaqlar.

İstinad edilən presedent hüququ nümunələri aparıcı, mühüm və/yaxud son qərarlar və qəraradlar arasından seçilmişdir.^[*]

Məhkəmənin qərar və qəraradları təkcə Məhkəməyə verilmiş işlərin həllinə deyil, daha ümumi planda Konvensiya ilə təsbit edilmiş normaların aydınlaşdırılmasına, qorunmasına və inkişaf etdirilməsinə xidmət edir ki, bununla da iştirakçı dövlətlərin götürdükleri öhdəliklərə riayət etmələrinə kömək edir ([İrlandiya Birləşmiş Krallığa qarşı](#), 18 yanvar 1978-ci il, 154-cü bənd, A seriyası № 25; və son dövrə aid iş: [Jeronovičs Latviyaya qarşı](#) [BP], ərizə № 44898/10, 109-cu bənd, 5 iyul 2016-cı il).

Beləliklə, Konvensiya sayəsində yaradılmış sistemin missiyası ümumi maraqlar baxımından dövlət siyasəti məsələlərini müəyyən etmək, bununla da insan hüquqlarının müdafiəsi standartlarını yüksəltmək və Konvensiya iştirakçısı olan dövlətlərdə insan hüquqları üzrə məhkəmə təcrübəsini genişləndirməkdir ([Konstantin Markin Rusiyaya qarşı](#) [BP], ərizə № 30078/06, 89-cu bənd, ECHR 2012). Həqiqətən də, Məhkəmə Konvensiyanın insan hüquqları sahəsində “Avropa ictimai asayişinin konstitusiyası aləti” rolunu vurğulamışdır ([Bosphorus Hava Yolları Turizm və Ticaret Anonim Şirkəti İrlandiyaya qarşı](#) [BP], ərizə № 45036/98, 156-cı bənd, ECHR 2005-VI; və son dövrə aid iş: [N.D. və N.T. İspaniyaya qarşı](#) [BP], ərizələr № 8675/15 və 8697/15, 110-cu bənd, 13 fevral 2020-ci il).

Konvensiyanın 15 sayılı Protokolu sayəsində bu yaxınlarda Konvensiyanın Preambulasına subsidiarlıq prinsipi daxil edilmişdir. Bu prinsip insan hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı “iştirakçı dövlətlər və Məhkəmə arasında ortaq məsuliyyət müəyyən edir” və milli hakimiyyət orqanları və məhkəmələr daxili qanunvericiliyi elə şərh və tətbiq etməlidirlər ki, Konvensiyada və onun Protokollarında müəyyən edilmiş hüquq və azadlıqlar tam şəkildə həyata keçirilə bilsin ([Grzęda Polşaya qarşı](#) [BP], 324-cü bənd).

Bu Bələdçidə Konvensiyanın və onun Əlavə Protokollarının hər bir qeyd olunan maddəsi üçün açar sözlərə istinadlar var. Hər bir halda baxılan hüquqi məsələlər birbaşa Konvensiyanın və onun Protokollarının mətnindən (əksər hallarda) götürülmüş terminlər toplusundan seçilmiş [açar sözlərin](#) siyahısında ümumiləşdirilmişdir.

Məhkəmənin presedent hüququna dair [HUDOC məlumat bazası](#) açar sözlər vasitəsilə axtarışlar aparmağa imkan verir. Bu açar sözlər vasitəsilə axtarış oxşar hüquqi məzmunla malik sənədlər qrupunu tapmağa imkan yaradır (hər bir iş üzrə Məhkəmənin əsaslandırma və qənaətləri açar sözlər vasitəsilə ümumiləşdirilir). Ayrı-ayrı işlər üçün açar sözləri HUDOC-da “Case Details” (İşlərin detalları) teqinin üzərinə klikləməklə tapmaq olar. HUDOC məlumat bazası və açar sözlər haqqında əlavə məlumat üçün bax: [HUDOC istifadəçisi üçün təlimat](#).

*. İstinad edilən presedent hüququ nümunələri Məhkəmənin və Avropa İnsan Hüquqları Komissiyasının rəsmi dillərindən birində və ya hər ikisində (ingilis və ya fransız) ola bilər, əgər başqa cür göstərilməyibsə, bütün istinadlar Məhkəmə Palatasının mahiyyəti üzrə çıxardığı qərara aiddir. Mətnə “(qərarad)” sözü Məhkəmənin qəraradını, “[BP]” isə işə Böyük Palata tərəfindən baxıldığını göstərir.

Bu yenilənmiş versiya nəşr edildiyi zaman Palatanın hələ qüvvədə olmayan qərarları ulduz (*) işarəsi ilə qeyd olunur.

I. Toplaşmaq azadlığı

Konvensiyanın 11-ci maddəsi

“1. Hər kəsin dinc toplaşmaq azadlığı və öz maraqlarını müdafiə etmək üçün həmkarlar ittifaqları yaratmaq və onlara qoşulmaq hüququ da daxil olmaqla, başqaları ilə birləşmək azadlığı hüququ vardır.

2. Bu hüquqların həyata keçirilməsinə milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişəşin və cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və mənəviyyatın qorunması üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olanlardan başqa, heç bir məhdudiyət qoyula bilməz. Bu maddə silahlı qüvvələr, polis və ya inzibati dövlət orqanları üzvlərinin belə hüquqlarının həyata keçirilməsinə qanuni məhdudiyətlər qoyulmasına mane olmur”.

HUDOC-da açar sözlər

Dinc toplaşmaq azadlığı (11-1) – Birləşmək azadlığı (11-1) – Həmkarlar ittifaqı yaratmaq və onlara qoşulmaq (11-1) – Həmkarlar ittifaqlarına qoşulmamaq (11-1) – Üzvlərin maraqları (11-1)

Müdaxilə (11-2) – Qanunla müəyyən edilmiş (11-2); Əlçatanlıq (11-2); Öncədən görülmə bilmə (11-2); Sui-istifadəyə qarşı təminatlar (11-2) – Demokratik cəmiyyətdə zəruri (11-2); Milli təhlükəsizlik (11-2); İctimai asayiş (11-2); İğtişəşin qarşısının alınması (11-2); Cinayətin qarşısının alınması (11-2); Sağlamlığın qorunması (11-2); Mənəviyyatın qorunması (11-2); Digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi (11-2) – Silahlı qüvvələr (11-2) – Polis (11-2) – İnzibati dövlət orqanlarının üzvləri (11-2)

A. Dinc toplaşmaq azadlığı hüququnun əhəmiyyəti və ifadə azadlığı hüququ ilə əlaqəsi

1. Dinc toplaşmaq azadlığı hüququ demokratik cəmiyyətdə fundamental hüquqdur və ifadə azadlığı hüququ kimi bu cür cəmiyyətin dayaqlarından biridir. Beləliklə, o, dar çərçivədə şərh edilməməlidir (*Djavit An Türkiyəyə qarşı*, 2003, 56-cı bənd; *Kudrevičius və başqaları Litvaya qarşı* [BP], 2015, 91-ci bənd).
2. Bu hüququn fundamental mahiyyətini nəzərə alaraq, Məhkəmə ərizəçilərin hər hansı “əhəmiyyətli ziyana” məruz qalmaması ilə bağlı etirazları qəbul etməyə və Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3(b) bəndinə istinad edərək 11-ci maddə üzrə şikayətləri rədd etməyə meyl göstərmir (*Berladir və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2012, 34-cü bənd; *Öğrü Türkiyəyə qarşı*, 2017, 18-ci bənd).
3. Rəylərin müdafiəsi və onları ifadə etmək azadlığı 11-ci maddədə təsbit edilmiş toplaşmaq və birləşmək azadlıqlarının məqsədlərindən biridir (*Azadlıq və Demokratiya Partiyası (ÖZDEP) Türkiyəyə qarşı* [BP], 1999, 37-ci bənd).
4. Özünün müstəqil roluna və xüsusi tətbiq sahəsinə baxmayaraq, 11-ci maddə həm də 10-cu maddənin işığında nəzərdən keçirilməlidir, belə ki, sərbəst toplaşmaq azadlığının həyata keçirilməsinin məqsədi şəxsi rəylərin ifadə edilməsidir (*Ezelin Fransaya qarşı*, 1991, 37-ci bənd), eləcə də ictimai müzakirələr və etirazların açıq ifadəsi üçün forumun təmin edilməsi zəruridir (*Éva Molnár Macarıstana qarşı*, 2008, 42-ci bənd).
5. 10-cu maddə ilə 11-ci maddə arasındakı əlaqə hakimiyyət orqanlarının nümayiş iştirakçılarının və ya birlik üzvlərinin fikirlərinə və ya bəyanatlarına cavab olaraq dinc toplaşmaq azadlığı hüququna müdaxilə etdikdə xüsusilə aktual olur. (*Primov və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2014, 92-ci bənd; *Stankov və Birləşmiş Makedoniya Təşkilatı “İlinden” Bolqarıstana qarşı*, 2001, 85-ci bənd).

B. 9, 10 və/və ya 11-ci maddələr üzrə şikayətlərin təsnifatı

1. Dini toplantılar: 9 və 11-ci maddələr

6. Toplantı əsasən dini xarakter daşdıqda, həm 9-cu, həm də 11-ci maddəyə istinad edilə bilər. Şəhər parkında ibadət mərasiminin keçirilməsinə icazə verməkdən imtina məsələsi 9-cu maddənin işığında şərh edilən 11-ci maddə üzrə araşdırılmış və belə əsas gətirilmişdir ki, sözügedən toplantı ictimai yerdə keçirilməli idi və toplantılar üçün müəyyən edilmiş qaydalar onlara şamil olunurdu (*Barankevich Rusiyaya qarşı*, 2007, 15-ci bənd; *Rusiyadakı Krişna Şüuru Cəmiyyətləri Mərkəzi Rusiyaya qarşı*, 2021, 46-cı bənd). Digər tərəfdən, şəxsi və ya icarəyə götürülmüş tikilidə keçirilən dini toplantının pozulması ilə bağlı şikayətə yalnız 9-cu maddə nöqtəyi-nəzərindən baxılmışdır (*Kuznetsov və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2007, 53-cü bənd; *Krupko və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2014, 42-ci bənd; *"Yəhva şahidləri"nin Qldani icmasının üzvləri və başqaları Gürcüstana qarşı*, 2007, 143-144-cü bəndlər). Bundan əlavə, merin və ya məhkəmənin qərarları ilə ərizəçi dini təşkilata öz ibadət yerini tikməkdən imtina edildiyi işdə Məhkəmə müvafiq şikayətləri 11-ci maddənin işığında şərh edilən 9-cu maddə üzrə araşdırmaq qərarına gəlmişdir (*Bolqarıstandakı "Yəhva şahidləri" dini konfessiyası Bolqarıstana qarşı*, 2020, 80-ci bənd)¹.

7. Ərizəçilərin sadəcə olaraq dini ayinlərin açıq şəkildə icra edilməsindən ibarət olan dini mərasimdə iştiraka görə terrorçuluğun qarşısının alınması haqqında qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi ilə bağlı işdə Məhkəmə müəyyən etdi ki, bu situasiya Konvensiyanın müxtəlif maddələri, o cümlədən ərizəçilərin istinad etdiyi 7, 9 və 11-ci maddələr əsasında araşdırıla bilər. Bununla belə, o, hesab etdi ki, bu işdə qaldırılan əsas məsələ yalnız 9-cu maddə üzrə araşdırılmalıdır (*Güler və Uğur Türkiyəyə qarşı*, 2014, 12 və 26-cı bəndlər).

2. Toplantı ifadə formasının təzahürü kimi və toplantının gedişində fikrin ifadə edilməsi: 10 və 11-ci maddələr

8. Konkret şikayətin 10-cu və ya 11-ci maddə üzrə və yaxud hər ikisi üzrə araşdırılmalı olması işin konkret hallarından və ərizəçinin şikayətlərinin mahiyyətindən asılıdır (*"Women On Waves" təşkilatı və başqaları Portuqaliyaya qarşı*, 2009, 28-ci bənd; *Bumbeş Rumıniyaya qarşı*, 2022, 69-cu bənd). "Toplantı" hesab edilməyinə və ya "dinc" toplantı sayılmadığına görə 11-ci maddənin şamil olunmadığı hadisə ilə bağlı şikayətlərə 11-ci maddənin işığında 10-cu maddə üzrə baxılmışdır (*Steel və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1998, 92 və 113-cü bəndlər – bu işdə Məhkəmə hər iki sualı açıq saxlamışdır). Rəsmi binalara zorla icazəsiz daxil olma formasında etiraz aksiyası 11-ci maddənin işığında şərh edilən 10-cu maddə ilə qorunan ifadə forması təşkil edə bilər (*Taranenko Rusiyaya qarşı*, 2014, 69-cu bənd).

9. Məhkəmə toplantıda iştirak edənlərin nəinki öz fikirlərini ifadə etməyə, həm də bunu başqaları ilə birlikdə etməyə çalışmasına xüsusi əhəmiyyət verir (*Primov və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2014, 91-ci bənd). Buna görə də, tək iştirakçı tərəfindən keçirilən nümayişlər 10-cu maddə əsasında, lazım gəldikdə 11-ci maddənin kontekstində müəyyən edilmiş ümumi prinsiplər nəzərə alınmaqla, nəzərdən keçirilir (*Novikova və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2016, 91-ci bənd). Təxminən otuz nəfərdən ibarət bir qrupun rəsmi binalara qapanması, şüarlar səsləndirməsi və pəncərələrdən vərəqələr paylaması ilə bağlı etiraz aksiyası 10-cu maddə üzrə araşdırılmışdır (*Yezhov və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2021, 27-ci bənd). İnsanları sosial şəbəkələr vasitəsilə toplantıda iştirak etməyə çağırmaq 10-cu maddənin əhatə dairəsinə düşür və lazım gəldikdə həmin maddə 11-ci maddənin işığında şərh olunur (*Elvira Dmitriyeva Rusiyaya qarşı*, 2019, 66-cı bənd).

10. Toplantı zamanı törədilən qeyri-zorakı hərəkətlər 11-ci maddə ilə qorunur. Yolu bağlama və nəqliyyatın hərəkətinə və adi həyat axarına qəsdən mane olan digər fiziki hərəkətlər 11-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşən hərəkətlər hesab olunmuşdur (*Barraco Fransaya qarşı*, 2009, 39-cu bənd; *Lucas Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərardad), 2003), hətəndə Məhkəmə qeyd etmişdir ki, bu cür hərəkətlər Konvensiyanın 11-ci maddəsi ilə

1. Bax: *9-cu maddə üzrə Bələdçi 9 – Din azadlığı*, I.E bölməsi.

qorunan dinc toplaşmaq azadlığının əsasını təşkil etmir (*Kudrevičius və başqaları Litvaya qarşı* [BP], 2015, 97-ci bənd). Nümayiş zamanı divara plakat vurulmasına yalnız 11-ci maddə üzrə baxılmış (*Akarsubaşi və Alçiçek Türkiyəyə qarşı*, 2018, 31-33-cü bəndlər; həmçinin bax: *Olga Kudrina Rusiyaya qarşı*, 2021, 49-cu bənd – oxşar hərəkətlər siyasi vərəqələrin pəncərədən atılması ilə birlikdə edildiyi üçün bu iş 10-cu maddə üzrə araşdırılmışdır), həmçinin qanunla qoyulmuş qadağaya zidd olaraq məhkəmə binalarının yaxınlığında mətbuata açıqlamalar verilməsinə də eyni maddə üzrə baxılmışdır (*Öğrü Türkiyəyə qarşı*, 2017, 13-cü bənd). Eynilə, mətbuat konfransı, yürüş və oturaq aksiya da daxil olmaqla, hamısı bir kampaniya ilə əlaqəli olan bir sıra etiraz aksiyaları 11-ci maddə üzrə araşdırılmış (*Hakim Aydın Türkiyəyə qarşı*, 2020, 50-ci bənd). *Ekrem Can və başqaları Türkiyəyə qarşı* işdə (2022), həmçinin məhkəmə binasındakı etirazlara (ərizəçilər plakatlar açmış, şüarlar səsləndirmiş və vərəqələr atmış və bununla da mühüm ictimai xidmətin işini pozmuş, yəni ədalət mühakiməsinin lazımı qaydada həyata keçirilməsinə mane olmuşdular – qərarın 91-ci bəndi) 10-cu maddənin işığında 11-ci maddə üzrə baxılmışdır. Məhkəmə qeyd etmişdir ki, ərizəçilərin şikayəti təkcə onların fikirlərini ifadə etmələrinə imkan verilməməsi faktına deyil, həm də əsasən onların binadan zorla çıxarılması ilə nəticələnmiş polis müdaxiləsinə aiddir (68-ci bənd).

Nümayiş zamanı şüarların səsləndirilməsinə və onların məzmununa uyğun plakatların saxlanmasına görə cəza verilməsi 11-ci maddədə nəzərdə tutulmuş dinc toplaşmaq azadlığı hüququna müdaxilə hesab olunur (*Kemal Çetin Türkiyəyə qarşı*, 2020, 26-cı bənd).

11. Digər tərəfdən, müəyyən xarakterli fəaliyyətə mane olan hərəkətlərə 10-cu maddə üzrə və yaxud birlikdə 10-cu və 11-ci maddələr üzrə baxılır. Belə ki, ova və ya avtomobil yolunun tikintisinə fiziki maneə yaratmağa yönəlmiş etiraz hərəkətləri 10-cu maddədə nəzərdə tutulmuş fikir ifadəsi sayılır (*Steel və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1998, 92-ci bənd). Balina ovuna mane olacaq şəkildə qayıqlarla manevr etmiş "Greenpeace" təşkilatının fəalları tərəfindən qaldırılan işdə Məhkəmə bu ehtimaldan çıxış etdi ki, ərizəçilər 10 və/və ya 11-ci maddələrə istinad edə bilərdilər, amma mövcud vəziyyətdə şikayəti bu maddələrdən biri və ya hər ikisi üzrə araşdırmağı zəruri hesab etmədi (*Drieman və başqaları Norveçə qarşı* (qərardad), 2000)².

C. Toplaşmaq azadlığı hüququnun əhatə dairəsi

12. Mühüm əhəmiyyəti nəzərə alınaraq, toplaşmaq azadlığı dar çərçivədə şərh edilməməlidir (*Kudrevičius və başqaları Litvaya qarşı* [BP], 2015, 91-ci bənd; *Taranenko Rusiyaya qarşı*, 2014, 65-ci bənd). Dar çərçivəli şərh riskinin qarşısını almaq üçün Məhkəmə toplantı termininin anlayışını verməkdən və ya onu müəyyən edəcək meyarları tam sadalamaqdan imtina etmişdir (*Navalnyy Rusiyaya qarşı* [BP], 2018, 98-ci bənd).

13. "Toplantı" avtonom anlayışdır; o, xüsusilə bildiriş və ya icazə tələb olunmasından və ya bu cür prosedurlardan azad olub-olmamasından asılı olmayaraq, daxili hüquqi tənziqləmə predmeti olmayan toplantıları əhatə edir. Belə ki, Məhkəmə 11-ci maddənin dinc gəzintiyə şamil olunduğunu qərara almışdır, elə bir gəzinti ki, bu zaman siyasi ismarıcı ifadə etmək üçün insan qrupları koordinasiya və məqsədyönlü şəkildə hərəkət etmişlər; ərizəçi belə gəzintini qüvvədə olan milli qanunvericiliyə uyğun olaraq barəsində bildiriş verilməli olan "yürüşlər" və ya "mitinqlər" hesab etməmişdir (*Navalnyy Rusiyaya qarşı* [BP], 2018, 108-ci bənd). Eynilə, Məhkəmə Konvensiyada nəzərdə tutulmuş "toplaşmaq" termininin avtonom anlayışına istinad edərək müəyyən etmişdir ki, ərizəçinin "fləşmob" kimi təsvir etdiyi toplantı daxili qanunvericilikdə müəyyən edilmiş "ictimai tədbir" və ya "statik nümayiş" anlayışlarına daxil olmasından asılı olmayaraq toplantı hesab edilə bilər (*Obote Rusiyaya qarşı*, 2019, 35-ci bənd).

14. Toplantı konkret olaraq iştirakçılarının ümumi məqsədi ilə müəyyən edilir və hər biri öz məqsədini güdən fərdlərin təsadüfi yığılmasından, məsələn, ictimai binaya daxil olmaq üçün növbəyə düzülməsindən fərqləndirilməlidir. Belə ki, siyasi xarakterli cinayət işi üzrə məhkəmə iclası zamanı məhkəmə binasının qarşısında bir qrup fəalın yığılması "toplantı" anlayışına daxildir, ona görə ki, bu cür yığılmaqla onların niyyəti ictimai əhəmiyyət daşıyan məsələdə şəxsi iştiraklarını ifadə etmək

2. Həmçinin bax: *Kütləvi etirazlar üzrə Bələdçi*, II.A bölməsi.

olmuşdur. Məhkəmə öncədən planlaşdırılmayan bu cür toplantını yoldan keçən şəxsin təsadüfən nümayişçilərə qarışdığı və nümayişin iştirakçıları ilə səhv salındığı situasiyadan fərqləndirmişdir (*Navalnyy Rusiyaya qarşı* [BP], 2018, 110-cu bənd).

15. Binaın uzun müddət zəbt edilməsi, daxili qanunvericiliyə açıq-aydın zidd olsa da, dinc xarakter daşdığı təqdirdə “dinc toplantı” kimi qiymətləndirilə bilər (*Cisse Fransaya qarşı*, 2002, 39-40-cı bəndlər; *Tuskia və başqaları Gürcüstana qarşı*, 2018, 73-cü bənd; *Annenkov və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2017, 123-cü bənd).

16. Toplantının mövcudluğu şübhə doğurmasa belə, konkret ərizəçi Məhkəmə qarşısında həmin toplantıda iştirakını inkar edərsə, onun şikayətinin 11-ci maddə üzrə qəbul edilməsi şübhə altına alınə bilər. Ərizəçilər tərəfindən dinc toplaşmaq azadlığının həyata keçirilməsi ilə onlara qarşı görülən tədbirlər arasında aydın və dərk edilən əlaqə olmalıdır (*Navalnyy və Yashin Rusiyaya qarşı*, 2014, 52-ci bənd). Belə əlaqəni müəyyən edərkən Məhkəmə ərizəçinin ilkin niyyətini, toplantıda faktiki iştirak etmə dərəcəsini və milli instansiyalar və Məhkəmə qarşısındakı iddialarının məzmununu nəzərə alır (*Agit Demir Türkiyəyə qarşı*, 2018, 68-ci bənd; *Navalnyy Rusiyaya qarşı* [BP], 2018, 109-111-ci bəndlər; *Zulkuf Murat Kahraman Türkiyəyə qarşı*, 2019, 45-ci bənd, *Obote Rusiyaya qarşı*, 2019, 35-ci bənd). Ərizəçinin toplantıda iştirakına görə sanksiyaya məruz qalması faktı, əgər ərizəçi ardıcıl olaraq onun iştirakçılarla səhv salındığını iddia edərsə, özü-özlüyündə şikayəti 11-ci maddənin əhatə dairəsinə daxil etmək üçün kifayət deyil (*Kasparov və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2013, 72-ci bənd). Konvensiyanın 11-ci maddəsini sadəcə nümayiş müshidə edən şəxslərə şamil edilə bilər (misal üçün bax: *Galstyan Ermənistanə qarşı*, 2007, 100-cü bənd), amma bunun üçün onlar inandırıcı arqumentlər gətirməlidirlər ki, sadəcə hadisələri müshidə etmək məqsədilə mitinqdə olmaları onların dinc toplaşmaq hüququnun həyata keçirilməsi hesab edilə bilər (*Shmorgunov və başqaları Ukraynaya qarşı*, 2021, 487-ci bənd).

17. Sərbəst toplaşmaq azadlığına münasibətdə əks hüquqla bağlı indiyədək heç bir işin olmamasına baxmayaraq, presedent hüququndan toplantıda iştiraka məcbur edilməmək hüququnun mövcudluğu barədə nəticə çıxarılə bilər (*Sørensen və Rasmussen Danimarkaya qarşı* [BP], 2006, 54-cü bənd; *Novikova və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2016, 91-ci bənd).

1. Toplantının forması və növü

18. Bu hüquq həm qapalı toplantıları, həm də ictimai yerlərdə, istər statik, istərsə də yürüş şəklində keçirilən toplantıları əhatə edir; Bundan əlavə, bu hüquq ayrı-ayrı iştirakçılar və toplantını təşkil edən şəxslər tərəfindən həyata keçirilə bilər (*Kudrevičius və başqaları Litvaya qarşı* [BP], 2015, 91-ci bənd; *Djavit An Türkiyəyə qarşı*, 2003, 56-cı bənd).

19. 11-ci maddənin əsas məqsədi dinc siyasi nümayiş keçirmək və demokratik prosesdə iştirak hüququnu qorumaq olsa da, bu maddəni şərh edərkən onu yalnız bu cür toplantılarla məhdudlaşdırmaq onun əhatə dairəsinə qəbul edilməz dərəcədə daraltmaq demək olardı, necə ki, 10-cu maddənin şərh zamanı onu yalnız siyasi xarakterli fikirlərin ifadəsi ilə məhdudlaşdırmaq olmaz (*Friend, “Countryside Alliance” və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarad), 2009, 50-ci bənd). Belə ki, 11-ci maddənin mahiyyətə ictimai xarakterli toplantılara (*Emin Hüseyinov Azərbaycana qarşı*, 2015, 91-ci bənd – bu iş polisın şəxsi kafedəki toplantıya müdaxiləsi ilə əlaqədar idi; *Djavit An Türkiyəyə qarşı*, 2003, 60-cı bənd – bu iş iki icma nümayəndələrinin toplantılarında iştirak etmək üçün ərizəçinin Cənubi Kiprdəki “yaşıl xətti” keçməsinə icazə verməkdən hakimiyyət orqanlarının imtinası ilə əlaqədar idi), eləcə də mədəni toplantılara (*Qaraçı Şurası və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarad), 2002); habelə dini və mənəvi xarakterli toplantılara şamil edildiyi qənaətinə gəlinmişdir (*Barankevich Rusiyaya qarşı*, 2007, 15-ci bənd). Rəsmi yığıncaqlar, xüsusilə parlament iclasları da 11-ci maddənin tətbiq dairəsinə düşür (*Forcadell və Illuis İspaniyaya qarşı* (qərarad), 2019, 24-cü bənd).

2. Forum azadlığı

20. Toplaşmaq azadlığı hüququna 11-ci maddənin 2-ci bəndində müəyyən edilmiş hüdudlar daxilində toplantının vaxtını, yerini və keçirilməsi qaydasını seçmək hüququ daxildir (*Sáska Macaristanə qarşı*, 2012, 21-ci bənd). Beləliklə, toplantının yeri iştirakçılar üçün həlledici əhəmiyyət kəsb etdikdə, onun

dəyişdirilməsi haqqında qərar onların Konvensiyanın 11-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş toplaşmaq azadlığına müdaxilə təşkil edə bilər (*Birləşmiş Makedoniya Təşkilatı "İlinden" və İvanov Bolqarıstana qarşı*, 2005, 103-cü bənd; *Lashmankin və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2017, 405-ci bənd).

21. Bununla belə, 10-cu maddə və nəticə etibarilə 11-ci maddə bu hüququn həyata keçirilməsi üçün hər hansı forum azadlığına təminat vermir. Konkret olaraq, bu maddə xüsusi mülkiyyətə, hətta dövlət mülkiyyətində olan bütün əmlaka, məsələn, dövlət idarələrinə, universitet binalarına və ya məhkəmə binalarına avtomatik giriş hüququnun yaradılmasını tələb etmir (*Appleby və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2003, 47-ci bənd; *Taranenko Rusiyaya qarşı*, 2014, 78-ci bənd; *Tuskia və başqaları Gürcüstana qarşı*, 2018, 72-ci bənd; *Ekrem Can və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 2022, 91-ci bənd). 11-ci maddə həmçinin ictimai park kimi iştirakçıların özlərinin seçdiyi yerdə etiraz düşərgəsi qurmaq hüququnu təmin etmir, hərçənd ki, bu cür müvəqqəti qurğular müəyyən şəraitdə siyasi ifadə formasını təşkil edə bilər və tətbiq edilən məhdudiyətlər Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndinin tələblərinə uyğun olmalıdır (*Frumkin Rusiyaya qarşı*, 2016, 107-ci bənd).

22. Müəyyən yerlərdə kütləvi tədbirlərin keçirilməsinə qadağa təhlükəsizlik məqsədilə tətbiq edildikdə 11-ci maddəyə zidd deyil (*Rai və Evans Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərardad), 2009), yaxud vəziyyətdən asılı olaraq, məhkəmə binalarının bilavasitə yaxınlığında yerləşən yerlərdə kütləvi tədbirlərə qadağa konkret iş üzrə məhkəmə prosesini kənar təsirlərdən qorumaq və bununla da başqalarının, yəni məhkəmə prosesində iştirak edən şəxslərin hüquqlarını qorumaq üçün tətbiq edildikdə həmin maddəyə zidd deyil. Lakin həmin qadağa yalnız bu maraqlara xidmət edən məqsədlərlə məhdudlaşmalıdır (*Lashmankin və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2017, 440-cı bənd; *Öğrü Türkiyəyə qarşı*, 2017, 26-cı bənd).

3. Dinc toplantı

23. Konvensiyanın 11-ci maddəsi yalnız "dinc toplaşmaq" hüququnu qoruyur, bu anlayış təşkilatçıların və iştirakçıların zorakılıq niyyətlərinin olduğu nümayişi əhatə etmir. Buna görə də, 11-ci maddənin təminatları təşkilatçıların və iştirakçıların belə niyyətlərə malik olduğu, zorakılığa təhrik etdiyi və ya demokratik cəmiyyətin əsaslarını başqa şəkildə rədd etdiyi toplantılar istisna olmaqla, bütün toplantılara şamil edilir (*Kudrevičius və başqaları Litvaya qarşı* [BP], 2015, 92-ci bənd).

24. İşin əsas faktlarından və şikayətlərin xarakterindən asılı olaraq toplantının "dinc" olub-olmaması məsələsinə (*Kudrevičius və başqaları Litvaya qarşı* [BP], 2015, 97-99-cü bəndlər), yaxud müdaxilənin mövcud olub-olmaması məsələsinə 11-ci maddənin tətbiqinin mümkünlüyü məsələsi kimi baxıla bilər (*Primov and Others v. Russia*, 2014, §§ 93-103) və yaxud bunların hər ikisi bu məqsədlə birlikdə qiymətləndirilə bilər (*Gülcü Türkiyəyə qarşı*, 2016, 92-93 və 97-ci bəndlər; *Yaroslav Belousov Rusiyaya qarşı*, 2016, 168-172-ci bəndlər). 11-ci maddənin tətbiqinin mümkünlüyü məsələsinin şikayətin qəbul edilənliliyi məsələsinə baxılması mərhələsində nəzərdən keçirildiyi *Primov və başqaları Rusiyaya qarşı* iş (2014, 99 və 156-cı bəndlər) istisna olmaqla, yuxarıda qeyd olunan bütün işlərdə 11-ci maddənin tətbiqinin mümkünlüyü məsələsi şikayətə mahiyyəti üzrə baxılması mərhələsində qiymətləndirilmişdir. Toplantının dinc xarakterli olub-olmamasının qiymətləndirilməsi ərizəçinin davranışının qiymətləndirilməsindən fərqlidir. Bu, barəsində şikayət edilən tədbirlərin "demokratik cəmiyyətdə zəruri" olub-olmamasına qərar vermək üçün aparılan mütənəsiblik təhlilinin bir hissəsi kimi qiymətləndirilir.

25. Toplantı təşkilatçıların zorakılıq niyyətlərini sübut etmək vəzifəsi hakimiyyət orqanlarının üzərinə düşür (*Xristian Demokrat Partiyası Moldovaya qarşı (№ 2)*, 2010, 23-cü bənd).

26. Toplantının təşkilatçıların nəzarətindən kənar hadisələr nəticəsində iğtişaşlarla nəticələnə biləcəyinə dair real risk olsa belə, o, 11-ci maddənin 1-ci bəndinin əhatə dairəsindən kənara çıxmır və ona qoyulan hər hansı məhdudiyət həmin maddənin 2-ci bəndinin şərtlərinə uyğun olmalıdır (*Schwabe və M.G. Almaniyaya qarşı*, 2011, 103-cü bənd).

27. Nümayişin bir hissəsi olaraq nəqliyyat axınlarına mane olmaq özlüyündə dinc xarakter daşıyan davranışdır. Bu, müasir cəmiyyətlərdə sərbəst toplaşmaq azadlığının həyata keçirilməsi kontekstində qeyri-adi bir hadisə olmasa da, başqaları tərəfindən həyata keçirilən fəaliyyətləri ciddi şəkildə pozmaq məqsədilə nəqliyyatın hərəkətinə və adi həyat axarına məqsədyönlü maneçilik törədən fiziki hərəkətlər Konvensiyanın 11-ci maddəsi ilə qorunan azadlığın əsasını təşkil etmir. Bu vəziyyət 11-ci maddənin ikinci bəndində nəzərdə tutulmuş "zərurilik" məsələsinin qiymətləndirilməsinə təsir göstərir (*Kudrevičius və başqaları Litvaya qarşı* [BP], 2015, 97-ci bənd, əlavə

istinadlar və nümunələr). Eynilə, ictimai binaların zəbt edilməsi qanunsuz olduğuna və pozuntularına səbəb ola biləcəyinə baxmayaraq, ümumiyyətlə, dinc davranış kimi qəbul edilir (*Cisse Fransaya qarşı*, 2002, 39-40-cı bəndlər; *Tuskia və başqaları Gürcüstana qarşı*, 2018, 73-cü bənd; *Annenkov və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2017, 126-cı bənd).

28. Ayrı-ayrı zorakılıq aktları törədilməsinin xələl gətirdiyi toplantı avtomatik olaraq qeyri-dinc xarakterli hesab edilmir və 11-ci maddənin müdafiəsindən avtomatik olaraq məhrum olmur. Əgər hər hansı şəxsin niyyəti və ya davranışı dinc xarakterli olaraq qalırsa, nümayiş zamanı başqaları tərəfindən törədilən ayrı-ayrı zorakılıq aktları və ya digər cəzalandırılmalı hərəkətlər onun dinc toplaşmaq azadlığı hüququndan istifadə etməsini dayandırmır (*Ezelin Fransaya qarşı*, 1991, 53-cü bənd; *Frumkin Rusiyaya qarşı*, 2016, 99-cu bənd; *Laguna Guzman İspaniyaya qarşı*, 2020, 35-ci bənd). Təşkilatçı assosiasiyanın üzvləri olmayan zorakı niyyətli şəxslərin nümayişə qoşulması ehtimalı onun üzvlərini toplaşmaq hüququndan məhrum edə bilməz (*Primov və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2014, 155-ci bənd).

29. Nümayişçilərin zorakılıq aktları törətdiyi bir sıra işlərdə Məhkəmə qeyd edib ki, sözügedən nümayişlər 11-ci maddənin tətbiq dairəsində düşür, lakin 11-ci maddə ilə təmin edilən hüquqa müdaxilələr iğtişanın və ya cinayətin qarşısının alınması və digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi arqumenti ilə əsaslandırılıb (*Osmani və başqaları "keçmiş Yuqoslaviya Respublikası Makedoniyaya" qarşı* (qərar), 2001; *Protopapa Türkiyəyə qarşı*, 2019, 104-112-ci bəndlər, həmçinin *Gülcü Türkiyəyə qarşı iş* üzrə qərar (2016, 93-97-ci bəndlər) ümumi şəkildə qeyd edilmiş digər işlərə bax).

30. Ərizəçinin 11-ci maddədə nəzərdə tutulmuş müdafiənin ona şamil edilməsini tələb edə bilib-bilməyəcəyini müəyyən etmək üçün Məhkəmə aşağıdakıları nəzərə alır: (i) toplantı keçirmək niyyətinin dinc xarakter daşıyıb-daşımaması və təşkilatçılarda zorakılıq niyyətinin olub-olmaması; (ii) toplantıya qoşularkən ərizəçinin zorakılıq niyyəti nümayiş etdirib-etdirməməsi; və (iii) ərizəçinin kiməsə bədən xəsarəti yetirib-yetirməməsi (*Gülcü Türkiyəyə qarşı*, 2016, 97-ci bənd; və *Shmorgunov və başqaları Ukraynaya qarşı*, 2021, 491-ci bənd). Əgər öncə dinc xarakterli olan toplantı sonradan zorakı xarakter alıbsa və hər iki tərəf - nümayişçilər və polis zorakılıq hərəkətlərinə cəlb olunubsa, bəzən zorakılığın kim tərəfindən başladığını araşdırmaq zəruri olur (*Primov və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2014, 157-ci bənd). Bu meyarlara əsaslanaraq, Məhkəmə öncə dinc şəraitdə keçən toplantıda toqquşmaların başlanmasına səbəb olan qəsdən törədilmiş hərəkətlərdə təqsirli bilinən ərizəçinin şikayətini (o, bir qrup insanı polis kordonunu yarmaq üçün irəli aparırdı) mahiyyəti üzrə qəbul edilməz elan edərək rədd etmiş, toplantının keçirildiyi yerdə zorakılığın şiddətlənməsinə səbəb olan digər amillər arasında bu konkret hadisənin xüsusi əhəmiyyətini qeyd etmişdir (*Razvozhayev Rusiyaya və Ukraynaya qarşı və Udaltsov Rusiyaya qarşı*, 2019, 282-285-ci bəndlər).

31. Yuxarıdakı meyarlar əsasında Məhkəmə ərizəçinin 11-ci maddədə nəzərdə tutulmuş müdafiədən yararlanmaq hüququna malik olduğunu qəbul edərsə, o halda təyin edilmiş hökmün mütənəsbibliyi məsələsini təhlil edir. Məhkəmə etiraf etmişdir ki, fərdlər zorakılıq aktlarında iştirak etdikləri halda dövlət orqanları sərbəst toplaşmaq azadlığına müdaxilə zərurətini nəzərdən keçirərkən daha geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdirlər və bu cür qınanılmalı hərəkətlərə görə sanksiya tətbiq edilməsi Konvensiyanın 11-ci maddəsində nəzərdə tutulan təminatlara uyğun hesab edilə bilər (*Gülcü Türkiyəyə qarşı*, 2016, 116-cı bənd). Bununla belə, polislə silahsız qarşıdurma və ya ağır xəsarətlər yetirmədən onlara daş və ya digər fişəng tipli əşyalar atmağa görə uzunmüddətli həbs cəzalarının təyin edilməsi bir sıra hallarda qeyri-mütənəsb hesab edilmişdir (*Gülcü Türkiyəyə qarşı*, 2016, 115-ci bənd; *Yaroslav Belousov Rusiyaya qarşı*, 2016, 180-ci bənd; və *Barabanov Rusiyaya qarşı*, 2018, 74-75-ci bəndlər).

D. Pozitiv öhdəliklər

32. Dinc toplaşmaq azadlığı hüququ iştirakçı dövlətin neqativ və pozitiv öhdəliklərini doğurur (*Öllinger Avstriyaya qarşı*, 2006, 35-ci bənd).

33. Dövlətlər nəinki dinc toplaşmaq hüququna əsassız dolaylı məhdudiyətlər tətbiq etməkdən çəkinməli, həm də bu hüququ qorunmalıdırlar. 11-ci maddənin əsas məqsədi qorunan hüquqlarının həyata keçirilməsinə dövlət orqanlarının özbaşına müdaxiləsindən şəxsi qorumaqdan ibarət olsa da, əlavə olaraq bu hüquqların effektiv

şəkildə həyata keçirilməsini təmin etmək üçün dövlət orqanlarının pozitiv öhdəlikləri də mövcud ola bilər (*Kudrevičius və başqaları Litvaya qarşı* [BP], 2015, 158-ci bənd; *Djavit An Türkiyəyə qarşı*, 2003, 57-ci bənd).

34. Sərbəst toplaşmaq azadlığından effektiv istifadəni təmin etməkdən ibarət pozitiv öhdəlik qeyri-populyar baxışlara malik olan və ya azlıqlara mənsub olan şəxslər üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, çünki onlar qurbana çevrilmə qarşısında daha müdafiəsiz durumdadırlar (*Bączkowski və başqaları Polşaya qarşı*, 2007, 64-cü bənd). Cinsi azlıqların hüquqlarının müdafiəsi üçün təşkil edilən ictimai tədbirlərlə bağlı işlərdə Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, üzərlərinə düşən pozitiv öhdəlik hakimiyyət orqanlarından tələb edir ki, “nümayişdən əvvəl istənilən mümkün vasitələrdən istifadə etməklə, məsələn, heç bir qeyri-müəyyənliyə yol vermədən ictimai bəyanatlar verməklə tolerant, barışdırıcı mövqeyi təbliğ etsinlər, habelə potensial qanun pozucularını mümkün sanksiyaların mahiyyəti barədə xəbərdar etsinlər” (*Identoba və başqaları Gürcüstana qarşı*, 2015, 99-cu bənd) və “nümayiş əleyhdarlarının şifahi homofob hücumlarının və fiziki təzyiqlərinin qarşısını almaqla, planlaşdırılan tədbirin keçirilməsinə lazımi qaydada şərait yaratsınlar” (*Berkman Rusiyaya qarşı*, 2020, 55-57-ci bəndlər).

1. Toplantının dinc formada keçirilməsini təmin etmək öhdəliyi

35. Hakimiyyət orqanları qanuni nümayişlərin dinc formada keçirilməsini və vətəndaşların təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə müvafiq tədbirlər görməyə borcludur. Bununla belə, onlar nümayişlərin dinc xarakterinə tam zəmanət verə bilməzlər və istifadə edəcəkləri vasitələrin seçilməsində geniş diskresion səlahiyyətə malikdirlər. Bu məsələ ilə bağlı Konvensiyanın 11-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş öhdəlik əldə ediləcək nəticələrlə bağlı öhdəlik deyil, görüləcək tədbirlərlə bağlı öhdəlikdir (*Kudrevičius və başqaları Litvaya qarşı* [BP], 2015, 159-cu bənd; *Giuliani və Gaggio İtaliyaya qarşı* [BP], 2011, 251-ci bənd).

36. Konkret olaraq, Məhkəmə, məsələn, istər siyasi, istər mədəni, istərsə də digər xarakterli hər hansı tədbirin, mitinqin və ya digər toplantıların rahat keçirilməsini təmin etmək üçün nümayişlərin keçirildiyi yerdə ilk tibbi yardım xidmətlərinin olmasını təmin etmək kimi qabaqlayıcı təhlükəsizlik tədbirlərinin görülməsinin vacibliyini vurğulamışdır (*Oya Ataman Türkiyəyə qarşı*, 2006, 39-cu bənd).

37. Etiraz nümayişinin liderləri ilə ünsiyyət qurmaq vəzifəsi hakimiyyətin toplantının dinc keçirilməsini təmin etmək, iğtişaşların qarşısını almaq və bütün aidiyyəti şəxslərin təhlükəsizliyini təmin etmək kimi pozitiv öhdəliklərinin mühüm hissəsidir (*Frumkin Rusiyaya qarşı*, 2016, 128-129-cu bəndlər). Etiraz nümayişinin liderləri ilə ünsiyyət qurmaq vəzifəsi hakimiyyətin toplantının dinc keçirilməsini təmin etmək, iğtişaşların qarşısını almaq və iştirakçıların təhlükəsizliyini təmin etmək kimi pozitiv öhdəliklərinin mühüm hissəsidir (*Frumkin Rusiyaya qarşı*, 2016, § § 128-129). Məhkəmə Venesiya Komissiyasının "Dinc toplaşmaq azadlığına dair rəhbər prinsiplər"inə istinad etmişdir, orada u tövsiyə edilir ki, toplantının gedişində qarşıdurma və ya digər mübahisə yaranarsa, məsələnin danışıqlar və ya dialoq yolu ilə həllinə çalışmaq lazımdır (*Frumkin Rusiyaya qarşı*, 2016, 129-cu bənd – həmin bənddə bu iş üzrə qərarın 70-ci bəndində qeyd edilən 5.4-cü prinsipə istinad edilir).

2. Əks nümayişlər

38. Nümayiş təbliğ etmək istədiyi ideya və ya iddiaların əleyhinə olan şəxsləri qıcıqlandıra və ya təhqir edə bilər. Bununla belə, iştirakçılar rəqibləri tərəfindən fiziki zorakılığa məruz qalacaqlarından qorxmadan nümayiş keçirə bilməlidirlər; belə bir qorxu ümumi ideyaları və ya maraqları dəstəkləyən birlikləri və ya digər qrupları cəmiyyətə təsir edən yetərinə mübahisəli məsələlərdə öz fikirlərini açıq şəkildə ifadə etməkdən çəkindirə bilər. Demokratiya şəraitində əks nümayiş keçirmək hüququ nümayiş keçirmək hüququnun həyata keçirilməsinə mane ola bilməz (*Plattform "Ärzte für das Leben" Avstriyaya qarşı*, 1988, 32-ci bənd).

39. Beləliklə, iştirakçı dövlətlərin vəzifəsi qanuni nümayişlərin dinc şəkildə davam etməsi üçün ağlabatan və müvafiq tədbirlər görməkdir (*Birləşmiş Makedoniya Təşkilatı "İlinden" və Ivanov Bolqarıstana qarşı*, 2005, 115-ci bənd).

40. Dövlət hər iki nümayişçi qrupun sərbəst toplaşmaq hüququnu qorumaqdan ibarət pozitiv öhdəlik daşıyır və prinsipcə hər iki nümayişin keçirilməsinə imkan verəcək ən az dərəcədə məhdudlaşdırıcı vasitələr tətbiq etməlidir (*Fáber Macarıstana qarşı*, 2012, 43-cü bənd).

41. Ciddi zorakı əks-nümayiş təhlükəsi mövcud olduqda, Məhkəmə milli hakimiyyət orqanlarına toplantıların

iğtişasız keçirilməsini təmin etmək üçün vasitələrin seçilməsində geniş diskresion səlahiyyətlər verir (*Alekseyev Rusiyaya qarşı*, 2010, 75-ci bənd). Hakimiyyət əks nümayişçilərin səsləndirdiyi istənilən nifrət nitqinə, məsələn, homofob məzmunlu bəyanatlara "lazımı qaydada reaksiya verməlidir" (*Berkman Rusiyaya qarşı*, 2020, 56-cı bənd).

42. Milli hakimiyyət orqanlarına geniş diskresion səlahiyyətlər təkcə ona görə verilmir ki, ziddiyyətə girən iki hüquq, baxışlar bir-birinə zidd olduğu halda dövlətin neytrallıq öhdəliyinə uyğun olaraq, prinsipcə bərabər qaydada müdafiə edilməlidir, həm də ona görə verilir ki, bu orqanlar təhlükəsizlik və pozuntu risklərini qiymətləndirmək və güman edilən risklərdən irəli gələn müvafiq tədbirlər görmək üçün daha əlverişli vəziyyətdədirlər (*Fáber Macaristana qarşı*, 2012, 42-ci bənd).

43. Dövlətin diskresion səlahiyyətindən istifadə edərək vəziyyəti qiymətləndirərkən, keçmişdə analoji tədbirlərdə baş vermiş zorakılıqlar və əks nümayişin hədəfə aldığı nümayişə təsiri iki müvafiq qrup arasında qarşıdurma təhlükəsini qiymətləndirmək baxımından dövlət orqanları üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir (*Fáber Macaristana qarşı*, 2012, 44-cü bənd).

44. Bununla belə, tədbiri qadağan etmək üçün sadəcə riskin mövcudluğu yetərli deyil: qiymətləndirmə apararkən hakimiyyət orqanları zoraki toqquşma təhlükəsinin neytrallaşdırılması üçün zəruri olan resursları qiymətləndirmək məqsədilə potensial iğtişasın miqyasına dair konkret təxminlər hazırlamalıdırlar (*Fáber Macaristana qarşı*, 2012, 40-cı bənd; *Barankevich Rusiyaya qarşı*, 2007, 33-cü bənd).

45. Əgər nümayiş zamanı müxalif qruplar arasında hər cür gərginlik və qızgın mübahisə ehtimalı onun qadağan edilməsinə əsas versəydi, cəmiyyət hətr hansı məsələyə dair əksəriyyətin rəyinin əleyhinə olan müxtəlif baxışları dinləmək imkanından məhrum iolardı (*Stankov və Birləşmiş Makedoniya "İlinden" Bolqaristana qarşı*, 2001, 107-ci bənd).

46. Əks nümayişin qeyd-şərtsiz qadağan edilməsi, xüsusən də bu nümayiş ictimai maraq doğuran məsələ ilə bağlı olduqda, həddindən artıq sərt tədbirdir və xüsusi əsaslandırma tələb edir (*Öllinger Avstriyaya qarşı*, 2006, 44-cü bənd).

E. Toplaşmaq hüququnun məhdudlaşdırılması

1. Toplaşmaq hüququnun həyata keçirilməsinə müdaxilə

47. Toplaşmaq hüququ qeyri-məhdud hüquq deyil; o, 11-ci maddənin 2-ci bəndinə uyğun olaraq məhdudiyətlərə məruz qala bilər. Bu hüququn həyata keçirilməsinə müdaxilənin birbaşa, qanunla və ya de-fakto qadağan edilməsinə ehtiyac yoxdur, belə ki, qadağa hakimiyyət orqanları tərəfindən həyata keçirilən müxtəlif digər tədbirlərdən ibarət ola bilər (*Kudrevičius və başqaları Litvaya qarşı* [BP], 2015, 100-cü bənd).

48. Müdaxilənin olub-olmaması və ya 11-ci maddənin 2-ci bəndi baxımından bu hüququn həyata keçirilməsinə məhdudiyət qoyulub-qoyulmaması məsələsi 11-ci maddənin tətbiqinin mümkünlüyü məsələsi ilə sıx bağlıdır ("Toplaşmaq azadlığı hüququnun əhatə dairəsi" bölməsinə bax).

49. 11-ci maddənin 2-ci bəndindəki "məhdudiyətlər" termini həm toplantıdan əvvəl və ya toplantı zamanı görülən tədbirləri, həm də ondan sonra görülən cəza tədbirlərini özündə ehtiva edən anlayış kimi şərh edilməlidir (*Ezelin Fransaya qarşı*, 1991, 39-cu bənd). Məsələn, mitinq sonradan hakimiyyət tərəfindən maneə yaradılmadan davam etsə belə, öncədən mitinqə qadağa qoyulması mitinqdə iştirak etmək niyyətində olan şəxslərə çəkirdirici təsir göstərə və beləliklə, müdaxiləyə bərabər ola bilər (*Bączkowski və başqaları Polşaya qarşı*, 2007, 66-68-ci bəndlər). Toplantının vaxtı və yeri iştirakçılar üçün mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyi hallarda, vaxtın və ya yerin dəyişdirilməsi haqqında qərar da çıxışların, şüarların və ya plakatların qadağan edilməsi kimi onların sərbəst toplaşmaq azadlığına müdaxilə təşkil edə bilər (*Stankov və Birləşmiş Makedoniya "İlinden" Bolqaristana qarşı*, 2001, 79-80 və 108-109-cu bəndlər).

50. Toplantıda iştirak etmək məqsədi ilə yola çıxmaq istəyən şəxsin səfərinə icazə verməkdən imtina etmə də müdaxiləyə bərabərdir (*Djavit An Türkiyəyə qarşı*, 2003, 61-62-ci bəndlər; həmçinin bax: *Kasparov Rusiyaya qarşı*, 2016, 67-ci bənd; və *Alici və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 2022, 48-ci bənd – hər iki iş ərizəçilərin

nümayişlərə gedərkən tədbirlərdə iştirakına mane olmaq üçün yolda əsassız olaraq azadlıqdan məhrum edilməsi ilə bağlı idi). Eyni sözlər mitinqin dağıdılması və ya mitinqdə iştirak edənlərin həbsi kimi hakimiyyət orqanları tərəfindən görülən tədbirlərə və mitinqdə iştiraka görə tətbiq edilən cəzalara da aiddir (*Kasparov və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2013, 84-cü bənd; *Qafqaz Məmmədov Azərbaycana qarşı*, 2015, 50-ci bənd). Polisin toplantını dağıtdığı zaman və ya ictimai asayışı qorumaq üçün dinc iştirakçılara qarşı güc tətbiq etməsi dinc toplaşmaq azadlığına müdaxilə təşkil edir (*Laguna Guzman İspaniyaya qarşı*, 2020, 42-ci bənd; *Zakharov və Varzhabetyan Rusiyaya qarşı*, 2020, 88-ci bənd).

51. İki növ məhdudiyyət var ki, onların hər biri bir sıra hüquqi problemlər doğurur. Birinci növə toplaşmaq azadlığı hüququnun həyata keçirilməsi şərtləri, xüsusilə də məcburi bildiriş və icazə prosedurları vasitəsilə toplantının planlaşdırılması və keçirilməsi qaydaları daxildir. Bu tip məhdudiyyətlər əsasən toplantı təşkilatçılarının ünvanları ("İlkin bildiriş və icazə prosedurları" bölməsinə bax).

İkinci növ məhdudiyyətlər kütləyə nəzarət, toplantının dağıdılması, iştirakçıların həbsi və/və ya sonrakı cəzalar kimi icra tədbirlərindən ibarətdir. Bu cür məhdudiyyətlər ilk növbədə iştirakçılara yönəlir, istər faktiki iştirakçılar olsun, istərsə də qarşıdakı toplantıda iştirak etmək istəyənlər və ya keçmiş iştirakçılar olsun. İcra tədbirləri və cəzalar ya toplantıların keçirilməsi qaydalarının pozulması, ya da onların gedişində törədilmiş konkret hüquqpozumlarla əlaqədar ola bilər ("Qınanılmalı davranış" bölməsinə bax).

52. Dinc toplaşmaq azadlığı hüququnun həyata keçirilməsinə hər iki növ məhdudiyyət eyni tədbirlə əlaqədar baş verə bilər (*Lashmankin və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2017, 407-ci bənd).

2. Məhdudiyyətlərin əsaslandırılması

53. Dinc toplaşmaq azadlığı hüququna müdaxilə "qanunla nəzərdə tutulmayıbsa", 2-ci bənddə nəzərdə tutulmuş bir və ya bir neçə qanuni məqsəd daşımır və həmin məqsədə və ya məqsədlərə nail olmaq üçün "demokratik cəmiyyətdə zəruri deyilsə", 11-ci maddənin pozuntusu hesab olunur (*Vyrentsov Ukraynaya qarşı*, 2013, 51-ci bənd).

a. "Qanunla nəzərdə tutulmuş"

54. "Qanunla nəzərdə tutulmuş" ifadəsi nəinki mübahisələndirilən tədbirin daxili qanunvericilikdə hüquqi əsasla malik olmasını tələb etmir, həm də sözügedən qanunun keyfiyyətini nəzərdə tutur, belə ki, o, aidiyyəti şəxs üçün əlçatan olmalı və hərəkətinin nəticələrini öncədən proqnozlaşdırma bilməsinə imkan verməlidir (*Kudrevičius və başqaları Litvaya qarşı* [BP], 2015, 108-110-cu bəndlər). Konkret olaraq, hüquq norması vətəndaşa mövcud şəraitdə hərəkətlərinin doğura biləcəyi nəticələri ağlabatan dərəcədə qabaqcadan görmək (ehtiyac olduqda, müvafiq məsləhət almaqla) imkanı vermək üçün kifayət qədər dəqiqliklə tərtib edilməyibsə, "qanun" sayıla bilməz. verilmiş hərəkətə səbəb ola bilər (*Djavit An Türkiyəyə qarşı*, 2003, 65-ci bənd). Təcrübə göstərir ki, qanunların hazırlanmasında, xüsusən də cəmiyyətdə hakim olan baxışlara uyğun olaraq vəziyyətin dəyişdiyi sahələrdə hər şeyin tam dəqiqliklə əks etdirilməsinə nail olmaq mümkün deyil (*Ezelin Fransaya qarşı*, 1991, 45-ci bənd). Xüsusilə, müəyyən bir hərəkətin nəticələrini tam əminliklə qabaqcadan görmək vacib deyil: təcrübə bunun əlçatmaz olduğunu göstərir. Əlbəttə, əminlik çox arzuolunan olsa da, bu, hüquq normalarının həddindən artıq qeyri-adaptiv olmasına gətirib çıxara bilər, belə ki, qanun dəyişən şəraitlə ayaqlaşma bilməlidir. Müvafiq olaraq, bir çox qanunlar istər-istəməz az və ya çox dərəcədə qeyri-müəyyən olan və şərhi və tətbiqi praktikaya aid məsələ olan terminlərlə ifadə olunur. (*Galstyan Ermənistanaya qarşı*, 2007, 106-cı bənd; *Primov və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2014, 125-ci bənd).

55. Milli məhkəmələrə həvalə edilmiş qərar vermə funksiyası məhz ondan ibarətdir ki, hüquq normalarının şərhi ilə əlaqədar qalmaqda olan şübhələri aradan qaldırınsınlar; müvafiq olaraq, Məhkəmənin daxili qanunvericiliyə riayət olunmasını yoxlamaq səlahiyyəti məhduddur, çünki daxili qanunvericiliyi şərh və tətbiq etmək ilk növbədə milli hakimiyyət orqanlarının, xüsusən də məhkəmələrin üzərinə düşür. Bundan əlavə, daxili qanunvericiliyin tələb etdiyi dəqiqlik səviyyəsi (o, heç bir halda bütün mümkün variantları əhatə edə bilməz) əhəmiyyətli dərəcədə sözügedən normativ aktın məzmunundan, onun vasitəsilə tənzimlənməsi nəzərdə tutulan sahədən və ünvanlandığı şəxslərin sayından və statusundan asılıdır (*Kudrevičius və başqaları Litvaya qarşı* [BP], 2015, 110-cu bənd).

56. 56. Daxili qanunvericiliyin keyfiyyət tələblərinə cavab verməsi üçün o, Konvensiya ilə təmin edilən hüquqlara dövlət orqanlarının özbaşına müdaxilələrinə qarşı hüquqi müdafiə tədbirini təmin etməlidir. Əsas hüquqlara aid məsələlərdə icra hakimiyyətinə verilən diskresion səlahiyyətin əhatə dairəsi qeyri-məhdud olsaydı, bu, Konvensiyada təsbit edilmiş demokratik cəmiyyətin əsas prinsiplərindən biri olan qanunun aliliyinə zidd olardı. Nəticə etibarilə, qanun bu cür səlahiyyətlərin əhatə dairəsini və həyata keçirilməsi qaydasını kifayət qədər aydın şəkildə göstərməlidir (*Navalnyy Rusiyaya qarşı* [BP], 2018, 115-ci bənd).

57. Müvafiq olaraq, *Lashmankin və başqaları Rusiyaya qarşı* (2017, 430-cu bənd) işdə icra hakimiyyətinə ictimai tədbirlərin yerinin, vaxtının və ya keçirilmə üsulunun dəyişdirilməsini təklif etməyə imkan verən və bu səlahiyyətlərin özbaşına və ayrı-seçkilik əsasında həyata keçirilməsinə qarşı adekvat və effektiv hüquqi təminatlar nəzərdə tutmayan ölkədaxili hüquq normalarının Konvensiyada müəyyən edilmiş “qanunun keyfiyyəti” tələblərinə uyğun olmadığı müəyyən edilmişdir. Eynilə, rəsmi toplantını qeyri-rəsmi toplantıdan fərqləndirən meyarlar olmadığı halda icra hakimiyyəti orqanlarının hansı davranışın rəsmi bildiriş verilməsini tələb edən “ictimai tədbir” olduğuna dair qərar verməklə bağlı geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinə malik olduğu situasiyada Məhkəmə bildiriş proseduruna əməl edilməməsi səbəbindən tətbiq edilmiş inzibati hüquq-mühafizə tədbirlərinin “qanunla nəzərdə tutulmuş” olduğuna şübhə ilə yanaşdı (*Navalnyy Rusiyaya qarşı* [BP], 2018, 117-118-ci bəndlər).

58. Görülmüş tədbirlərin təyinatı ilə heç bir əlaqəsi olmayan qanunvericilik normalarına istinadla tətbiq edilən hüquq-mühafizə tədbirləri özbaşına və qanunsuz kimi səciyyələndirilə bilər. Belə ki, polis əməkdaşının qanuni əmrinə tabe olmamağa görə və ya toplantıda iştirakın qarşısını almaq və ya cəzalandırmaq məqsədilə xuliqanlığa görə tətbiq edilən cəzalar Konvensiyada nəzərdə tutulan qanunilik tələbinə cavab vermir (*Hakobyan və başqaları Ermənistanı qarşı*, 2012, 107-ci bənd; *Hüseynli və başqaları Azərbaycana qarşı*, 2016, 98-ci bənd).

b. Qanuni məqsəd

59. Toplaşmaq azadlığı hüququndan istisnaların dar çərçivədə şərh edilməsi tələbi 11-ci maddənin 2-ci bəndində sadalanan qanuni məqsədlərə də aiddir. Xüsusilə, “iğtişəşin qarşısının alınması” ifadəsi (bu, toplaşmaq azadlığı hüququnun həyata keçirilməsini məhdudlaşdırmaq üçün ən çox istinad edilən və qəbul edilən əsaslardan biridir) fransız mətnində istifadə olunan “*la défense de l'ordre*” ifadəsinə uyğun olaraq dar mənada şərh edilməlidir (*Navalnyy Rusiyaya qarşı* [BP], 2018, 122-ci bənd).

60. İğtişəşlərin qarşısının alınması ilə yanaşı, digər şəxslərin hüquqlarının müdafiəsinə də qanuni məqsəd kimi tez-tez istinad edilir. Əslində bu iki məqsəd bir-biri ilə sıx bağlıdır, belə ki, “iğtişəşlərin qarşısını almaq və nəqliyyatın nizamlı hərəkətini təmin etmək məqsədi ilə ictimai yerlərdə dinc toplaşmaq azadlığına qoyulan məhdudiyətlər digər şəxslərin hüquqlarının qorunmasına xidmət edə bilər” (*Éva Molnár Macarıstanı qarşı*, 2008, 34-cü bənd). Kütləvi tədbir zamanı izdihamın həddən artıq çox olması təhlükə yarada biləcəyinə görə, müxtəlif ölkələrdə dövlət orqanlarının planlaşdırılan ictimai toplantının yeri, tarixi, vaxtı, forması və ya keçirilmə üsulu ilə bağlı məhdudiyətlər qoyması qeyri-adi deyil (*Primov və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2014, 130-cu bənd).

61. Məhkəmə sözügedən tədbirlərin “iğtişəşin qarşısının alınması” və ya “digər şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi” məqsədini və ya hər iki məqsədi daşdığını adətən qəbul edir, amma bununla belə, göstərilən məqsəd konkret şəraitdə açıq-aydın əhəmiyyətsizdirsə, rədd edilə bilər. Məhkəmə xüsusilə toplantıların qərəzli niyyət daşmadığı və heç bir narahatçılığa səbəb olmadığı hallarda tədbirlərə münasibətdə iğtişəşlərin qarşısının alınması məqsədinə istinad edilməsini qəbul etmir (*Navalnyy Rusiyaya qarşı* [BP], 2018, 124-126-cı bəndlər). LGBT qrupuna mənsub şəxslərin stasionar nümayişlərinin məhdudlaşdırılması kontekstində Məhkəmə “mənəviyyatın qorunması” məqsədinə istinad edilməsini ayrı-seçkilik hesab edərək rədd etmişdir (*Bayev və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2017, 66-69-ci bəndlər – iş 10-cu maddə əsasında baxılmışdır).

62. Vayşnavizmi təbliğ edən dini tədbirin “başqalarının dini etiqadları ilə ziddiyyət təşkil etməsi” səbəbindən qadağan edildiyi işdə Məhkəmə qərara aldı ki, toplaşmaq hüququ iğtişəşlərin qarşısının alınması və digər şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi üçün məhdudlaşdırıla bilər, belə ki, bunlar Konvensiyaya əsasən həm qanuni məqsədlərdir, həm də daxili qanunvericiliyə uyğun olaraq məhdudiyətlərin tətbiqinə əsas verən səbəblərdir və bu halda Hökumətin irəli sürdüyü “başqalarının dini etiqadları ilə ziddiyyət təşkil etmə” arqumentinə əsaslanan

tədbirin görülməsi “demokratik cəmiyyətdə zəruri” hesab edilməmişdir (*Rusiyadakı Krişna Şüuru Cəmiyyətləri Mərkəzi Rusiyaya qarşı*, 2021, 55-ci bənd).

63. Hakimiyyət orqanlarının qanuni məqsəd güddüyünü Məhkəmənin qəbul edib-etməməsindən və ya Hökumətin irəli sürdüyü məqsədləri onun rədd edib-etməməsindən asılı olmayaraq, Məhkəmə 18-ci maddəyə uyğun olaraq müvafiq tədbirlərin siyasi təqib kimi gizli məqsəd (yeganə məqsəd olaraq və ya qanuni məqsədə əlavə olaraq) güddüyünə dair şikayətə baxa bilər. Əksər işlərdə Məhkəmə müəyyən edib ki, 18-ci maddə üzrə iddialarda 5 və 11-ci maddələr üzrə araşdırılan şikayətlərlə bağlı ayrıca məsələ qaldırılmayıb (*Nemtsov Rusiyaya qarşı*, 2014, 130-cu bənd; *Frumkin Rusiyaya qarşı*, 2016, 173-cü bənd). Bununla belə, əgər bu cür iddialar işin fundamental aspektini təşkil edirsə, Məhkəmə onları ayrıca araşdırmağa bilər (*Navalnyy Rusiyaya qarşı* [BP], 2018, 164-cü bənd).³

64. *“Dareskizb Ltd” Ermənistanına qarşı* işdə Məhkəmə müxalifətin “ictimai asayişə ciddi təhlükə doğuran vəziyyət” yaradan, amma “millətin həyatını təhdid edən fəvqəladə hal” həddinə çatmayan etiraz aksiyaları ilə əlaqədar olaraq Hökumətin Konvensiyada, xüsusən də 10 və 11-ci maddələrdə nəzərdə tutulmuş bəzi hüquqlarla bağlı öhdəliklərindən 45-46-cı bəndlər) geri çəkilmək üçün 15-ci maddəyə istinad etmək arqumentini rədd etdi (62-ci bənd). O, 10-cu maddə üzrə şikayətə mahiyyəti üzrə baxaraq qəbul etdi ki, fəvqəladə vəziyyət zamanı ərizəçi qəzetin hakimiyyəti tənqid edən materialları dərc etməsinə qoyulan qadağa iğtişaşın və cinayətin qarşısının alınmasından ibarət “qanuni məqsəd” daşıyıb, amma həm də bu qənaətə gəldi ki, bu cür məhdudiyyətlər siyasi debatların boğulması və fərqli fikirlərin susdurulması ilə nəticələnib ki, bu da 10-cu maddənin məqsədinə ziddir və demokratik cəmiyyətdə zəruri deyil (78-ci bənd).

c. “Demokratik cəmiyyətdə zəruri”

65. Konvensiya ilə təmin edilən hüquq və azadlıqlara qoyulmuş məhdudiyyətlərin “demokratik cəmiyyətdə zəruri” hesab edilib-edilmədiyini araşdırarkən iştirakçı dövlətlər müəyyən qədər, lakin qeyri-məhdud olmayan qiymətləndirmə sərbəstliyindən yararlanırlar (*Barraco Fransaya qarşı*, 2009, 42-ci bənd). İstənilən halda, məhdudiyyətin Konvensiyaya uyğunluğu barədə yekun qərar vermək Məhkəmənin üzərinə düşür və bu, konkret işin hallarını qiymətləndirmək yolu ilə həyata keçirilir (*Galstyan Ermənistanına qarşı*, 2007, 114-cü bənd).

66. Araşdırılan tədbir “təxirəsalınmaz ictimai tələbat” cavab verməli və “qanuni məqsədə” mütənəsib olmalıdır və onu əsaslandırmaq üçün milli hakimiyyət orqanları tərəfindən irəli sürülən səbəblər “münasib və yetərli” olmalıdır. Milli hakimiyyət orqanları 11-ci maddədə öz əksini tapmış prinsiplərə uyğun standartları tətbiq etməli və bundan əlavə, onların qərarları müvafiq faktların məqbul şəkildə qiymətləndirilməsinə əsaslanmalıdır. Mütənəsiblik prinsipi bir tərəfdən 2-ci bənddə sadalanan məqsədlərin tələbləri, digər tərəfdən isə küçələrdə və ya digər ictimai yerlərdə toplaşan şəxslərin sözlə, jestlə və ya hətta susmaqla öz fikirlərini sərbəst ifadə etməsi tələbləri arasında balansın gözlənilməsinə tələb edir (*Kudrevičius və başqaları Litvaya qarşı* [BP], 2015, 142-144-cü bəndlər).

67. Ərizəçinin dinc toplantıda iştirakı ilə bağlı Konvensiyanın digər maddələrinin (məsələn, 3, 5 və 6-cı maddələrin) pozulması Məhkəmənin 11-ci maddədə nəzərdə tutulan hüquqlara müdaxilənin “demokratik cəmiyyətdə zəruri” olduğu qənaətinə gəlməsi üçün həlledici əhəmiyyət daşıyırdı (*Navalnyy və Gunko Rusiyaya qarşı*, 2020, 84-93-cü bəndlər; *Zakharov və Varzhabetyan Rusiyaya qarşı*, 2020, 87- 91-ci bəndlər).

i. Toplantı zamanı ifadə edilən fikirlərin məzmunu ilə əlaqədar müdaxilə üçün diskresion səlahiyyətin çərçivələrinin məhdudluğu

68. Konvensiyanın 11-ci maddəsində təsbit edilən toplaşmaq azadlığı onun təşviq etmək istədiyi ideya və ya iddialara qarşı çıxan şəxsləri qıcıqlandıra və ya təhqir edib bilən nümayişi də qoruyur. Zorakılığa təhrik və ya demokratik prinsiplərin rədd edilməsi halları istisna olmaqla, toplaşmaq və ifadə azadlığına müdaxilə təşkil edən hər hansı tədbirlər (ifadə edilmiş bəzi fikirlər və ya səsləndirilmiş sözlər hakimiyyət orqanlarına nə qədər şokedici

3. Bax: *18-ci maddə üzrə Bələdçi – Hüquqlarla bağlı məhdudiyyətlərdən istifadənin hədləri*.

və qəbul edilməz görünərsə də) demokratiyaya xələl gətirir və çox vaxt onu təhlükə altına alır (*Kudrevičius və başqaları Litvaya qarşı* [BP], 2015, 145-ci bənd; *Stankov və Birləşmiş Makedoniya Təşkilatı "İlindən Bolqarıstana qarşı"*, 2001, 97-ci bənd). Azlıq qrupunun Konvensiya hüquqlarını həyata keçirməsi onun cəmiyyətdəki çoxluq tərəfindən necə qəbul edilməsindən asılı hala salınsaydı, bu, Konvensiyanın əsas dəyərləri ilə bir araya sığmayan hal olardı. Əgər belə olsaydı, azlıq qrupunun din, ifadə və toplaşmaq azadlığı hüquqları Konvensiyanın tələb etdiyi kimi praktiki və səmərəli hüquqlar olmazdı, sadəcə nəzəri xarakter daşıyardı. (*Alekseyev Rusiyaya qarşı*, 2010, 81-ci bənd; *Barankevich Rusiyaya qarşı*, 2007, 31-ci bənd).

69. Beləliklə, toplaşmaq azadlığına toplantının məzmunu əsasında qoyulan məhdudiyətlərlə və texniki xarakterli məhdudiyətlər arasında fərq qoyulmalıdır.

70. Ölkədə və ya yerli səviyyədə siyasi həyatla bağlı keçirilən ictimai tədbirlərə 11-ci maddədə nəzərdə tutulan müdafiə birmənalı olaraq şamil olunur. Nadir hallar olur ki, bu zaman toplantı iştirakçılarının çatdırmaq istədikləri ismarıcın mahiyyəti ilə əlaqədar olaraq toplantı qanuni şəkildə qadağan edilə bilər. Hökumət nümayişçilərin "ismarıcının" düzgün olmadığını düşündüyünə görə nümayişi qadağan etmək səlahiyyətinə malik olmamalıdır. Bu, xüsusən tənqidin əsas hədəfinin ictimai toplantıya icazə vermək və ya verməmək səlahiyyətinə malik orqan olduğu hallara aiddir. Toplaşmaq azadlığına toplantının məzmunu əsasına qoyulan məhdudiyətlər Məhkəmə tərəfindən ən ciddi şəkildə yoxlanılmalıdır (*Navalnyy Rusiyaya qarşı*, [BP], 2018, 136-cı bənd; *Primov və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2014, 134-135-ci bəndlər; *Rusiyadakı Krişna Şüuru Cəmiyyətləri Mərkəzi Rusiyaya qarşı*, 2021, 52-ci bənd).

71. Qanunun aliliyinə əsaslanan demokratik cəmiyyətdə mövcud nizama etiraz edən və reallaşdırılması dinc vasitələrlə dəstəklənən ideyaların toplaşmaq hüququndan istifadə etməklə, eləcə də digər qanuni vasitələrlə lazımi şəkildə ifadə edilməsinə imkan yaradılmalıdır (*Stankov və Birləşmiş Makedoniya Təşkilatı "İlindən" Bolqarıstana qarşı*, 2001, 97-ci bənd; *Sergey Kuznetsov Rusiyaya qarşı*, 2008, 45-ci bənd).

72. Bir qrup şəxsin muxtariyyət üçün çağırış etməsi və ya hətta ölkə ərazisinin bir hissəsinin ayrılmasını tələb etməsi (beləliklə də əsaslı konstitusiya və ərazi dəyişiklikləri tələb etməsi) həmin qrupun toplantılarının qadağan edilməsinə avtomatik olaraq haqq qazandıra bilməz. Çıxışlarda və nümayişlərdə ərazi dəyişikliklərinin tələb edilməsi avtomatik olaraq ölkənin ərazi bütövlüyünə və milli təhlükəsizliyinə təhlükə yaranması demək deyil (*Stankov və Birləşmiş Makedoniya Təşkilatı "İlindən" Bolqarıstana qarşı*, 2001, 97-ci bənd).

73. Nümayişçilərin dövlət qeydiyyatından keçməmiş partiyaların, siyasi təşkilatların və ya birliklərin heç bir simvolunu daşımaması şərti ilə toplantıya icazə verilməsi qeydiyyatdan keçməmiş kommunist simvollarını daşıyan ərizəçinin işində "təxirəsalınmaz ictimai tələbatdan" irəli gəlmirdi (*Şolari Moldova Respublikasına qarşı*, 2017, 39-cu bənd). Eynilə, icazəsiz marşrut üzrə yürüş zamanı üzərində A.Öcalanın fotosəkli olan plakatın nümayiş etdirilməsi cinayət cəzasının tətbiqinə haqq qazandıran zorakılığa, silahlı müqavimətə və yaxud qiyama və ya və ya terror təşkilatının təbliğinə çağırış forması sayıla bilməz (*Silgir Türkiyəyə qarşı*, 2022, 30-cu bənd).

ii. Toplantıya ümumi qadağa qoymaq üçün diskresion səlahiyyətin çərçivələrinin məhdudluğu

74. Hətta bu, ayrı-ayrı hallarda ağır nəticələrə bilsə belə, dövlət hər bir işin fərdi faktlarından asılı olmayaraq, Konvensiyaya uyğun olaraq öncədən müəyyən edilmiş situasiyalara şamil olunan ümumi tədbirlər görə bilər (*Beynəlxalq Heyvan Müdafiəçiləri Təşkilatı Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], 2013, 106-cı bənd). Bununla belə, nümayişlərə qoyulan ümumi qadağa yalnız o halda əsaslandırıla bilər ki, onların iğtişaşlarla nəticələnəcəyinə dair real təhlükənin qarşısını daha az dərəcədə sərt tədbirlərlə almaq mümkün olmasın. Bununla əlaqədar olaraq, hakimiyyət orqanları özlüyündə ictimai asayiş üçün təhlükə yaratmayan nümayişlər üçün qadağanın doğura biləcəyi nəticələri nəzərə almalıdırlar. Belə qadağalara yalnız o halda haqq qazandırmaq olar ki, təhlükəsizlik mülahizələri bu cür nümayişlərə qoyulan qadağanın arzuolunmaz mənfi nəticələrini açıq-aşkar üstələmiş olsun və əhatə etdiyi ərazini daraltmaq və müddətini məhdudlaşdırmaqla həmin qadağanın bu cür arzuolunmaz fəsadlarının qarşısını almaq imkanı mövcud olmasın və bu qadağa Konvensiyanın 11-ci maddəsinin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan mənada zəruri hesab edilmiş olsun ("*Xristianlar irqçiliyə və faşizmə qarşı*" təşkilatı *Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1980-ci il).

iii. Adi həyat axarının və nəqliyyatın hərəkətinin qəsdən pozulmasına görə sanksiya tətbiq etmək üçün diskresion səlahiyyətin çərçivələrinin genişliyi

75. Konvensiyada nəzərdə tutulmuş müdafiə ictimai maraq doğuran məsələlərlə bağlı siyasi çıxışlar edilməsi və ya müzakirə aparılması və ya bu cür məsələlərə dair fikirlərin dinc şəkildə ifadə edilməsi halları ilə müqayisədə təşkilatçılar tərəfindən qaydalara qəsdən riayət edilməməsi və nümayişin və ya onun bir hissəsinin adi həyat axarına və digər fəaliyyətlərə mövcud şəraitdə qaçılmaz olandan artıq dərəcədə maneə yaradan tərzdə təşkil edilməsi hallarına daha az dərəcədə şamil olunur. İştirakçı dövlətlər bu cür davranışı məhdudlaşdırmaq üçün tədbirlərin görülməsi zərurətini qiymətləndirməkdə geniş sərbəstliyə malikdirlər (*Kudrevičius və başqaları Litvaya qarşı* [BP], 2015, 156-cı bənd). Bu mülahizələr qeyri-zorakı xarakter daşıyan, amma ədalət mühakiməsinin lazımı qaydada həyata keçirilməsini ciddi şəkildə poza bilən hərəkətlərə də eyni dərəcədə aiddir (*Ekrem Can və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 2022, 91-ci bənd).

76. Bununla belə, bu diskresion səlahiyyətlər çərçivəsində hərəkət edən milli hakimiyyət orqanları 11-ci maddədə əks olunmuş prinsiplərə uyğun olan standartlar tətbiq etməli və onların qərarları müvafiq faktların məqbul şəkildə qiymətləndirilməsinə əsaslanmalıdır, əks halda 11-ci maddənin pozuntusu baş verə bilər (*Körtvélyessy Macarıstana qarşı*, 2016, 26-29-cu bəndlər; həmçinin “Qanunsuz toplantı” bölməsinə bax). Milli hakimiyyət orqanları tərəfindən tətbiq edilən sanksiyalara gəldikdə, iştirakçı dövlətlər məqsədəuyğun hesab etdikləri hər hansı tədbiri görmək üçün qeyri-məhdud qiymətləndirmə sərbəstliyinə malik deyillər və müəyyən dərəcədə ictimai asayişin pozulmasına səbəb olmuş davranışa görə tətbiq edilən cəzaların xarakterini və ağırlıq dərəcəsini qiymətləndirmək Məhkəmənin üzərinə düşür və bu qiymətləndirmədə məqsəd qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün həyata keçirilmiş müdaxilənin mütənəsibliyini araşdırmaqdır (*Ekrem Can və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 2022, 91-ci bənd, həmçinin oradakı əlavə istinadlara bax).

iv. Çəkindirici təsir

77. Görülmüş tədbirin mütənəsibliyini nəzərdən keçirərkən, onun çəkindirici təsiri nəzərə alınmalıdır. Xüsusilə, toplantının öncədən qadağan edilməsi potensial iştirakçıları toplantıda iştirakdan çəkindirə bilər (*Xristian Demokrat Xalq Partiyası Moldovaya qarşı*, 2006, 77-ci bənd). İlkin qadağanı olması, hətta sonradan mitinq hakimiyyət tərəfindən maneə yaradılmadan davam etsə belə, mitinqdə iştirak etmək niyyətində olan şəxslərə çəkindirici təsir göstərə bilər, məsələn, hakimiyyət orqanları mitinqə rəsmi icazə alınmadığını əsas gətirərək mümkün əks-nümayişçilərə qarşı heç bir rəsmi müdafiənin təmin edilməyəcəyini bildirə bilərlər (*Bączkowski və başqaları Polşaya qarşı*, 2007, 66-68-ci bəndlər). Etirazçılar barəsində bəraət hökmü çıxarıldıqdan və ya onlara qarşı ittihamlar götürüldükdən sonra da çəkindirici təsir qala bilər, belə ki, sadəcə ittiham irəli sürülməsi faktı onları analoji mitinqlərdə iştirak etməkdən çəkindirə bilər (*Nurettin Aldemir və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 2007, 34-cü bənd).

78. Toplantının dağıdılması üçün güc tətbiqi, iştirakçıların tutulması, həbsə alınması və/və ya sonradan inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsi kimi tədbirlər onları və başqalarını gələcəkdə oxşar toplantılarda iştirak etməkdən çəkindirə bilər (*Balçık və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 2007, 41-ci bənd). Məcburiyyət tədbiri ləğv edilsə belə, məsələn, cərimələr məhkəmələr tərəfindən sonradan ləğv edilsə də, bu, çəkindirici təsiri avtomatik olaraq aradan qaldırmır (*Birləşmiş Makedoniya Təşkilatı “İlinden” və İvanov Bolqarıstana qarşı*, 2005, 135-ci bənd). Çəkindirici təsir çox vaxt siyasi toplantılarla bağlı görülən tədbirlərdə özünü göstərir, belə ki, onların yatırılması ümumiyyətlə təşkilatçıları və iştirakçıları etiraz mitinqlərini planlaşdırmaqdan və iştirak etməkdən və yaxud faktiki olaraq müxalif siyasətdə fəal iştirakdan çəkindirir. Bu tədbirlər müxalifətin digər tərəfdarlarını və bütövlükdə ictimaiyyəti nümayişlərdə iştirak etməkdən və bütövlükdə açıq siyasi debatda iştirakdan çəkündürmə istiqamətində ciddi potensiala malik ola bilər. Məcburi tədbirlər tanınmış ictimai xadimi hədəf aldıqda və mediada geniş işıqlandırıldıqda, çəkindirici təsir güclənə bilər (*Nemtsov Rusiyaya qarşı*, 2014, 77-78-ci bəndlər).

79. Hər hansı zorakılıq hərəkətləri ilə məşğul olmayan toplantı iştirakçılarını həbs etmək üçün polis güc tətbiq etməsi ərizəçilərə və başqalarına çəkirdirici təsir göstərə, onları oxşar ictimai toplantılarda iştirakdan çəkindirə bilər (*Zakharov və Varzhabetyan Rusiyaya qarşı*, 2020, 90-cı bənd; *Navalnyy və Gunko Rusiyaya qarşı*, 2020, 88-ci bənd).

v. Sanksiyalar: onların xarakteri və ağırlıq dərəcəsi

80. Təyin olunan cəzaların xarakteri və ağırlıq dərəcəsi müdaxilənin qarşıya qoyulan məqsədlə mütənəsbibliyini qiymətləndirərkən nəzərə alınmalı olan amillərdir (*Kudrevičius və başqaları Litvaya qarşı* [BP], 2015, 146-cı bənd). Nümayişçilərə qarşı tətbiq edilən sanksiyalar cinayət hüquqi xarakterli olduqda, onların xüsusi olaraq əsaslandırılması tələb olunur (*Rai və Evans Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarad), 2009). Dinc nümayişkin iştirakçıları, prinsipcə, cinayət cəzası (*Akgöl və Göl Türkiyəyə qarşı*, 2011, 43-cü bənd) və xüsusilə də azadlıqdan məhrum edilmə təhlükəsi ilə üzləşməməlidirlər (*Gün və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 2013, 83-cü bənd). Buna görə də Məhkəmə qeyri-zorakı davranışa görə milli hakimiyyət orqanları tərəfindən tətbiq edilən sanksiyaların həbs cəzası ilə bağlı olduğu halları xüsusi diqqətlə araşdırmalıdır (*Taranenko Rusiyaya qarşı*, 2014, 87-ci bənd; *Ekrem Can və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 2022, 92-ci bənd).

81. Beləliklə, icazə üçün müraciət etmədən nümayişdə iştiraka görə təyin edilmiş 3 avro məbləğində cərimənin mütənəsbib cəza olduğu müəyyən edilmişdir (*Ziliberg Moldovağa qarşı* (qərarad), 2004). Eynilə, təhlükəsizlik baxımından həssas hesab edilən ərazidə qanunsuz toplantının təşkilinə görə təxminən 500 avro ekvivalentində cərimə də bu şəraitdə mütənəsbib hesab edilmişdir (*Rai və Evans Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarad), 2009).

82. Digər tərəfdən, toplantı icazəsiz olduğu üçün dayandırılıbsa, mütənəsbibliyin qiymətləndirilməsi zamanı yalnız sonrakı proseslərdə onun iştirakçılara tətbiq edilən cəza deyil, həm də hakimiyyətin toplantının keçirildiyi yerdəki davranışı nəzərə alınır. Məhkəmə əmin olmalıdır ki, daxili qanunvericiliklə hakimiyyət orqanlarına verilən diskresion səlahiyyətdən istifadə edərkən onlar toplaşmaq azadlığı hüququnun mahiyyətinə uyğun hərəkət etmiş və lazım gəldikdə siyasi çıxışlara, ictimai maraq doğuran məsələlər üzrə debatlarla və bu kimi mövzularla bağlı fikirlərin ifadəsinə Konvensiyada nəzərdə tutulmuş müdafiənin şamil olunduğunu lazımi qaydada nəzərə almışlar. *Navalnyy Rusiyaya qarşı* işdə ([BP], 2018) Məhkəmə polisin etirazçıları dağıtması üsulunun 11-ci maddəni pozduğu qənaətinə gələrək qərara aldı ki, bu şəraitdə cərimə məbləğinin, yəni 25 avronun kütləvi tədbirlərin keçirilməsi qaydalarının pozulmasına uyğun olub-olmamasının əhəmiyyəti yoxdur. (133-cü bənd).

vi. Toplantının dağıdılması və güc tətbiqi

83. Toplantının dağıdılması haqqında qərar münasib və yetərli səbəblərlə əsaslandırılmalıdır (*İbrahimov və başqaları Azərbaycanaya qarşı*, 2016, 80-ci bənd; *Laguna Guzman İspaniyaya qarşı*, 2020, 51-ci bənd). Toplantının belə tədbirin keçirilməsi üçün formal tələblərə cavab verməməsi onun dağıdılması üçün kifayət deyil (Bax: F (2) bölməsi: Qanunsuz toplantı).

84. Toplaşmaq azadlığına toplantının pozulması, dağıdılması və ya iştirakçıların həbsi ilə nəticələnən müdaxiləyə yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş konkret və ciddi səbəblərlə, məsələn, ciddi risklərin mövcudluğu ilə haqq qazandırılabilir (*Navalnyy v. Russia* [GC], 2018, § 137) və müdaxilə yalnız iştirakçılara öz fikirlərini ifadə etmək üçün kifayət qədər imkan verildikdən sonra həyata keçirilə bilər (*Éva Molnár Macarıstana qarşı*, 2008, 42 və 43-cü bəndlər).

85. Polisin toplantının səbəb olduğu adi həyat axarının pozulmasına, məsələn, nəqliyyatın hərəkətinə maneçilik törədilməsinə mane olmaq və ya onun iştirakçılarının zorakı hərəkətlərinin qarşısını almaq üçün müdaxilə edib-etməməsindən asılı olmayaraq, güc tətbiqi iğtişanın qarşısının alınmasından və digər şəxslərin hüquqlarının müdafiəsindən ibarət qanuni məqsədlərə mütənəsbib olmalıdır (*Oya Ataman Türkiyəyə qarşı*, 2006, 41-43-cü bəndlər; *Laguna Guzman İspaniyaya qarşı*, 2020, 54-cü bənd).

86. Ərizəçilərə münasibətdə tətbiq edilən gücün lüzumsuz və həddindən artıq olması və beləliklə də Konvensiyanın 3-cü maddəsinə zidd olması onun Konvensiyanın 11-ci maddəsinin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan mənada "demokratik cəmiyyətdə zəruri" olmadığı qənaətinə gəlməyə səbəb ola bilər (*Zakharov və Varzhabetyan Rusiyaya qarşı*, 2020, 90-cı bənd).

87. Nümayişin dağıdılması vasitəsi kimi nümayişçilərə qarşı yüksək təzyiqli su şırnağından və gözyaşardıcı qazdan istifadə edilməsi, yaxud zirehli texnikanın onlara doğru sürülməsi xüsusi əsaslandırma tələb edir (*Eğitim və Bilim Emekçileri Sendikası və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 2016, § 108). Nümayişçilər ilə onlarla əlaqəsi olmayan yoldan keçən şəxsləri ayırd etməyin mümkün olmadığı bir şəraitdə gözyaşardıcı qaz qumbaraları kimi dağıdıcı vasitələrdən fərq qoyulmadan istifadə edilməsinə haqq qazandırmaq xüsusilə çətindir (*Süleyman Çelebi və başqaları Türkiyəyə qarşı (№ 2)*, 2017, 111-ci bənd). Bundan əlavə, toplantının dağıdılması zamanı güc tətbiqi müəyyən hallarda Konvensiyanın 3-cü maddəsinə zidd olaraq qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftara bərabər ola bilər (eyni qərar, 79-cu bənd). Xüsusilə gözyaşardıcı qazdan istifadə aydın qaydalarla tənzimlənməli, hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarının adekvat hazırlıq keçməsinə və nümayişlər zamanı həmin əməkdaşlar üzərində nəzarət və müşahidənin təmin edilməsinə, habelə baş vermiş faktların sonradan yoxlanılaraq xüsusən zorakı müqavimət göstərməyən insanlara qarşı hər hansı güc tətbiqinin zəruriliyi, mütənasibliyi və ağlabatanlığının nəzərdən keçirilməsinə imkan verən sistemin yaradılmalıdır (*İzci Türkiyəyə qarşı*, 2013, 99-cu bənd).

88. Etirazçılarla hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları arasında hər iki tərəfin zorakılığı ilə müşayiət olunan genişmiqyaslı qarşıdurma baş verərsə, hakimiyyət orqanları öz təşəbbüsləri ilə araşdırmaya başlamalı, təkcə zorakılıq etmiş etirazçıların deyil, həm də hüquq-mühafizə orqanlarının nümayəndələrinin hərəkətlərini yoxlamalıdırlar (*Zakharov və Varzhabetyan Rusiyaya qarşı*, 2020, 53-55-ci bəndlər)⁴.

F. İlk bildiriş və icazə prosedurları

89. Razılığa gələn Yüksək Tərəf toplantının keçirilməsinə ictimai asayişin və milli təhlükəsizliyin qorunması mülahizələrinə görə qabaqcadan icazə istənilməsinə tələb edərsə, bu, prinsipcə, 11-ci maddənin ruhuna zidd deyil (*Kudrevičius və başqaları Litvaya qarşı* [BP], 2015, 147-ci bənd, əlavə istinadlarla; *Oya Ataman Türkiyəyə qarşı*, 2006, 37-ci bənd).

1. Bildiriş və icazə prosedurlarının məqsədi

90. İctimai tədbir üçün bildiriş və hətta icazə prosedurları adətən Konvensiyanın 11-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hüququn mahiyyətinə toxunmur, bu şərtlə ki, prosedurun məqsədi hakimiyyət orqanlarının hər hansı yığıncağın, mitinqin və ya digər toplantının rahat keçirilməsini təmin etmək üçün ağlabatan və münasib tədbirlər görməsinə imkan verməkdir (*Sergey Kuznetsov Rusiyaya qarşı*, 2008, 42-ci bənd). İctimai toplantıların təşkilatçıları qüvvədə olan normativ aktlara riayət etməklə həmin prosesi tənzimləyən qaydalara tabe olmalıdırlar (*Primov və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2014, 117-ci bənd).

91. İcazə proseduru yalnız səlahiyyətli orqanların toplantının dinc xarakter daşmasını təmin etmək iqtidarında ola bilməsinə xidmət etdiyi təqdirdə 11-ci maddənin 1-ci bəndinin tələblərinə uyğundur və müvafiq olaraq, toplaşmaq hüququnun həyata keçirilməsinə müdaxilə təşkil etmir (*Ziliberg Moldovağa qarşı* (qərardad), 2004).

92. İlk bildiriş təkcə toplaşmaq hüququnun başqalarının hüquqları və qanuni mənafeləri (hərəkət azadlığı da daxil olmaqla) ilə uzlaşdırılması məqsədinə deyil, həm də iğtişaş və cinayətin qarşısının alınması məqsədinə xidmət edir. Ziddiyyət təşkil edən bu maraqları balanslaşdırmağa yönələn ilkin inzibati prosedurlar institutu, belə görünür ki, ictimai nümayişin təşkil zamanı üzv dövlətlərdə adi təcrübədir (*Éva Molnár Macaristana qarşı*, 2008, 37-ci bənd; *Berladir və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2012, 42-ci bənd). Demokratik prosesin iştirakçısı kimi nümayişlər təşkil edən assosiasiyaların və digər şəxslərin qüvvədə olan normativ aktlara riayət etməklə həmin prosesi tənzimləyən qaydalara tabe olması vacibdir. Bununla belə, bu cür qaydalar Konvensiya ilə qorunan

4. Bax: *Kütləvi etirazlara dair Bələdçi*, 3-cü maddənin maddi-hüquqi aspektinə və həmin maddə üzrə müvafiq prosesual öhdəliyə dair IV.B və IV.C bölmələri.

toplaşmaq azadlığına gizli maneə yaratmamalıdır (*Oya Ataman Türkiyəyə qarşı*, 2006, 38-ci bənd; *Berladir və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2012, 39-cu bənd).

93. İştirakçı dövlətlər ictimai təhlükəsizlik mülahizələrinə görə müəyyən bir yerdə nümayişin keçirilməsinə məhdudiyətlər qoya bilərlər (*Malofeyeva Rusiyaya qarşı*, 2013, 136-cı bənd; *Disk və Kesk Türkiyəyə qarşı*, 2012, 29-cu bənd; həmçinin “Forum azadlığı” bölməsinə bax).

2. Qanunsuz toplantı

94. Dövlətlərin icazə tələb etmək hüququ olduğundan, onlar tələbə cavab verməyən nümayişlərdə iştirak edənlərə qarşı sanksiyalar tətbiq edə bilməlidirlər. 11-ci maddə belə icazələrin alınmamasına görə sanksiyaları qadağan etsəydi, icazə sistemi mənasız olardı. Beləliklə, icazəsiz nümayişdə iştiraka görə sanksiyanın tətbiqi 11-ci maddənin təminatlarına uyğun hesab olunur (*Ziliberberg Moldovaya qarşı* (qərardad), 2004), bu şərtlə ki, sanksiyalar qanunla nəzərdə tutulsun və mütənasib olsun.

95. Xəbərdarlıq tələbinə əməl edilməməsi və ya icazənin alınmaması, toplantının ayrılmış vaxtdan çox davam etməsi və ya təyin olunmuş ərazidən kənara çıxması toplantının “qanunsuz” sayıla bilməsi üçün əsasdır. “Qanunsuz” toplantının anlayışı, hakimiyyət orqanları tərəfindən “qadağan edilmiş” toplantıdan fərqli olaraq, rəsmi tələblərə əməl edilməməsinə əsaslanır. “Qadağan edilməyən nümayiş” ifadəsi istifadə olunur, hərçənd ki, bu, “qanuni” və ya “icazə verilmiş” nümayiş ilə eyni anlayış deyil (*Kudrevičius və başqaları Litvaya qarşı* [BP], 149-cu bənd).

96. Qabaqcadan icazə almadan nümayişin keçirilməsi kimi qeyri-qanuni situasiya toplaşmaq azadlığının pozulmasına heç də haqq qazandırmır. İctimai toplantıları tənzimləyən ilkin bildiriş sistemi kimi qaydalar ictimai tədbirlərin rahat keçirilməsi üçün vacib olmaqla yanaşı, həm də hakimiyyət orqanlarına nəqliyyatın hərəkətində yaranan maneələri minimuma endirməsinə və digər təhlükəsizlik tədbirləri görməsinə imkan verir, amma özlüyündə bu qaydalar məqsəd ola bilməz, onlar vasitədir (*Cisse Fransaya qarşı*, 2002, 50-ci bənd; *Oya Ataman Türkiyəyə qarşı*, 2006, 37-39-cu bəndlər; *Qafqaz Məmmədov Azərbaycana qarşı*, 2015, 59-cu bənd).

97. Konkret olaraq qeyri-qanuni davranan nümayişçilər zorakılıq hərəkətləri ilə məşğul olmadıqda, Məhkəmə dövlət orqanlarından Konvensiyanın 11-ci maddəsi ilə təmin edilən toplaşmaq azadlığının pozulmaması və mahiyyətindən məhrum edilməməsi üçün dinc toplantılara qarşı müəyyən dərəcədə dözümlülük nümayiş etdirməyi tələb etmişdir (*Kudrevičius və başqaları Litvaya qarşı* [BP], 2015, 150-ci bənd; *Oya Ataman Türkiyəyə qarşı*, 2006, 41-42-ci bəndlər; *Bukta və başqaları Macaristana qarşı*, 2007, 34-cü bənd; *Navalnyy və Yashin Rusiyaya qarşı*, 2014, 63-cü bənd).

98. Müvafiq olaraq, ilkin icazənin olmaması və nəticədə aksiyanın “qanunsuzluğu” hakimiyyət orqanlarına kart-blanş vermir; onların hərəkətləri əvvəlki 11-ci maddənin mütənasiblik tələbi ilə məhdudlaşdırılır (*Primov və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2014, 119-cu bənd). Beləliklə, ilk növbədə nümayişə niyə icazə verilmədiyi, ictimai maraqların nədən ibarət olduğu və nümayişin hansı riskləri daşdığı müəyyən edilməlidir. Polisin etirazçıları sıxışdırmaq, onları müəyyən yerdə saxlamaq və ya nümayiş dağıtmaq üçün istifadə etdiyi üsul da müdaxilənin mütənasibliyinin qiymətləndirilməsində mühüm amildir (*eyni qərar*). Siyasi mitinqin dağıdılması ilə bağlı qərar siyasi çıxışlara, ictimai maraq doğuran məsələlər üzrə müzakirələrə və bu kimi məsələlərlə bağlı dinc nümayiş keçirilməsinə Konvensiyada nəzərdə tutulmuş müdafiənin şamil olunmasının lazımı qaydada dərk edilməsinə əsaslanmalı və siyasi çıxışların məhdudlaşdırılması məsələsində hakimiyyət orqanlarının qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları dar olmalıdır (*Navalnyy Rusiyaya qarşı* [BP], 2018, 133-cü bənd).

99. Dövlət orqanlarının “qeyri-qanuni” dinc toplantılara qarşı müəyyən dərəcədə dözümlülük nümayiş etdirməsi tələbi hər hansı təhlükəsizlik və ya narahatlıq riski yaratmayan nümayişin ictimai yerdə keçirildiyi hallara şamil edilməlidir (*Fáber Macaristana qarşı*, 2012, 47-ci bənd), bu şərtlə ki, etirazçıların yaratdığı narahatçılıq ictimai yerdə dinc toplaşmaq hüququnun normal həyata keçirilməsindən irəli gələn kiçik narahatlıqlar səviyyəsini aşmasın (*Navalnyy Rusiyaya qarşı* [BP], 2018,

131-132-ci bəndlər). Üstəlik, bu, adi həyat axarına, o cümlədən nəqliyyatın hərəkətinə müəyyən dərəcədə narahatlıqlar yaradan toplantılara da şamil edilməlidir (*Kudrevičius və başqaları Litvaya qarşı* [BP], 2015, 155-ci bənd; *Malofeyevanın işi*, 2013, 136-137-ci bəndlər). Qeyri-qanuni toplantıya qarşı gözlənilən tolerantlığın hədləri konkret hallardan, o cümlədən onun ictimaiyyətə yaratdığı narahatlığın müddətindən və miqyasından, habelə toplantı iştirakçılarının öz fikirlərini bildirmələri və məkanı tərk etmək barədə göstəriş verildikdə məkanı tərk etmələri üçün kifayət qədər imkan verilib-verilmədiyindən asılıdır (*Frumkin Rusiyaya qarşı*, 2016, 97-ci bənd).

100. Toplantının faktiki olaraq yaratdığı narahatlığın qiymətləndirilməsi qeyri-müəyyən situasiyalarda, məsələn, toplantının ölkədaxili qaydaların tətbiq dairəsinə düşmədiyi hallarda xüsusilə vacibdir. Müəyyən tədbirin daxili qanunvericiliyə əsasən bildiriş və ya icazə tələb edən toplantı forması olub-olmadığına şübhə yaranarsa, səlahiyyətli orqanlar bildiriş prosedurunun tələblərinə əməl edilməməsi kimi formal əsaslarla deyil, mübahisəli davranışın səbəb olduğu narahatlığın dərəcəsi əsasında tədbirlər görməlidirlər. Toplaşmaq azadlığına toplantının pozulması, dağıdılması və ya iştirakçıların həbsi ilə nəticələnən müdaxiləyə yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş konkret və ciddi səbəblərlə, məsələn, ciddi risklərin mövcudluğu ilə haqq qazandırılmalıdır (*Navalnyy Rusiyaya qarşı* [BP], 2018, 136-cı bənd).

3. Kortəbii toplantı

101. Kortəbii (spontan) nümayişə haqq qazandırılması mümkün olan xüsusi hallarda, məsələn, nümayiş siyasi hadisəyə dərhal reaksiya olaraq keçirildikdə, iştirakçıların hər hansı qanunsuz hərəkəti olmayıbsa, yalnız əvvəlcədən zəruri xəbərdarlıq edilmədiyinə görə həmin nümayişin dağıdılması onların dinc toplaşmaq azadlığının qeyri-mütənasib şəkildə məhdudlaşdırılmasına bərabər hesab oluna bilər (*Bukta və başqaları Macarıstana qarşı*, 2007, 36-cı bənd; *Laguna Guzman İspaniyaya qarşı*, 2020, 51-ci bənd).

102. Bu o demək deyil ki, kortəbii nümayiş haqqında əvvəlcədən xəbərdarlıq edilməməsi heç vaxt kütlənin dağıdılması üçün qanuni əsas ola bilməz. Kortəbii nümayişlər keçirmək hüququ yalnız xüsusi hallarda, daha dəqiq desək, nümayiş formasında cari hadisəyə dərhal reaksiya verilməsi tələb olunduqda yarana və belə ictimai toplantı barədə əvvəlcədən məlumat vermək öhdəliyi aradan qalxa bilər. Xüsusən icazənin gecikməsi həmin hadisəyə reaksiyanın köhnəlməsinə səbəb olacaqsa, ümumi qaydadan bu cür kənara çıxmağa haqq qazandırmaq olar (*Éva Molnár Macarıstana qarşı*, 2008, 37-38-ci bəndlər; *Budaházy Macarıstana qarşı*, 2015, 34-cü bənd).

103. Ölkədaxili hüquq normaları və məhkəmə nəzarəti tətbiq edilərkən, cari hadisəyə kortəbii toplantı formasında dərhal reaksiya verməyə və bildiriş və ya icazə müddətlərinə ciddi şəkildə əməl edilməsi barədə qaydadan kənara çıxmağa haqq qazandıran xüsusi hallar nəzərə alınmalıdır. Daxili qanunvericilikdə heç bir istisnaya yol verilməməsi və Məhkəmənin 11-ci maddə üzrə presedent hüququnda müəyyən edilmiş meyarlara uyğun olaraq balanslaşdırma üçün imkan saxlanılmaması faktı həddindən artıq sərt yanaşma hesab edilərək bu maddənin pozulması sayılmışdır (*Lashmankin və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2017, 451-454-cü bəndlər).

G. Qınanılmalı davranış

104. Dinc toplaşmaq azadlığı hüququnun mahiyyətinə o halda xələl gətirilir ki, dövlət nümayiş qadağan etməsə də, onun qınanılmalı davranışa yol verməyən iştirakçılarına nümayişə qoşulma faktına görə sanksiyalar tətbiq edir (*Galstyan Ermənistanına qarşı*, 2007, 117-ci bənd; *Ashughyan Ermənistanına qarşı*, 2008, 93-cü bənd).

105. Səlahiyyətli orqanlar toplantı zamanı törədilən konkret hüquqpozmalara görə məcburiyyət tədbirləri görə və cəzalar təyin edə bilər. Toplaşmaq azadlığı hüququna müdaxilələr prinsipcə iğtişaşın və ya cinayətin qarşısının alınması və zorakılıq hərəkətləri edən nümayişçilərin hərəkətlərindən digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi arqumenti ilə əsaslandırılmalıdır (*Giuliani və Gaggio İtaliyaya qarşı* [BP], 2011, 251-ci bənd).

106. Nümayişdə insanları zorakılığa təhrik edən hərəkətlərə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmə müəyyən hallarda məqbul tədbir hesab edilə bilər (*Osmani və başqaları keçmiş Yuqoslaviya Respublikası Makedoniyaya qarşı* (qərar), 2001).

107. Ayrıca şəxsə, dövlət məmuruna və ya əhalinin bir hissəsinə qarşı zorakılığa təhrikçilik baş verdikdə, dövlət orqanları müdaxilənin zəruriliyini nəzərdən keçirərkən daha geniş qiymətləndirmə sərbəstliyindən yararlanırlar (*Schwabe və M.G. Almaniyaya qarşı*, 2011, 113-cü bənd).

108. Nümayişçilər ictimai yerdə dinc toplaşmaq hüququnun normal həyata keçirildiyi hallara nisbətən adi həyat axarına və başqaları tərəfindən həyata keçirilən qanuni fəaliyyətlərə daha əhəmiyyətli dərəcədə maneə yaradarsa, bu “qınanılmalı hərəkət” sayıla bilər. Bu səbəbdən belə davranış hətta cinayət xarakterli cəzaların tətbiqinə əsas verə bilər. Xüsusilə, polisin əmrinə və yol hərəkəti iştirakçılarının tələbat və hüquqlarına məhəl qoymadan üç əsas magistrat yolun demək olar ki, tamamilə bağlanması, fiziki zorakılığa nisbətən ağırlıq dərəcəsi daha az olan davranış olsa da, “qınanılmalı” hesab edilən davranışdır (*Kudrevičius və başqaları Litvaya qarşı* [BP], 2015, 173-174-cü bəndlər; həmçinin bax: *Barraco Fransaya qarşı*, 2009, 46-47-ci bəndlər; həm də bu bölməyə bax: “Adi həyat axarının və nəqliyyatın hərəkətinin qəsdən pozulmasına görə sanksiya tətbiq etmək üçün diskresion səlahiyyətin çərçivələrinin genişliyi”).

109. Dinc davranan iştirakçılar başqaları tərəfindən törədilmiş qınanılmalı hərəkətlərə görə məsuliyyət daşıya bilməzlər. Dinc toplantıda iştirak etmək azadlığı elə bir əhəmiyyətə malikdir ki, şəxs özü heç bir qınanılmalı hərəkət etmədiyi təqdirdə qadağan olunmamış nümayişdə iştiraka görə, hətta intizam tənbehinin ən aşağı növündə olsa belə, sanksiyaya məruz qala bilməz (*Ezelin Fransaya qarşı*, 1991, 53-cü bənd; *Galstyan Ermənistanaya qarşı*, 2007, 115-ci bənd). Bu mülahizələr hətta nümayişin zərər və ya digər pozuntularla nəticələndiyi hallara da aiddir (*Taranenko Rusiyaya qarşı*, 2014, 88-ci bənd). Tədbirin təşkilatçıları iştirakçıların davranışına görə məsuliyyətə cəlb olunmamalıdırlar (*Mesut Yıldız və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 2017, 34-cü bənd; *Kemal Çetin Türkiyəyə qarşı*, 2020, 50-51-ci bəndlər).

110. Arabir zorakılıq aktlarında iştirak etmiş toplantı iştirakçısı hələ də 11-ci maddədə nəzərdə tutulan müdafiədən yararlana bilər, bu isə o deməkdir ki, bu şəxsin əməllərinə görə təyin edilmiş cəza onun toplantıya qoşulduğu andakı niyyətləri, əməllərinin xarakteri, nəticələrinin ağırlığı (xüsusən də onun başqalarına xəsarət yetirib-yetirməməsi) və onun toplantının dinc xarakterinin pisləşməsinə təsiri ilə mütənasib olmalıdır. Belə ki, toqquşmaların qızğın vaxtında polisə daş və ya başqa kiçik əşya atmağa görə uzunmüddətli həbs cəzası 11-ci maddəni pozan qeyri-mütənasib cəza hesab edilmişdir (*Gülcü Türkiyəyə qarşı*, 2016, 110-117-ci bəndlər; *Yaroslav Belousov Rusiyaya qarşı*, 2016, 177-182-ci bəndlər; həmçinin bax: “Dinc toplantı” bölməsi və *Kütləvi etirazlara dair Bələdçi*, I.E.2 bölməsi).

II. Birləşmək azadlığı

A. Demokratik cəmiyyətdə birləşmək azadlığı hüququnun əhəmiyyəti

111. Məhkəmə demokratiya, plüralizm və birləşmək azadlığı arasında birbaşa əlaqənin olduğunu dəfələrlə təsdiqləyib. Həqiqətən də, milli qanunvericiliyin bu azadlığı necə təsbit etməsi və onun hakimiyyət orqanları tərəfindən praktiki tətbiqi müvafiq ölkədə demokratiyanın vəziyyətini göstərir (*Gorzelik və başqaları Polşaya qarşı* [BP], 2004, 88-ci bənd; *Sidiropoulos və başqaları Yunanıstana qarşı*, 1998, 40-cı bənd).

112. 11-ci maddənin kontekstində Məhkəmə çox zaman siyasi partiyaların plüralizmin və demokratiyanın təmin edilməsində oynadığı mühüm rolunu qeyd etməklə yanaşı, bildirmişdir ki (*Türkiyə Birləşmiş Kommunist Partiyası və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 1998, 25-ci bənd), digər məqsədlər üçün yaradılan birliklər, o cümlədən mədəni və ya mənəvi irsi qoruyan, müxtəlif sosial-iqtisadi məqsədlər güdən, dini təbliğ edən və ya tədris edən, etnik identikliyi və ya azlığın özünüdərkini müdafiə etməyə çalışan birliklər də demokratiyanın lazımı qaydada fəaliyyət göstərməsi üçün vacibdir (*Gorzelik və başqaları Polşaya qarşı* [BP], 2004, 92-ci bənd; *“Rhino” Assosiasiyası və başqaları İsveçrəyə qarşı*, 2011, 61-ci bənd).

113. Vətəndaşların demokratik prosesdə iştirakına böyük ölçüdə onların bir-biri ilə inteqrasiya oluna biləcəyi və kollektiv şəkildə ümumi məqsədləri həyata keçirə biləcəyi birliklərə mənsub olmaları vasitəsilə nail olunur (*"Xilas ordusu"nun Moskva bölməsi Rusiyaya qarşı*, 2006, 61-ci bənd).

114. Birləşmək azadlığı milli və etnik azlıqlar da daxil olmaqla azlıqlara mənsub şəxslər üçün xüsusilə vacibdir. Həqiqətən də, öz identikliyi ifadə etmək və təbliğ etmək üçün birlik yaratmaq azlığa öz hüquqlarını qorumaq və müdafiə etməkdə yardımçı ola bilər (*Gorzelik və başqaları Polşaya qarşı* [BP], 2004, 93-cü bənd).

115. Konvensiyanın dəyərlərinə zidd fəaliyyətlə məşğul olan birliklər Konvensiyadan Konvensiya ilə təmin edilən hüquqların ləğvinə və ya onları həddindən artıq məhdudlaşdırmağa yönəlmiş fəaliyyətlər üçün istifadə olunmasını qadağan edən 17-ci maddəyə əsasən 11-ci maddənin müdafiəsindən faydalana bilməzlər (*"Hizb ut-Tahrir" və başqaları Almaniyaya qarşı* (qərarad), 2012, 73-74-cü bənd – bu iş zorakılıqdan istifadəni təbliğ edən islamçı birliyin fəaliyyətinin qadağan edilməsi ilə bağlı idi; *W.P. və başqaları Polşaya qarşı* (qərarad), 2004 – bu iş birliyin təsis müqaviləsində antisemit məzmun yer aldığına görə birliyin yaradılmasının qadağan olunması ilə bağlı idi; *Ayoub və başqaları Fransaya qarşı*, 2020 – bu iş iki ifrat sağçı birliyin ləğvi ilə bağlı idi. Həmçinin bax: *17-ci maddə üzrə Bələdçi – Hüquqlardan sui-istifadənin qadağan olunması*).

B. Konvensiyanın 9 və 10-cu maddələri ilə əlaqə

116. Birləşmək azadlığının həyata keçirilməsi Konvensiyanın bir sıra hüquqlarını əhatə edə bilsə də, 11-ci maddə Konvensiyanın 9 və 10-cu maddələri ilə xüsusilə sıx əlaqəyə malikdir.

117. Konvensiyanın 9 və 10-cu maddələrində fikir, vicdan və din azadlığı və ifadə azadlığı formasında təsbit edilmiş şəxsi fikirlərin müdafiəsi də 11-ci maddə ilə təmin edilən birləşmək azadlığının məqsədlərindən biridir (*Young, James və Webster Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1981, 57-ci bənd; *Vörður Ólafsson İslandiya qarşı*, 2010, 46-cı bənd). Yalnız belə müdafiə birləşmək azadlığına və onun əksi olan birləşməmək azadlığına effektiv təminat verə bilər (*Sørensen və Rasmussen Danimarkaya qarşı* [BP], 2006, 54-cü bənd).

118. Beləliklə, 11-ci maddə yalnız fikirləri müsbət qarşılanan, yaxud qeyri-təhqiramiz və ya neytral kimi qiymətləndirilən şəxslərə və ya birliklərə deyil, həm də fikirləri inciklik yaradan, şoka salan və ya narahatedici olan şəxslərə və birliklərə də şamil edilir (*Redfearn Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2012, 56-cı bənd; *Vona Macaristana qarşı*, 2013, 57-ci bənd).

119. Digər tərəfdən, 10-cu maddə hətta demokratik sistemin ideyalarından fərqli olan fikirlərin nifrət nitqinə rəvac verməmək və ya başqalarını zorakılığa təhrik etməmək şərti ilə ictimai müzakirələrdə ifadə oluna biləcəyinə təminat verdiyi halda, 11-ci maddə birliyin plüralist demokratiyanın dəyərlərinə zidd olan və Konvensiya ilə təmin edilmiş hüquq və azadlıqları pozan siyasi məqsədlər güdməməsini təmin etmək üçün dövlətlərin tədbirlər görməsinə mane olmur (*Zehra Fondu və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 2018, 55-56-cı bəndlər – bu iş fəaliyyəti şəriət dövləti qurmaq məqsədi daşıyan birliyin ləğvi ilə bağlı idi).

120. Birlik öz fikir və mülahizələrini sərbəst ifadə etmək imkanına malik olmadığı halda plüralizm prinsipinin həyata keçirilməsi mümkün deyil (*Gorzelik və başqaları Polşaya qarşı* [BP], 2004, 91-ci bənd; *Zhechev Bolqarıstana qarşı*, 2007, 36-cı bənd). Plüralizmin və demokratiyanın lazımı qaydada fəaliyyət göstərməsinin təmin edilməsində siyasi partiyaların mühüm rolu nəzərə alınaraq, fikirlərin müdafiəsi və onları ifadə etmək azadlığı onlara xüsusilə şamil olunur (*Azadlıq və Demokratiya Partiyası (ÖZDEP) Türkiyəyə qarşı* [BP], 1999, 37-ci bənd).

C. Birləşmək azadlığı hüququnun əhatə dairəsi və məzmunu

1. Birləşmək anlayışı

121. “Birləşmək” termini ümumi məqsəd üçün könüllü qruplaşmağı nəzərdə tutur (*Young, James və Webster Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1981, Komissiyaın məruzəsi, 167-ci bənd).

122. Birləşmək azadlığı anlayışı müəyyən məqsədləri həyata keçirməyə çalışan qrup və ya təşkilat yaratmaq və ya ona qoşulmaq hüququ ilə əlaqədardır. Onun digər şəxslərlə birlikdə olmaq və ya onlarla ünsiyyətdə olmaq hüququna aidiyyəti yoxdur (*McFeeley Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiyaın qərarı, 1980, 114-cü bənd; *Bollan Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərarı), 2000).

123. Birliyin 11-ci maddənin müdafiəsi altına düşməsi üçün o, xüsusi (mülki) hüquq xarakteri daşmalıdır. “Birləşmək” termini avtonom məna daşıyır; onun milli qanunvericilikdəki təsnifatı yalnız nisbi dəyərə malikdir və sadəcə olaraq başlangıç nöqtəsi rolunu oynayır (*Chassagnou və başqaları Fransaya qarşı* [BP], 1999, 100-cü bənd; *Schneider Lüksemburqa qarşı*, 2007, 70-ci bənd).

124. Əgər iştirakçı dövlətlər öz mülahizələri əsasında birliyi “ictimai” və ya “yariinzibati” birlik kimi təsnifləsə və beləliklə, onu 11-ci maddənin əhatə dairəsindən çıxara bilsəydilər, bu, Konvensiyanın nəzəri və ya xəyali olmayan, praktiki və səmərəli olan hüquqları qorumaqdan ibarət məqsəd və vəzifələri ilə bir araya sığmayan nəticələrə gətirib çıxara bilərdi (*Chassagnou və başqaları Fransaya qarşı* [BP], 1999, § 100-cü bənd).

125. Məhkəmənin presedent hüququna əsasən, birliyin xüsusi və ya ümumi (publik) hüquq təsisatı hesab edilməsini müəyyən edən elementlər aşağıdakılardır: onun ayrı-ayrı şəxslər və ya qanunverici orqan tərəfindən təsis edilib-edilməməsi; onun dövlət strukturları daxilində inteqrasiya olunmuş olub-olmaması; ona inzibati, qanunvericilik və intizam səlahiyyəti verilib-verilməməsi; və ümumi maraqlara cavab verən məqsədi güdüb-güdməməsi (*Mytilinaios və Kostakis Yunanıstana qarşı*, 2015, 35-ci bənd; *Herrmann Almaniyaya qarşı*, 2011, 76-cı bənd; *Bolqarıstandakı Slavyan Universiteti və başqaları Bolqarıstana qarşı* (qərarı), 2004).

2. Ümumi (publik) hüquq təsisatları, peşə qurumları və məcburi üzvlük

126. Qanunverici orqan tərəfindən təsis edilmiş ümumi (publik) hüquq təsisatı 11-ci maddədə nəzərdə tutulan mənada birlik deyil (misal üçün bax: *Bolqarıstandakı Slavic Universiteti və başqaları Bolqarıstana qarşı* (qərarı), 2004 – bu iş publik hüquq təsisatı olan universitet ilə bağlı idi; *Köll Avstriyaya qarşı* (qərarı), 2002 – bu iş turizm federasiyası ilə bağlı idi).

127. Peşə birlikləri və məşğulluqla bağlı qurumlar da eyni şəkildə 11-ci maddənin əhatə dairəsindən kənar qalırlar. Bu qurumların qanunvericiliklə müəyyən edilmiş məqsədi, bir qayda olaraq, əhalinin müdafiəsi üçün mühüm publik hüquqi funksiyaları yerinə yetirərkən peşə fəaliyyətlərini tənzimləmək və təbliğ etməkdir. Buna görə də, onları xüsusi hüquq birliklərinə və ya həmkarlar ittifaqlarına bənzətmək olmaz, onlar dövlət strukturlarına inteqrasiya olunurlar (*Popov və başqaları Bolqarıstana qarşı* (qərarı), 2003). 11-ci maddənin şamil olunmadığı birliklərə aşağıdakılar daxildir:

- i. həkimlərin birlikləri (*Le Compte, Van Leuven və De Meyere Belçikaya qarşı*, 1981, 64-65-ci bəndlər; *Vialas Simón İspaniyaya qarşı*, Komissiyaın məruzəsi, 1992; *Popov və başqaları Bolqarıstana qarşı* (qərarı), 2003);
- ii. baytar həkimlər birliyi (*Barthold Almaniyaya qarşı*, 1985, 61-ci bənd);
- iii. memarlar birliyi (*Revert və Legallais Fransaya qarşı*, Komissiyaın qərarı, 1989);
- iv. vəkllər assosiasiyası (*A. və başqaları İspaniyaya qarşı*, Komissiyaın qərarı, 1990; *Bota Rumıniyaya qarşı* (qərarı), 2004);
- v. notariat palataları (*O.V.R. Rusiyaya qarşı* (qərarı), 2001; *Milli Notariat Palatası Albaniyaya qarşı* (qərarı), 2008);
- vi. əmək şuraları (*Karakurt Avstriyaya qarşı* (qərarı), 1999);
- vii. ticarət palatası (*Weiss Avstriyaya qarşı*, Komissiyaın qərarı, 1991).

128. Belə birliklərə məcburi üzvlük birləşmək azadlığına müdaxilə deyil (*Popov və başqaları Bolqarıstana qarşı* (qərarad), 2003). Bununla belə, fərdlərin öz peşə birliklərini yaratmasına və ya mövcud birliklərə qoşulmasına maneə yaradılmamalıdır. Beləliklə, üzvlüyü məcburi olan birliyin mövcudluğu 11-ci maddə ilə qorunan hüququ məhdudlaşdırmaq və hətta aradan qaldırmaq məqsədi daşmamalı və ya belə nəticələnməməlidir (*Le Compte, Van Leuven və De Meyere Belçikaya qarşı*, 1981, 65-ci bənd; *O.V.R. Rusiyaya qarşı* (qərarad), 2001).

3. Birliyin yaradılması və hüquqi cəhətdən tanınması

129. Birlik yaratmaq hüququ birləşmək azadlığı hüququnun ayrılmaz hissəsidir, baxmayaraq ki, 11-ci maddədə birbaşa yalnız həmkarlar ittifaqının adı çəkilir (*Sidiropoulos və başqaları Yunanıstana qarşı*, 1998, 40-cı bənd).

130. Qarşılıqlı marağ doğuran sahədə kollektiv şəkildə fəaliyyət göstərmək üçün hüquqi şəxs yaratmaq imkanı birləşmək azadlığının ən mühüm aspektlərindən biridir və bu olmasaydı bu hüquq hər hansı mənasını itirərdi (*Gorzelik və başqaları Polşaya qarşı* [BP], 2004, 91-ci bənd; *Magyar Keresztény Mennonita Egyház və başqaları Macarıstana qarşı*, 2014, 78-ci bənd).

131. Milli hakimiyyət orqanlarının fiziki şəxslərin birliyinə hüquqi şəxs statusu verməkdən imtina etməsi onların birləşmək azadlığı hüququnun həyata keçirilməsinə müdaxilə deməkdir (*Sidiropoulos və başqaları Yunanıstana qarşı*, 1998, 31-ci bənd; *Koretskiy və başqaları Ukraynaya qarşı*, 2008, 39-cu bənd; *Özbek və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 2009, 35-ci bənd). Qeydiyyat prosedurunda əhəmiyyətli gecikmələr də bu cür müdaxiləyə bərabərdir (*Ramazanova və başqaları Azərbaycanca qarşı*, 2007, 60-cı bənd; *Əliyev və başqaları Azərbaycanca qarşı*, 2008, 33-cü bənd).

132. Hakimiyyət orqanlarının qrupu qeydiyyatdan keçirməkdən imtina etməsi həm qrupun özünə, həm də onun prezidentlərinə, təsisçilərinə və ya ayrı-ayrı üzvlərinə birbaşa təsir edir (*Kimlya və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2009, 84-cü bənd).

133. Birlik istəmədiyi hüquqi formanı almağa məcbur edilməməlidir, çünki bu, onun təsisçilərinin və üzvlərinin birləşmək azadlığını məhdudlaşdıraraq onu mövcud olmayan və ya heç bir praktiki əhəmiyyət daşımayan hala salır (*Rusiya Respublikaçılar Partiyası Rusiyaya qarşı*, 2011, 105-ci bənd; *Zhechev Bolqarıstana qarşı*, 2007, 56-cı bənd; *Türk Milli Birliyi "Kungyun" Bolqarıstana qarşı*, 2017, 41-ci bənd). Bununla belə, 11-ci maddədə birliklərin konkret hüquqi statusa malik olmaq hüququ nəzərdə tutulmayıb (*Magyar Keresztény Mennonita Egyház və başqaları Macarıstana qarşı*, 2014, 91-ci bənd).

134. Qeyri-formal birliklər də 11-ci maddənin müdafiəsindən faydalana bilərlər, amma hüquqi şəxs statusunun olmaması onların işinə və fəaliyyətlərinə mənfi təsir göstərə bilər (*Birləşmiş Makedoniya Təşkilatı "İlinden" və başqaları Bolqarıstana qarşı*, 2006, 53-cü bənd; *"Xilas ordusu"nun Moskva bölməsi Rusiyaya qarşı*, 2006, 73-74-cü bəndlər). Bununla belə, qeyri-formal birlik özünün əsas fəaliyyətini həyata keçirmək imkanına malikdirsə, onun qeydiyyata alınmasından imtina 11-ci maddəyə uyğun sayıla bilər (*Lavisse Fransaya qarşı*, Komissiyanın qərarı, 1991; *Larmela Finlandiyaya qarşı*, Komissiyanın qərarı, 1997; *Demokratik Krallıq Uğrunda Hərəkət Bolqarıstana qarşı*, Komissiyanın qərarı, 1995).

135. 11-ci maddə ilə təmin edilən hüquq yalnız birliyin yaradılması ilə məhdudlaşmır; birliyi mövcud olduğu bütün müddətdə qoruyur (*Türkiyə Birləşmiş Kommunist Partiyası və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 1998, § 33-cü bənd).

4. Birliklərin muxtariyyəti, daxili idarəetmə və üzvlük

136. Birliklərin təşkilatı muxtariyyəti onların birləşmək azadlığının 11-ci maddə ilə qorunan mühüm aspektini təşkil edir (*Lovrić Xorvatiyaya qarşı*, 2017, 71-ci bənd). Birliklər öz qaydalarını tərtib etmək və öz işlərini idarə etmək hüququna malikdirlər (*Cheall Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiyanın qərarı, 1985).

137. Bununla belə, birləşmək azadlığı dövlətlərə korporativ idarəetmə və rəhbərliklə bağlı qayda və tələbləri müəyyən etməyə və onlara riayət olunduğundan əmin olmağa mane olmur. Dövlətlərin birliyin idarəetmə orqanlarının rolu və strukturu ilə bağlı müəyyən minimum tələblər irəli sürməsi qanuni olsa da, birliyin öz nizamnaməsində göstərilən hər bir formallığa riayət etməsini təmin etmək hakimiyyət orqanlarının roluna aid deyil (*Təbiəti Mühafizə Cəmiyyəti və İsrailov Azərbaycanca qarşı*, 2009, 72 və 78-ci bəndlər).

138. 11-ci maddə birliklərə və ya təşkilatlara üzv olmaq istəyən hər kəsi oraya qəbul etmək öhdəliyi müəyyən edən maddə kimi şərh edilə bilməz. Birliklər müəyyən dəyərləri və ya idealları müdafiə edən, ümumi məqsədlərə nail olmaq niyyətində olan insanlar tərəfindən yaradılsa da, birliyin öz üzvlərinə nəzarəti olmasaydı, bu, birləşmək azadlığının effektivliyinə zidd olardı. Məsələn, hamılıqla qəbul edilir ki, dini qurumlar və siyasi partiyalar sıralarına üzvlüyü tənzimləyə və yalnız onların inanclarını və ideallarını bölüşənləri sıralarına qəbul edə bilərlər (*Lokomotiv Mühəndislərinin və Yanğınsöndürənlərin Birləşmiş Cəmiyyəti (ASLEF) Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2007, 39-ci bənd).

139. Birləşmə azadlığı hüququna konkret birliyə üzv olmaq hüququ (bax: *Cheall Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiya qərarı, 1985) və ya birlik daxilində konkret vəzifə tutmaq hüququ daxil deyil (*Fedotov Rusiyaya qarşı* (qərar), 2004).

Bununla belə, birlikdən xaric edilmə birliyin qaydalarına zidd olarsa, əsassız olarsa və ya şəxs üçün müstəsna çətinliklərə səbəb olarsa, bu, müvafiq üzvün birləşmək azadlığının pozulması sayıla bilər (*Lovrić Xorvatiyaya qarşı*, 2017, 54 və 72-ci bəndlər).

5. Birləşməmək azadlığı

140. Birləşmək azadlığı onun həyata keçirilməsi ilə bağlı müəyyən seçim azadlığını nəzərdə tutduğundan, 11-ci maddə həm də əks hüququ, yəni birliyə qoşulmamaq və ya üzvlükdən çıxmaq hüququnu əhatə edir (*Sigurður A. Sigurjónsson İslandiya qarşı*, 1993, 35-ci bənd; *Vörður Ólafsson İslandiya qarşı*, 2021, 45-ci bənd).

141. Şəxsi muxtariyyət anlayışı fərdin 11-ci maddədə nəzərdə tutulan seçim azadlığının əsas nəticəsidir (*Sørensen və Rasmussen Danimarkaya qarşı* [BP], 2006, 54-cü bənd).

142. Əgər realda onun üçün fəaliyyət və ya seçim azadlığı mövcud deyilsə və ya praktiki əhəmiyyət kəsb etməyəcək qədər məhdudlaşıbsa, bu o deməkdir ki, şəxs birləşmək azadlığından yararlanmır (*Chassagnou və başqaları Fransaya qarşı* [BP], 1999, 114-cü bənd).

143. Müəyyən bir birliyə qoşulmaq öhdəliyi həmişə Konvensiyaya zidd olmasa da, 11-ci maddə ilə təmin edilən birləşmək azadlığının mahiyyətinə xələl gətirən belə bir öhdəlik forması həmin azadlığa müdaxilə təşkil edir (*Young, James və Webster Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1981, 55-ci bənd; və *Sørensen və Rasmussen Danimarkaya qarşı* [BP], 2006, 56-cı bənd – bu iş işə qəbulu həmkarlar ittifaqına üzvlükdən asılı edən əmək müqavilələri ilə bağlı idi; *Sigurður A. Sigurjónsson İslandiya qarşı*, 1993, 36-cı bənd – bu iş qanunla taksi sürücülərinin müəyyən taksi operatorları təşkilatına üzv olmaq öhdəliyi ilə bağlı idi; *Mytilinaios və Kostakis Yunanıstana qarşı*, 2015, 53 və 65-ci bəndlər – bu iş üzümçülərin birliyə üzv olmaq öhdəliyi ilə bağlı idi).

144. Formal üzvlük olmadan birliyə maliyyə yardımı etmək öhdəliyi birliyə üzv olma ilə ümumi cəhətə malik olan mühüm xüsusiyyəti xatırladır və birləşməmək azadlığı hüququna müdaxilə sayıla bilər (*Vörður Ólafssonun işi*, 2010, 48-ci bənd – bu iş sənaye federasiyasına üzv olmayan şəxsin ödəniş etmək öhdəliyi ilə bağlı idi; *Geotech Kancev GmbH Almaniya qarşı*, 2016, 53-cü bənd – bu iş özəl birliklər tərəfindən yaradılmış fonda üzv olmayan şəxsin maliyyə yardımı etmək öhdəliyi ilə bağlı idi).

D. Birləşmək azadlığına tətbiq edilən məhdudiyyətlər

145. 11-ci maddə birlikləri dövlətin əsassız müdaxiləsindən qoruyur, bu müdaxilə adətən birliyin qeydiyyatından imtina və ya onun ləğv edilməsi ilə nəticələnir, lakin müdaxilə birliyin fəaliyyətini həyata keçirməsinə mane olan başqa formalarda da ola bilər (məsələn, yoxlamalar və ya maliyyələşdirilməyə məhdudiyyətlər vasitəsilə) (məhdudiyyətlərin müxtəlif formalarına aid icmal üçün bax: *Yordanovi Bqlqarıstana qarşı*, 2020, 62-63-cü bəndlər; və *“Ekomodafiya” və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2022, 81 və 87-cü bəndlər).

146. Birləşmək azadlığı hüququna müdaxilə 11-ci maddənin 2-ci bəndinin tələblərinə cavab verirsə, yəni “qanunla nəzərdə tutulmuşdursa”, bir və ya bir neçə qanuni məqsəd daşıyarsa və “demokratik cəmiyyətdə zəruridirsə”, ona haqq qazandırıla bilər.

1. “Qanunla nəzərdə tutulmuş”

147. “Qanunla nəzərdə tutulmuş” ifadəsi, ilk növbədə, mübahisələndirilən tədbirin daxili qanunvericilikdə əsasının olmasını tələb edir. O həm də sözügedən qanunun keyfiyyətini nəzərdə tutur, onun aidiyyəti şəxslər üçün əlçatan olmasını və nəticələrinin proqnozlaşdırıla bilən olmasını tələb edir. Qanunun nəticələri o zaman “proqnozlaşdırıla bilən” sayılır ki, o, fərdin öz davranışını tənzimləyə bilməsini (zərurət olduqda müvafiq məsləhət almaqla) təmin etmək üçün kifayət qədər dəqiq şəkildə ifadə edilmiş olsun (*N.F. İtaliyaya qarşı*, 2001, 26 və 29-cu bəndlər). Daxili qanunvericiliyin bu tələblərə cavab verməsi üçün o, Konvensiya ilə təmin edilən hüquqlara dövlət orqanlarının özbaşına müdaxilələrinə qarşı hüquqi müdafiə tədbirini təmin etməlidir. Qanun hər hansı diskresion səlahiyyətin əhatə dairəsini və onun həyata keçirilməsi qaydasını kifayət qədər aydın şəkildə göstərməlidir (*Maestri İtaliyaya qarşı* [BP], 2004, 30-cu bənd).

148. Hakimin mason lojasına üzvlüyünün ona intizam tənbehi verilməsinə səbəb ola biləcəyini dərk edə bilməməsinə aid işdə Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, qanun hərəkətin nəticələrinin öncədən görülə bilən olması tələbinə cavab vermir (*N.F. İtaliyaya qarşı*, 2001, 30-32-ci bəndlər; *Maestri İtaliyaya qarşı* [BP], 2004, 42-43-cü bəndlər).

149. *Koretskiy və başqaları Ukraynaya qarşı* işdə (2008) hakimiyyət orqanları qeyri-hökumət birliyini qeydiyyatdan keçirməkdən imtina etmişdilər. Məhkəmə hesab etdi ki, birliklərin qeydiyyatını tənzimləyən daxili qanunvericiliyin müddəaları yetərinə “proqnozlaşdırıla bilən” sayıla bilməyəcək qədər qeyri-müəyyəndir və konkret birliyin qeydiyyata alınıb-alınmayacağına dair qərar vermək üçün səlahiyyətli orqanlara həddindən artıq geniş diskresion səlahiyyət verir (48-ci bənd).

150. “Qanunun keyfiyyəti” tələbi ilə bağlı məsələ *Tabiəti Mühafizə Cəmiyyəti və İsrailov Azərbaycana qarşı* işdə (2009) də ortaya çıxdı, bu işdə birlik ümumi şəkildə ifadə edilən və birliyin mövcudluğu ilə bağlı istənilən məsələyə, o cümlədən onun daxili idarəçiliyinə müdaxilə etmək üçün Ədliyyə Nazirliyinə geniş diskresion səlahiyyət verən qanunvericilik əsasında ləğv edilmişdi (61-64-cü bəndlər).

151. *Yefimov və Gənc hüquq müdafiəçiləri qrupu Rusiyaya qarşı* işdə (2021) Məhkəmə müəyyən etdi ki, şəxsin birlikdə iştirakını müstəntiqin şəxsin ekstremist cinayətdə şübhəli bilinməsi barədə qərarından asılı edən milli qanunvericiliyin müddəaları “qanunun keyfiyyəti” meyarına cavab vermir, belə ki, həmin müddəalar istintaq orqanlarına qeyri-məhdud diskresion səlahiyyət verir və sui-istifadəyə qarşı heç bir müdafiə nəzərdə tutmur (59-64-cü bəndlər). Eləcə də ərizəçi birliyin ləğvi üçün aydın və öncədən proqnozlaşdırıla bilən hüquqi əsas yox idi (65-73-cü bəndlər).

152. *Taganrog LRO və başqaları Rusiyaya qarşı* işdə (2022) Məhkəmə hesab etdi ki, milli qanunvericilikdə “ekstremist fəaliyyətlər” termininin yolverilməz şəkildə geniş anlayışı əhatə etməsi və məhkəmə təminatlarının olmaması “Yəhva şahidləri” dini təşkilatlarının məcburi qaydada ləğvi üçün kifayət qədər proqnozlaşdırıla bilən hüquqi əsas təşkil etmir (159 və 242-ci bəndlər).

153. Müdaxilənin qanuniliyini, xüsusən də nəzərdə keçirilən daxili qanunvericiliyin proqnozlaşdırıla bilən olmasını qiymətləndirərkən, Məhkəmə həm qanunun mətnini, həm də onun milli hakimiyyət orqanları tərəfindən tətbiqi və təfsir üsulunu nəzərə alır (*Cəfərov və başqaları Azərbaycana qarşı*, 2019, 70 və 85-ci bəndlər – bu iş birliyin qeydə alınmasından qanunsuz imtina ilə bağlı idi).

154. “*Ekomodafiə*” və *başqaları Rusiyaya qarşı* işdə (2022) Məhkəmə müəyyən etdi ki, “Xarici agentlər haqqında” Qanunun qeyri-hökumət təşkilatlarına və onların direktorlarına tətbiq edilən iki əsas anlayışı (“siyasi fəaliyyət”, “xarici maliyyələşdirmə”) qanunun “proqnozlaşdırıla bilən” olması tələbinə cavab vermir və icra hakimiyyətinə verilmiş geniş diskresion səlahiyyətləri onun özbaşınalıqla və ayrı-seçkilik qoymaqla həyata keçirməsinə qarşı adekvat və effektiv təminatın olmasına məhkəmə nəzarəti həyata keçirilməyib (118-ci bənd).

2. Qanuni məqsəd

155. Birləşmək azadlığı hüququna hər hansı müdaxilə 11-ci maddənin 2-ci bəndində göstərilən qanuni məqsədlərdən ən azı birini daşmalıdır: milli təhlükəsizliyin və ya ictimai asayişin qorunması, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısının alınması, sağlamlığın və ya mənəviyyətin qorunması və digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi. Birləşmək azadlığından istisnalar dar çərçivədə şərh edilməlidir, belə ki, onların siyahısı birmənalı olaraq tam olmalı və anlayışları hökmən məhdud xarakter daşmalıdır (*Sidiropoulos və başqaları Yunanıstana qarşı*, 1998, 38-ci bənd).

3. “Demokratik cəmiyyətdə zəruri”

156. “Zəruri” anlayışı iki şərti özündə ehtiva edir: a) hər hansı müdaxilə “təxirəsalınmaz ictimai tələbata” uyğun olmalı və b) qarşıya qoyulan qanuni məqsədə mütənasib olmalıdır.

157. “Lazımlı” termini “faydalı” və ya “arzu olunan” kimi ifadələrə xas olan adaptivliyə malik deyil. Birləşmək azadlığını nəzərdə tutan normadan istisnalar ciddi surətdə dar çərçivədə şərh edilməlidir və yalnız inandırıcı və ciddi səbəblər bu azadlığa qoyulan məhdudiyətlərə haqq qazandıra bilər. Konkret məhdudiyət tətbiq etmək üçün “təxirəsalınmaz ictimai tələbatın” olub-olmadığını qiymətləndirmək ilk növbədə milli hakimiyyət orqanlarının üzərinə düşür. Məhkəmənin vəzifəsi milli hakimiyyət orqanlarının mövqeyini öz nöqtəyi-nəzərini ilə əvəz etmək deyil, onların öz mülahizələri əsasında çıxarıqları qərarları Konvensiyaya uyğun olaraq nəzərdən keçirməkdir.

158. Bu o demək deyil ki, Məhkəmənin nəzarəti cavabdeh dövlətin öz diskresion səlahiyyətindən məntiqlə, diqqətlə və vicdanla istifadə edib-etmədiyini müəyyən etməklə məhdudlaşır. O, barəsində şikayət edilən müdaxiləni bütövlükdə işin hallarının işığında nəzərdən keçirməli və onun “qarşıya qoyulan qanuni məqsədə mütənasib” olub-olmadığını və milli hakimiyyət orqanlarının ona haqq qazandırmaq üçün irəli sürdüyü səbəblərin “münasib və yetərli” olub-olmadığını müəyyən etməlidir. Bu zaman Məhkəmə əmin olmalıdır ki, milli hakimiyyət orqanları müvafiq standartları 11-ci maddədə əks olunmuş prinsiplərə uyğun olan tətbiq ediblər və bundan əlavə, onların qərarları müvafiq faktların məqbul şəkildə qiymətləndirilməsinə əsaslanıb (*Gorzelik və başqaları Polşaya qarşı* [BP], 2004, 95-96-cı bəndlər; *Partidul Comunistilor (Nepeceristi) və Ungureanu Rumıniyaya qarşı*, 2005, 49-cu bənd; *Magyar Keresztény Mennonita Egyház və başqaları Macarıstana qarşı*, 2014, 79-80-ci bəndlər).

a. Məhkəmənin nəzarətinin hüdudları

159. Məhkəmənin apardığı yoxlamanın ciddilik dərəcəsi birləşmə növündən və onun fəaliyyətinin xarakterindən asılıdır. O, siyasi partiya ilə qeyri-siyasi birlik arasında fərqi demokratiya üçün əhəmiyyətini nəzərə alaraq, birləşmək hüququnun məhdudlaşdırılmasının zəruriliyini ən ciddi şəkildə yoxlayır (*Vona Macarıstana qarşı*, 2013, 58-ci bənd; *“Les Authentiks” və “Supras Auteuil 91” Fransaya qarşı*, 2016, 74 və 84-cü bəndlər). Milli hakimiyyət orqanları həmçinin hər hansı şəxsə, dövlət nümayəndəsinə və ya əhəlinin bir hissəsinə qarşı zorakılığa çağırış hallarında müdaxilənin zəruriliyini qiymətləndirməkdə daha geniş sərbəstlikdən faydalanırlar (*“Les Authentiks” və “Supras Auteuil 91” Fransaya qarşı*, 2016, 84-cü bənd; *Ayoub və başqaları Fransaya qarşı*, 2020, 121-ci bənd). Məhkəmə həmçinin etiraf edib ki, liderləri demokratiya qaydalarına hörmət etməyən və ya demokratiyanı məhv etməyə, demokratik cəmiyyətin qəbul etdiyi hüquq və azadlıqları pozmağa yönəlmiş siyasət yürüdən birliklər cəzalandırıla bilər (*Zehra Fondu və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 2018, 54-cü bənd). Bununla belə, dövlətin öz qurumlarını və vətəndaşlarını onlara təhlükə yarada biləcək birliklərdən qorumaq səlahiyyətindən ehtiyatla istifadə edilməlidir (*Magyar Keresztény Mennonita Egyház və başqaları Macarıstana qarşı*, 2014, 79-cu bənd).

b. Müdaxilənin ciddilik dərəcəsi və mütənasiblik tələbi

160. Müdaxilə dərəcəsi mücərrəd şəkildə nəzərdən keçirilə bilməz və işin konkret halları kontekstində qiymətləndirilməlidir.

161. Cinayət işi üzrə *məhkum edilmə* birləşmək azadlığı hüququna müdaxilənin ən ciddi formalarından birini təşkil edir, belə ki, həmin hüququn məqsədlərindən biri öz şəxsin rəylərini, xüsusən də siyasi partiyalara münasibətdə fikirlərini müdafiə və ifadə etməsidir (*Yordanovi Bolqarıstana qarşı*, 2020, 75-ci bənd – bu işdə Məhkəmə dini zəmində siyasi partiya yaratmağa cəhd etdiklərinə görə ərizəçilərə qarşı cinayət işinin başlanmasını lüzumsuz hesab etdi).

162. Dövlətlərin rəsmi qeydiyyatdan keçmək istəyən təşkilatlardan ağlabatan hüquqi rəsmiyyətlərə riayət etmələrini tələb etmək hüququ olsa da, belə tələbə həmişə mütənasiblik şərti şamil olunur (*Birləşmiş Makedoniya Təşkilatı “İlinden” və başqaları Bolqarıstana qarşı (№ 2)*, 2011, 40-cı bənd).

163. Birliyin qeydiyyata alınmasından imtina radikal tədbirdir, çünki bu, birliyin hətta hər hansı fəaliyyətə başlamasına mane olur (*Zhechev Bolqarıstana qarşı*, 2007, 58-ci bənd; *Birləşmiş Makedoniya Təşkilatı “İlinden” və başqaları Bolqarıstana qarşı*, 2006, 80-ci bənd; *Bozgan Rumıniyaya qarşı*, 2007, 27-ci bənd).

164. Birliyin qeydiyyat üçün yenidən müraciət etmək imkanına malik olması müdaxilənin mütənasibliyini qiymətləndirərkən nəzərə alın bilən amildir (*Birləşmiş Makedoniya Təşkilatı “İlinden” və başqaları Bolqarıstana qarşı (№ 2)*, 2011, 30-cu bənd).

165. Birliyin adının yanıldıcı və ləkəleyici xarakter daşması səbəbindən qeydiyyatdan imtina edilməsi xüsusilə ciddi müdaxilə hesab edilmir; ərizəçilərdən təklif olunan adı dəyişdirməyi tələb etmək qeyri-mütənasib tədbir deyil (*APEH Üldözötteinek Szövetsége, Iványi, Róth və Szerdahelyi Macarıstana qarşı* (qərar), 1999-cu il; *W.P. və başqaları Polşaya qarşı* (qərar), 2004).

166. Dövlətlər birliyin məqsəd və fəaliyyətlərinin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydalara uyğun olduğuna əmin olmaq hüququna malikdir (*Sidiropoulos və başqaları Yunanıstana qarşı*, 1998, 40-cı bənd; *“Xilas ordusu”nun Moskva bölməsi Rusiyaya qarşı*, 2006, 59-cu bənd). Birlik onun yaradılması, fəaliyyət göstərməsi və ya daxili təşkilatı strukturu ilə bağlı ağlabatan hüquqi rəsmiyyətlərə əməl etmədiyi halda, dövlətlərin diskresion səlahiyyəti (mütənasiblik tələbinə əməl etmək şərti ilə) birləşmək azadlığına müdaxilə etmək hüququnu özündə ehtiva edə bilər (*Təbiəti Mühafizə Cəmiyyəti və İsrailov Azərbaycana qarşı*, 2009, 72-ci bənd; *Savenko və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2021, 68-69-cu bəndlər; *Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi Türkiyəyə qarşı*, 2022, 49-cu bənd – bu işdə Məhkəmə ərizəçi partiyanın müxtəlif şəhərlərdə yerli qurultaylar keçirməsinə kifayət qədər yerli bölmələrin olmaması səbəbindən icazə verməkdən imtina edilməsində özbaşnalıq aşkar etmədi, belə ki, bu, birlik olaraq partiyanın assosiativ fəaliyyətlə məşğul olmaq azadlığından istifadə etməsinə mane olmurdu).

167. Dövlətlərin birliyin idarəetmə orqanlarının rolu və strukturu ilə bağlı müəyyən minimum tələblər irəli sürməsi qanuni olsa da, hakimiyyət orqanları birliklərin daxili təşkilatı fəaliyyətinə birliyin nizamnaməsində müəyyən edilmiş hər bir rəsmiyyətə riayət olunmasını təmin edəcək dərəcədə müdaxilə etməməlidirlər. (*Təbiəti Mühafizə Cəmiyyəti və İsrailov Azərbaycana qarşı*, 2009, 78-ci bənd).

168. *Birliyin ləğvi* ciddi nəticələrə səbəb olan sərt tədbirdir və yalnız ən ciddi hallarda görülə bilər (*“Rhino” Assosiasiyası və başqaları İsveçrəyə qarşı*, 2011, 62-ci bənd; *Vona Macarıstana qarşı*, 2013, 58-ci bənd; *“Les Authentiks” və “Supras Auteuil 91” Fransaya qarşı*, 2016, 84-cü bənd). Dövlətlərin üzərinə bu cür tədbiri əsaslandırmaq üçün səbəbləri göstərmək kimi ciddi öhdəlik düşür (*Adana TAYAD Türkiyəyə qarşı*, 2020, 35-ci bənd). Məqbul və inandırıcı səbəblərə əsaslanmayan ləğvetmə qərarı ərizəçi birliyə və onun ayrı-ayrı üzvlərinə, eləcə də ümumilikdə insan hüquqları təşkilatlarına çəkindirici təsir göstərə bilər (*eyni qərar*, 36-cı bənd).

Həm birliyi qeydiyyata almaqdan imtina, həm də onun ləğvi öz nəticələri baxımından radikal tədbirlər olsa da, sonuncu xüsusilə ciddi tədbirdir və ona yalnız xüsusi məhdud hallarda haqq qazandırıla bilər. Birincinin nəticələri daha məhdud xarakter daşıyır və qeydiyyat üçün yeni ərizə verilməsi vasitəsilə daha asanlıqla aradan qaldırıla bilər (*Birləşmiş Makedoniya Təşkilatı “İlinden – PIRIN” və başqaları Bolqarıstana qarşı (№ 2)*, 2011, 94-cü bənd).

169. Əgər baş vermiş pozuntunun ağırlıq dərəcəsindən asılı olmayaraq birliyin ləğvi daxili qanunvericilikdə mövcud olan yeganə sanksiyadırsa, qanuna daha az radikal olan sanksiyaları, məsələn, xəbərdarlıq, cərimə və ya vergi güzəştlərinin ləğvi kimi alternativ sanksiyaları daxil etməklə daha mütənasib sanksiyanın seçilməsində daha çox adaptivliyə nail olmaq olar (*Təbiəti Mühafizə Cəmiyyəti və İsrafilov Azərbaycana qarşı*, 2009, 82-ci bənd; *“Yəhva şahidləri”nin Moskva icması və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2010, 159-cu bənd).

170. Sadəcə olaraq qeyri-hökumət təşkilatlarının daxili idarəçiliyi ilə bağlı müəyyən qanuni tələblərə əməl edilməməsi onların tamamilə ləğv olunmasına əsas verəcək ciddi qanun pozuntusu sayıla bilməz (*Təbiəti Mühafizə Cəmiyyəti və İsrafilov Azərbaycana qarşı*, 2009, 82-ci bənd). Bununla belə, ictimai maraqlara xidmət edən birlik maliyyə imkanlarının olmaması səbəbindən öz məqsədlərinə uyğun fəaliyyət göstərmək iqtidarında olmadıqda, onun ləğvi əsaslandırıla bilər (*MİHR Fondu Türkiyəyə qarşı*, 2019, 41-43-cü bəndlər). Birliyin müflisləşməsi və ya uzun müddət fəaliyyət göstərməməsi səbəbindən ləğv edilməsi 11-ci maddənin 2-ci bəndinə əsasən qanuni məqsəd daşıyan hal qiymətləndirilə bilsə də, milli hakimiyyət orqanlarının qərarları müvafiq faktların məqbul qiymətləndirilməsinə əsaslanmalıdır (*Xorvatiya Qolf Federasiyası Xorvatiyaya qarşı*, 2020, 96 və 100-cü bəndlər).

171. Ləğvetmə işlərində mütənasiblik prinsipinə riayət etmək üçün səlahiyyətli orqanlar birləşmək azadlığı hüququna daha az dərəcədə müdaxilə etməklə eyni məqsədlərə nail olmaq üçün başqa vasitələrin olmadığını göstərməlidirlər (*Adana TAYAD Türkiyəyə qarşı*, 2020, 36-cı bənd; *“Rhino” Assosiasiyası və başqaları İsveçrəyə qarşı*, 2011, 65-ci bənd; *Magyar Keresztény Mennonita Egyház və başqaları Macarıstana qarşı*, 2014, 96-cı bənd). Bununla belə, Məhkəmə etiraf etmişdir ki, elə hallar ola bilər ki, birliyin mövcudluğundan və ya fəaliyyətindən doğan zərərli nəticələrlə bağlı “təxirəsalınmaz ictimai tələbatı” qarşılamaq üçün səlahiyyətli orqanların sərəncamında olan seçə biləcəkləri tədbirlərin dairəsi qaçılmaz olaraq məhdud bilər (*Gorzelik və başqaları Polşaya qarşı* [BP], 2004, 105-ci bənd; *Ayoub və başqaları Fransaya qarşı*, 2020, 119-120-ci bəndlər).

172. Dövlətlər həm siyasi partiyalara, həm də partiya olmayan qurumlara qarşı demokratiyanı qorumaq üçün qabaqçılıq tədbirlər görmək hüququna malikdir. Onlardan tələb etmək olmaz ki, konkret addımlar atmağa başlamazdan əvvəl siyasi partiyanın hakimiyyəti ələ keçirməsini və Konvensiyanın standartlarına uyğun olmayan siyasəti həyata keçirməsini gözləsinlər. Belə siyasətin mövcudluğu təhlükəsi kifayət qədər təsdiqlənmiş və real olduqda, həmin siyasəti vətəndaş sülhünə və ölkənin demokratik rejiminə xələl gətirə biləcək konkret addımlar vasitəsilə həyata keçirməyə cəhd göstərilməzdən əvvəl dövlət belə siyasətin həyata keçirilməsinin qarşısını ağlabatan şəkildə ala bilər (*Refah Partisi (Rifah Partiyası) və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 2003, 102-ci bənd; *Herri Batasuna və Batasuna İspaniyaya qarşı*, 2009, 81-ci bənd). Eynilə, başqalarının hüquqlarına zərər yetirilməsi riski və bununla da demokratik cəmiyyətin əsas dəyərlərinə xələl gətirilməsi təhlükəsi kifayət qədər real olarsa, qabaqçılıq tədbirlər partiya olmayan qurumlara da tətbiq edilə bilər (*Vona Macarıstana qarşı*, 2013, 57-ci bənd).

173. Məsələn, Məhkəmə partiyanın və ya digər birliyin ləğvini aşağıdakı hallarda əsaslı hesab etmişdir:

- i. o, şəriətə əsaslanan dövlət qurmaq üçün səy göstərdiyi halda (*Refah Partisi (Rifah Partiyası) və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 2003; *Zehra Fondu və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 2018; *Kalifatstaat Almaniyanı qarşı* (qərar), 2006);
- ii. terror təşkilatı ilə əlaqələri olduqda (*Herri Batasuna və Batasuna İspaniyaya qarşı*, 2009);
- iii. qaraçılar əleyhinə mitinqlərdə və hərbişdirilmiş paradlarda iştirak etdikdə (*Vona Macarıstana qarşı*, 2013,);
- iv. dəfələrlə futbol matçları ilə bağlı zorakılıq aktlarında iştirak etdikdə (*“Les Authentiks” və “Supras Auteuil 91” Fransaya qarşı*, 2016);
- v. özəl silahlı dəstə xüsusiyyətlərinə malik olduqda və zorakılıqlarda və ictimai asayişin pozulmasında iştirak etdikdə (*Ayoub və başqaları Fransaya qarşı*, 2020).

E. Birliklərin müəyyən növləri

174. 11-ci maddədə nəzərdə tutulan müdafiədən heç bir kateqoriyaya aid birlik xaric edilməsə də, Məhkəmənin presedent hüququnda əsas yer tutan birliklər demokratik cəmiyyətin əsas subyektləri kimi siyasi partiyalar, azlıqların birlikləri və dini birliklərdir. Həmkarlar ittifaqları, 11-ci maddədə birbaşa qeyd olunan yeganə birlik növü kimi, spesifik xüsusiyyətlərinə və roluna görə aşağıdakı 3-cü hissədə ayrıca nəzərdən keçiriləcəkdir.

1. Siyasi partiyalar

175. Plüralizmin və demokratiyanın lazımı qaydada fəaliyyət göstərməsinin təmin edilməsində siyasi partiyaların mühüm rolu nəzərə alınaraq, onlara qarşı görülən istənilən tədbir həm birləşmək azadlığına, həm də nəticə etibarilə müvafiq dövlətdə demokratiyaya təsir göstərir (*Rusiya Respublikaçılar Partiyası Rusiyaya qarşı*, 2011, 78-ci bənd). Buna görə də, 11-ci maddədə göstərilən istisnalar ciddi şəkildə dar çərçivədə şərh edilməlidir; yalnız inandırıcı və tutarlı səbəblər siyasi partiyaların birləşmək azadlığına qoyulan məhdudiyyətlərə haqq qazandıra bilər (*Türkiyə Birləşmiş Kommunist Partiyası və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 1998, 46-cı bənd). Bununla belə, dövlətin siyasi partiyaların üzərinə Konvensiya ilə təmin edilmiş hüquq və azadlıqlara hörmət etmək və onları qorumaq öhdəliyi, habelə demokratiyanın təməl prinsiplərinə zidd olan siyasi proqram irəli sürməmək öhdəliyi qoymasına dövlətin Konvensiyanın 1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş pozitiv öhdəlikləri ilə haqq qazandıra bilər (*Refah Partisi (Rifah Partiyası) və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 2003, 103-cü bənd).

a. Qeydiyyatdan imtina və ləğvetmə

176. Bütünlüklə siyasi partiyanın buraxılması və ya partiyayı qeydiyyata almaqdan imtina edilməsi kimi kəskin tədbirlər yalnız ən ciddi hallarda görülə bilər (*Herri Batasuna və Batasuna İspaniyaya qarşı*, 2009, 78-ci bənd; *Linkov Çex Respublikasına qarşı*, 2006, 45-ci bənd). Bu hallar siyasi plüralizmə və ya fundamental demokratik prinsiplərə təhlükə yaradan hallardır (*Demokratik Cəmiyyət Uğrunda Partiya (DTP) və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 2016, 101-ci bənd).

177. Məhkəmə siyasi partiyanın qanunda və ya dövlətin hüquqi və konstitusion strukturlarında dəyişiklikləri təşviq edə biləcəyi iki şərt müəyyən etmişdir: birincisi, bu məqsədlə istifadə olunan vasitələr qanuni və demokratik olmalıdır; ikincisi, təklif olunan dəyişiklik özü fundamental demokratik prinsiplərə uyğun olmalıdır. Nəticə etibarilə, liderləri insanları zorakılığa təhrik edən və ya demokratiyaya hörmət etməyən və yaxud demokratiyanı məhv etməyə, demokratik cəmiyyətin qəbul etdiyi hüquq və azadlıqları pozmağa yönəlmiş siyasət yürüdən siyasi partiya bu əsaslara görə ona tətbiq edilə biləcək cəzalardan qorunmaq üçün Konvensiyada nəzərdə tutulmuş müdafiəyə iddia edə bilməz (*Yazar və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 2002, 49-cu bənd).

178. Nəzərə alınmalı mühüm amil partiyanın proqramında zorakılığa, qiyama və ya demokratik prinsiplərin hər hansı digər formada rədd edilməsinə çağırışların olub-olmamasıdır (*Partidul Comunistilor (Nepeceristi) və Ungureanu Rumıniyaya qarşı*, 2005, 54-cü bənd; *Azadlıq və Demokratiya Partiyası (ÖZDEP) Türkiyəyə qarşı*, 1999, 40-cı bənd). Lakin siyasi partiyanın proqramı onun məqsəd və niyyətlərini müəyyən etmək üçün yeganə meyar deyil; proqramın məzmunu partiya liderlərinin hərəkətləri və müdafiə etdikləri mövqelərlə müqayisə edilməlidir. Birlikdə götürdükdə, bu hərəkətlər və mövqelər siyasi partiyanın ləğvi ilə bağlı icraat zamanı əhəmiyyət kəsb edə bilər, belə ki, onlar onun məqsəd və niyyətlərini üzə çıxara bilər (*Refah Partisi (Rifah Partiyası) və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 2003, 101-ci bənd; *Herri Batasuna və Batasuna İspaniyaya qarşı*, 2009, 80-ci bənd).

179. Siyasi partiyanın qeydiyyata alınmasından imtinanın və ya demokratik prinsiplərin pozulma riski ilə əlaqədar olaraq onun ləğvinin “təxirəsalınmaz ictimai tələbatdan” irəli gəlmişliyini araşdırarkən Məhkəmə aşağıdakı məqamları nəzərə alır: (i) demokratiya üçün riskin kifayət qədər real olduğunu göstərən inandırıcı sübutların olub-olmaması; (ii) baxılan işdə rəhbərlərin nəzərə alınan hərəkətlərinin və çıxışlarının müvafiq siyasi partiya aidiyyəti olub-olmaması; və (iii) siyasi partiya aid edilən hərəkət və çıxışların “demokratik cəmiyyət” anlayışı ilə bir araya sığmayan, partiyanın düşündüyü və müdafiə etdiyi cəmiyyət modelinin aydın mənzərəsini

yaradan vahid bir yanaşma təşkil edib-etməməsi (*Refah Partisi (Rifah Partiyası) və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 2003, 104-cü bənd; *Partidul Comunistilor (Nepeceristi) və Ungureanu Rumıniyaya qarşı*, 2005, 46-cı bənd).

180. *Refah Partisi (Rifah Partiyası) və başqaları Türkiyəyə qarşı* işdə (2003) partiya Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən “dünyəvilik prinsipinə zidd fəaliyyət mərkəzinə” çevrildiyinə görə ləğv edilmişdi. Məhkəmə 11-ci maddənin pozulmadığını müəyyən edərək hesab etdi ki, Rifah Partiyasının üzvlərinin və rəhbərlərinin hərəkətləri və çıxışları partiyanın çoxsaylı hüquq sistemləri çərçivəsində şəriətə əsaslanan bir rejim qurmaq kimi uzunmüddətli siyasətini ortaya qoymuşdu və Rifah Partiyası siyasətini həyata keçirmək üçün gücdən istifadəni istisna etmirdi. Həmin planların “demokratik cəmiyyət” anlayışı ilə bir araya sığmadığını və partiyanın onları həyata keçirmək üçün real imkanlara malik olduğunu nəzərə alsaq, Konstitusiya Məhkəməsinin qərarının əsaslı surətdə “təxirəsalınmaz ictimai tələbatdan” irəli gəldiyini hesab etmək olar.

181. Məhkəmə həmçinin *Herri Batasuna və Batasuna İspaniyaya qarşı* işdə (2009) 11-ci maddənin pozulmadığını müəyyən etdi, həmin işdə ərizəçi partiyalar terror yolu ilə “taktiki bölücülük” strategiyası həyata keçirdikləri və ETA terror təşkilatı ilə onlar arasında əhəmiyyətli oxşarlıqlar olduğu üçün ləğv edilmişdilər. Məhkəmə İspaniya məhkəmələrinin qərarlarından kənara çıxmaq üçün heç bir səbəb görmədi. Terror aktları ilə bağlı İspaniyada uzun illər mövcud olan vəziyyəti nəzərə alsaq, ərizəçi partiyalarla ETA arasında əlaqələr obyektiv olaraq demokratiya üçün təhlükə kimi qiymətləndirilə bilər. Bundan əlavə, ərizəçi partiyaların təqsirkar bilindiği hərəkətlər və çıxışlar onların nəzərdə tutduqları və müdafiə etdikləri sosial modelin aydın mənzərəsini yaratmışdı ki, bu da “demokratik cəmiyyət” anlayışı ilə ziddiyyət təşkil edir və İspaniya demokratiyası üçün əhəmiyyətli təhlükə yaradırdı. Müvafiq olaraq, ərizəçilərə qarşı tətbiq edilmiş sanksiya “təxirəsalınmaz ictimai tələbatdan” irəli gəlirdi və qarşıya qoyulan qanuni məqsədə mütənəsib idi.

182. Partiyanın proqramında və ya fəaliyyətində qeyri-demokratik niyyətlərə dair sübutlar olmadığı halda, siyasi partiyalara münasibətdə görülən kəskin tədbirlər Məhkəmənin 11-ci maddənin pozuntusunu müəyyən etməsinə səbəb olmuşdur.

183. Hakimiyyət orqanlarının kommunistlərin partiyasını qeydiyyatdan almaqdan imtina etməsi ilə əlaqədar olan *Partidul Comunistilor (Nepeceristi) və Ungureanu Rumıniyaya qarşı* işdə (2005) Məhkəmə Rumıniyanın yeni kommunist partiyasının yaranmasının demokratik müzakirə mövzusu olmasına icazə verə bilməyəcəyi barədə Hökumətin arqumentini qəbul etmədi. O, Rumıniyanın 1989-cu ilə qədər totalitar kommunizm təcrübəsini nəzərə almağa hazır olsa da, hesab etdi ki, bu kontekst özü-özlüyündə müdaxiləyə ehtiyacı əsaslandırma bilməz, xüsusən də nəzərə alsaq ki, bir sıra ölkələrdə marksist ideologiyaya sadıq olan kommunist partiyaları mövcuddur. Partiyanın proqramında zorakılığa çağırış və ya demokratik prinsiplərin hər hansı digər formada rədd edilməsi və ya “proletariat diktaturasına” çağırış sayıla biləcək heç nə olmadığına görə, proqramın “demokratik cəmiyyətlə” bir araya sığmadığını demək olmazdı.

184. Məhkəmə *Tsonev Bolqarıstana qarşı* işdə də (2006) analoji nəticəyə gəldi, həmin işdə hakimiyyət orqanları Bolqarıstan Kommunist Partiyasını qeydiyyat sənədlərindəki formal çatışmazlıqları və partiyanın məqsəd və bəyanatlarından irəli gələn təhlükələri əsas gətirərək onu qeydiyyatdan almaqdan imtina etmişdilər. Məhkəmə, partiyanın adına baxmayaraq, onun bir sosial təbəqənin digərləri üzərində hökmranlığını bərqərar etməyə çalışdığına dair heç bir əlamət tapmadı. Eləcə də proqramının preambulasına “inqilabçı” sözünü daxil etməyi qərara alarkən partiyanın Bolqarıstan dövləti üçün real təhlükə yaradan siyasətə üstünlük verdiyinə dair heç bir sübut yox idi. Üstəlik, partiyanın bəyanatlarında məqsədlərinin qeyri-demokratik olduğunu və ya onlara nail olmaq üçün zorakılıqdan istifadə etmək niyyətində olduğunu göstərən heç bir şey yox idi.

185. *Ignatencu və Rumıniya Kommunist Partiyası Rumıniyaya qarşı* işdə (2020) isə, əksinə, ərizəçi partiyayı qeydiyyatdan almaqdan imtina edilməsi əsaslı sayıldı. Partiya totalitar kommunizm dövründə ölkəni idarə etmiş Kommunist Partiyasının varisi olduğunu iddia etdiyi üçün hakimiyyət orqanları partiyanın öz mövqeyindən sui-istifadə etməsinin qarşısını almağa, qanunun aliliyini və demokratiyanın təməl prinsiplərini qorumağa çalışmışdılar. Məhkəmə hesab etdi ki, işin konkret halları kontekstində partiyanın qeydiyyatından imtina üçün səlahiyyətli orqanlar tərəfindən göstərilən səbəblər münasib və kifayətdir və görülmüş tədbir milli təhlükəsizliyin qorunmasından və digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsindən ibarət qanuni məqsəd ilə mütənəsibdir.

186. Milli qanunvericilikdə siyasi partiyanın etnik mənsubiyyətlə əlaqələndirilməsinin qadağan edilməsi özü-özlüyündə Konvensiyaya zidd sayılmır. Buna görə də bu, siyasi partiyanın qeydiyyatından imtina üçün qanuni əsas ola bilər, bir şərtlə ki, milli hakimiyyət orqanları tərəfindən irəli sürülən səbəblər belə ciddi tədbirə haqq qazandırmaq üçün yetərli olsun (*Savenko və başqaları Rusiyaya qarşı*, 92-93-cü bəndlər – bu işdə xarici siyasət proqramında etnik rusların və rusdilli əhəlinin müdafiəsini bəyan edən Milli Bolşevik Partiyasının qeydiyyata alınmasından imtina kifayət qədər əsaslandırılmamışdı).

187. Qeyd etmək lazımdır ki, siyasi partiyanın ad seçimi, digər münasib və yetərli səbəblər olmadığı halda, ləğvetmə kimi kəskin tədbirə prinsipcə haqq qazandıra bilməz (*Türkiyə Birləşmiş Kommunist Partiyası və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 1998, 54-cü bənd – bu işdə partiyanın buraxılması üçün əsaslardan biri onun adına “kommunist” sözünün daxil edilməsi idi).

188. Bir sıra işlərdə Məhkəmə 11-ci maddənin pozulduğunu müəyyən edib, belə ki, həmin işlərdə partiyanın proqramı hakimiyyət orqanları tərəfindən onun dövlətin ərazi bütövlüyünə xələl gətirməsi və müəyyən əhəli qrupu üçün separatizmi təşviq etməsi kimi qiymətləndirilib. Məhkəmənin fikrincə, fundamental demokratik prinsiplərə əməl edən siyasi partiyanın fəaliyyətinə yalnız ölkənin konstitusion və hüquqi quruluşunu tənqid etdiyinə və siyasi arenada ictimai müzakirələrə can atdığına görə əngəl törədilməsinə heç nə ilə haqq qazandırmaq olmaz (*Türkiyə Birləşmiş Kommunist Partiyası və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 1998, 57-ci bənd). Müxtəlif siyasi proqramların, hətta dövlətin hazırkı quruluşunu şübhə altına alan proqramların, demokratiyanın özünə zərər verməmək şərti ilə, təklif edilməsinə və müzakirə olunmasına icazə verilməsi demokratiyanın mahiyyətindən irəli gəlir (*Sosialist Partiyası və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 1998, 47-ci bənd; *Azadlıq və Demokratiya Partiyası (ÖZDEP) Türkiyəyə qarşı* [BP], 1999, 41-ci bənd).

189. Sadəcə siyasi partiyanın muxtariyyət istəməsi və ya hətta ölkə ərazisinin bir hissəsinin ayrılmasını tələb etməsi faktı onun milli təhlükəsizlik zəminində ləğvini əsaslandırmaq üçün yetərli əsas deyil. Qanunun aliliyinə əsaslanan demokratik cəmiyyətdə mövcud nizama etiraz edən və reallaşdırılması dinc vasitələrlə dəstəklənən siyasi ideyaların siyasi prosesdə iştirak vasitəsilə lazımi şəkildə ifadə edilməsinə imkan yaradılmalıdır (*Birləşmiş Makedoniya Təşkilatı “İlinden – PIRIN” və başqaları Bolqarıstana qarşı*, 2005, 61-ci bənd).

190. Dövlətlər (mütənasiblik prinsipinə əməl etmək şərti ilə) siyasi partiyalardan onların formalaşdırılması ilə bağlı ağlabatan hüquqi rəsmiyyətlərə riayət etməyi tələb etmək hüququna malikdir (*Birləşmiş Makedoniya Təşkilatı “İlinden – PIRIN” və başqaları Bolqarıstana qarşı (№ 2)*, 2011, 83-cü bənd). *Rusiya Respublikaçılar Partiyası Rusiyaya qarşı* işdə (2011) Məhkəmə müəyyən etdi ki, ərizəçi partiyanın minimum üzvlük və regional təmsilçilik tələblərinə əməl etmədiyinə görə buraxılması Hökumətin istinad etdiyi qanuni məqsədlərlə mütənasib deyil. Siyasi partiyaların ən azı müəyyən sayda üzvlərin olması tələbi Avropa Şurasına üzv dövlətlərdə qeyri-adi hal olmasa da, Rusiya qanunları ilə müəyyən edilmiş və 2001-ci ildə 10.000 üzvdən 50.000-ə qaldırılmış hədd Avropada ən yüksək hədd idi. Məhkəmə hesab etdi ki, çoxdan formalaşmış və qanuna tabe olan siyasi partiya tətbiq edilən formal əsaslarla onun ləğv edilməsi kimi radikal tədbir “demokratik cəmiyyətdə zəruri” hesab edilə bilməz. Minimum üzvlük tələbi o halda əsaslandırılmış olardı ki, o, müxtəlif, hətta azsaylı əhəli qruplarının maraqlarını təmsil edən çoxlu siyasi partiyaların maneəsiz yaradılmasını və fəaliyyət göstərməsini və onların siyasi arenaya çıxışını təmin etsin (119-120-ci bəndlər).

191. Regional təmsilçilik tələbinə gəlincə, bunun əsas səbəbi ölkənin ərazi bütövlüyünə təhlükə olan regional partiyaların yaradılmasının və seçkilərdə iştirakının qarşısını almaq idi. Məhkəmənin fikrincə, regional partiyaların yaradılmasına yalnız 2001-ci ildə qəbul edilmiş radikal qadağadan savayı Rusiyanın qanunlarını, təsisatlarını və milli təhlükəsizliyini qorumaq üçün digər vasitələr var idi. Zaman keçdikcə siyasi partiyalara qoyulan ümumi məhdudiyətləri əsaslandırmaq çətinləşir. Müəyyən bir partiya kateqoriyasının və ya partiya növünün yarada biləcəyi güman edilən təhlükədən daha çox, hər bir siyasi partiyanın faktiki proqramı və davranışı nəzərə alınmalıdır (122 və 130-cu bəndlər).

b. Maliyyələşdirmə və yoxlamalar

192. Məhkəmə siyasi prosesə ictimai etimadın təmin edilməsinə xidmət edən hesabatlılıq və şəffaflıq məqsədilə siyasi partiyaların maliyyə fəaliyyətinə nəzarətin zəruriliyini etiraf etmişdir. Demokratik dövlətlərin lazımi qaydada fəaliyyət göstərməsində siyasi partiyaların oynadığı mühüm rolu nəzərə alsaq, geniş ictimaiyyət onların monitorinqində və hər hansı qeyri-qanuni xərclərə, xüsusən də dövlətdən maliyyələşən siyasi partiyaların bu cür xərclərinə görə sanksiyaların tətbiqində maraqlı hesab edilə bilər (*Cumhuriyet Halk Partisi Türkiyəyə qarşı*, 2016, 69-cu bənd).

193. Üzv dövlətlər siyasi partiyaların maliyyəsini necə yoxlayacaqlarını və qeyri-qanuni maliyyə əməliyyatlarına görə hansı sanksiyaları tətbiq edəcəklərini müəyyənləşdirməkdə nisbətən geniş diskresion səlahiyyətə malikdirlər (*Cumhuriyet Halk Partisi Türkiyəyə qarşı*, 2016, 70-ci bənd).

194. Bununla belə, siyasi partiyaların xərclərinin yoxlanılmasını tənzimləyən hər hansı hüquqi normaları həmin normaların necə şərh və tətbiq ediləcəyini anlamağa imkan verən əğlabatan terminlərlə ifadə edilməlidir (*Cumhuriyet Halk Partisi Türkiyəyə qarşı*, 2016, 106-cı bənd).

195. Maliyyə təftişi heç vaxt siyasi partiyalara nəzarəti həyata keçirmək üçün siyasi alət kimi istifadə edilməməlidir, xüsusən də bunu partiyanın dövlət tərəfindən maliyyələşdirildiyi bəhanəsi ilə etmək olmaz. Maliyyə təftişi mexanizmindən siyasi məqsədlər üçün sui-istifadənin qarşısını almaqdan ötrü siyasi partiyaların maliyyə vəziyyətinin yoxlanılmasını tənzimləyən qanunlara həm xüsusi tələblər, həm də bu tələblərin pozulmasının səbəb ola biləcəyi sanksiyalar baxımından yüksək “öncəgörümlülük” standartı tətbiq edilməlidir (*Cumhuriyet Halk Partisi Türkiyəyə qarşı*, 2016, 88-ci bənd).

196. Siyasi partiyaların xarici mənbələrdən vəsait almasını qadağan etmək özü-özlüyündə Konvensiyanın 11-ci maddəsinə zidd deyil. Bu məsələ dövlətlərin diskresion səlahiyyətinə aiddir, onlar siyasi partiyaların hansı xarici mənbələrdən maliyyə ala biləcəyini müəyyən etməkdə sərbəstdirlər. Siyasi partiyaların xarici dövlətlər tərəfindən maliyyələşdirilməsinin qadağan edilməsi milli suverenliyin qorunması üçün zəruridir (*Parti nationaliste basque – Organisation régionale d’Iparralde Fransaya qarşı*, 2007, 47-ci bənd).

197. Dövlətlərin diskresion səlahiyyətləri əğlabatan hüquqi rəsmiyyətlərə əməl edilmədiyi təqdirdə partiyanın daxili təşkilatlanmasına və fəaliyyətinə müdaxilə etmək hüququnu özündə ehtiva edə bilər. Bununla belə, hakimiyyət orqanları hər hansı partiyanın işinə onun nizamnaməsində nəzərdə tutulmuş hər bir formallığa riayət etməsini təmin edəcək dərəcədə müdaxilə etməməlidir. Partiyanın nizamnaməsində göstərilən rəsmiyyətlərə əməl olunmasını təmin etmək dövlət orqanlarının deyil, ilk növbədə partiyanın özünün və üzvlərinin işidir (*Rusiya Respublikaçılar Partiyası Rusiyaya qarşı*, 2011, 87-88-ci bəndlər – bu işdə Məhkəmə müəyyən etdi ki, hakimiyyət orqanlarının partiyanın daxili prosedurunun pozulduğunu əsas gətirərək dövlət reyestrinə dəyişiklikləri daxil etməkdən imtina etməsi kifayət qədər hüquqi əsasa malik olmayıb və demokratik cəmiyyətdə zəruri olmayıb).

198. Məhkəmə bu qənaətə gəlmişdir ki, siyasi partiyalarda üzvlüklə bağlı vəziyyətin tez-tez və hərtərəfli yoxlanılmasına və formal əsaslarla daimi buraxılma təhlükəsinə məruz qalmasına heç nə ilə haqq qazandırılı bilməz (115-116-cı bəndlər).

2. Azlıqların birlikləri

199. Məhkəmə etiraf etmişdir ki, birləşmək azadlığı azlıqlara, o cümlədən milli və etnik azlıqlara mənsub şəxslər üçün xüsusilə vacibdir. Həqiqətən də, öz identikliyini ifadə etmək və təbliğ etmək üçün birlik yaratmaq azlığa öz hüquqlarını qorumaqda və müdafiə etməkdə yardımçı ola bilər (*Gorzelik və başqaları Polşaya qarşı* [BP], 2004, 93-cü bənd).

200. Ölkədə azlıqların və müxtəlif mədəniyyətlərin mövcudluğu tarixi elə bir faktıdır ki, demokratik cəmiyyət beynəlxalq hüququn prinsiplərinə uyğun olaraq ona dözümlü yanaşmalı, hətta onu qorunmalı və dəstəkləməlidir (*Eğitim və Bilim Emekçileri Sendikası Türkiyəyə qarşı*, 2012, 59-cu bənd).

201. Azlıqların mədəniyyətinin qorunub saxlanması və inkişafı və azlığa mənsub olma düşüncəsinin xatırladılması, hətta gərginliyə səbəb ola bilsə belə, "demokratik cəmiyyət" üçün təhlükə təşkil edə bilməz (*Ouranio Toxo və başqaları Yunanıstana qarşı*, 2005, 40-cı bənd). Gərginliklərin yaranması etnik və mədəni identikliklərin müxtəlifliyinə və dinamikasına həqiqi hörmət üzərində qurulan plüralizmin qaçılmaz nəticələrindən biridir (*eyni qərar*, 35-ci bənd). Belə şəraitdə hakimiyyətin rolu plüralizmi aradan qaldırmaqla gərginliyin səbəbini aradan qaldırmaq deyil, maraqları toqquşan qrupların bir-birinə dözümlü yanaşmasını təmin etməkdir (*Zhdanov və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2019, 163-cü bənd).

202. Məqsədi regionun mədəniyyətini təbliğ etmək olan birliyin fəaliyyəti, hətta onun qismən azlıqların mədəniyyətini də təşviq etmək məqsədi daşdığını güman etsək belə, ölkənin ərazi bütövlüyünü, milli təhlükəsizliyi və ictimai asayışı təhdid etmir (*Tourkiki Enosi Xanthis və başqaları Yunanıstana qarşı*, 2008, 51-ci bənd).

203. Birliyin təsisçilərinin ölkənin ərazi bütövlüyünə xələl gətirmək niyyətlərinə dair sırf şübhə əsasında azlıqların özünüdərkini müdafiə edən birliyin qeydiyyatından imtina edilməsi Məhkəmə tərəfindən milli təhlükəsizliyin qorunması məqsədinə mütənasib olmayan tədbir hesab edilmişdir.

204. *Sidiropoulos və başqaları Yunanıstana qarşı* işdə (1998) milli məhkəmələr makedoniyalıların mədəniyyət assosiasiyasını ölkənin ərazi bütövlüyünə xələl gətirmək niyyətində olduğuna görə qeydiyyata almaqdan imtina etmişdilər. Məhkəmə assosiasiyanın məqsədlərini (Makedoniya azlığının adət-ənənələrinin və mədəniyyətinin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi) tamamilə qanuni hesab etdi. Onun fikrincə, ölkədəki bölgənin sakinləri həmin bölgənin xüsusi özəlliklərini təbliğ etmək üçün birliklər yaratmaq hüququna malikdirlər. Milli məhkəmələrin assosiasiyanın Yunanıstanın ərazi bütövlüyü üçün təhlükə yaratdığı barədə fikirləri sadəcə şübhəyə əsaslanmışdı. Assosiasiya qeydiyyatdan keçdikdən sonra bəyan etdiyi məqsədlərə və ya qanuna uyğun olmayan fəaliyyətlərlə məşğul olsaydılar, səlahiyyətli orqanlar onu ləğv etmək imkanına malik idilər. Nəticə etibarilə, ərizəçilərin assosiasiyasını qeydiyyata almaqdan imtina edilməsi qarşıya qoyulan məqsədlərə mütənasib deyildi (44-47-ci bəndlər).

205. Səlahiyyətli orqanların müsəlman azlıqların birliyini qeydiyyata almaqdan imtina etdiyi işdə də analoji mülahizələr Məhkəməni 11-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etməyə vadar etmişdir (*Bekir-Ousta və başqaları Yunanıstana qarşı*, 2007, 42-44-cü bəndlər; *Türk Milli Birliyi "Kungyun" Bolqarıstana qarşı*, 2017, 44- 45-ci bəndlər). Bu işlərdə birliklərin zorakılıqdan və ya antidemokratik vasitələrdən istifadəni müdafiə etdiyini düşünməyə əsas verən heç nə yox idi.

206. İstənilən halda, separatçı fikirlərin ifadə edilməsi və muxtariyyət və ya ərazi dəyişikliyi çağırışları öz-özlüyündə ölkənin ərazi bütövlüyünə və milli təhlükəsizliyinə təhdid təşkil etmir (*Birləşmiş Makedoniya Təşkilatı "İlinden" və başqaları Bolqarıstana qarşı*, 2006, 76-cı bənd). Eləcə də birliyin adında müəyyən sözlərdən istifadə edilməsi belə bir təhlükənin olduğunu düşünməyə əsas verə bilməz (*Türk Milli Birliyi "Kungyun" Bolqarıstana qarşı*, 2017, 45-ci bənd).

207. Bunun əksinə olaraq, dövlətlər seçkilərdə iştirak meyarlarını müəyyən etmək üçün kifayət qədər geniş sərbəstliyə malikdirlər. Məsələn, seçkilərdə namizədliyini irəli sürmək hüququ qazana biləcək hüquqi şəxsin yaradılmasına icazə verməkdən imtina edilməsi, mənsub olduqları azlığın fərqli xüsusiyyətlərini ifadə etmək və təbliğ etmək üçün fərdlərin birlik yaratmasına hər hansı başqa formada maneələr olmadığı təqdirdə, demokratik cəmiyyətdə zəruri hesab edilə bilər.

208. *Gorzelik və başqaları Polşaya qarşı* işdə ([BP], 2004) hakimiyyət orqanları özünü Sileziya milli azlığının təşkilatı kimi xarakterizə edən assosiasiyayı qeydiyyata almaqdan imtina etmişdilər. Onlar hesab edirdilər ki, sileziyalılar milli azlıq deyillər və assosiasiyanın "milli azlığın təşkilatı" kimi qeydiyyata alınması ona seçki imtiyazları verəcək ki, bu da onu digər etnik təşkilatlarla müqayisədə üstün duruma gətirəcək. Məhkəmə qəbul etdi ki, milli hakimiyyət orqanları qeydiyyat zamanı Polşada mövcud olan demokratik təsisatları və seçki prosedurlarını qorumaq üçün assosiasiyanın özünü "milli azlıq təşkilatı" adlandırmaq seçimini tənziqləməyin "təxirəsalınmaz ictimai tələbatdan" irəli gəldiyini hesab edərkən öz diskresion səlahiyyətlərinin hüdudlarını

aşmayıblar. İmtina qərarı qarşıya qoyulan qanuni məqsədlərə qeyri-mütənasib deyildi, belə ki, o, əsasən assosiasiyanın qarşılıqlı maraq doğuran sahədə üzvlərinin kollektiv fəaliyyət göstərmək imkanı ilə deyil, qanunda nəzərdə tutulmuş imtiyazlı addan istifadə etmək imkanı ilə bağlı idi (103-106-cı bəndlər).

209. *Artyomov Rusiyaya qarşı* işdə (qərardad, 2006) Məhkəmə müəyyən etnik qrupa mənsubiyyətini açıq elan edən birliyin ("Ümummilli Rusiya İttifaqı") siyasi partiya kimi qeydiyyatda alınmasından imtinanı əsaslı hesab edib. Hakimiyyət orqanları ərizəçinin qəbul etdiyi konkret məqsədləri ifadə etmək və təşviq etmək üçün birlik yaratmasına deyil, qeydiyyatdan keçdikdən sonra seçkilərdə iştirak etmək hüququ qazanacaq hüquqi şəxs yaratmasına mane olmuşdu. Seçki məsələlərində milli spesifikliyə hörmət prinsipini nəzərə alaraq, Məhkəmə müasir Rusiyada etnik və ya dini mənsubiyyətə əsaslanan siyasi partiyalar arasında seçki rəqabətini təşviq etməyin təhlükəli olacağına dair milli məhkəmələrin qənaətlərini yanlış hesab etmədi.

210. Assosiasiyanın adı əhalinin əksəriyyətində düşmənçilik əhval-ruhiyyəsi oyatsa belə, ictimai asayiş üçün real təhlükəyə dair konkret sübutlar olmadığı halda birliyin adı özlüyündə onun ləğvinə haqq qazandıra bilməz ("*Radko*" *Vətəndaş Assosiasiyası və Paunkovski keçmiş Yuqoslaviya Respublikası Makedoniyaya qarşı* 2009, 75-ci bənd – bu iş makedoniyalı etnik mənsubiyyətinin mövcudluğunu inkar edən birliyin ləğvi ilə bağlı idi).

211. Milli dildən fərqli ana dilində təhsil hüququnu dəstəkləyən birliyin ləğvi üçün vəsatət verildiyi *Eğitim və Bilim Emekçileri Sendikası Türkiyəyə qarşı* işdə (2012) 11-ci maddənin pozulduğu müəyyən edildi. Baxmayaraq ki, bu məsələ əhalinin əksəriyyətinin düşüncəsi ilə ziddiyyət təşkil edirdi, demokratiyanın lazımı qaydada fəaliyyət göstərməsi ümumi siyasi və ya ictimai maraq doğuran məsələlərin həllinə kömək üçün ictimai müzakirə aparılmasını tələb edirdi. Məhkəmənin fikrincə, ana dili türk dilindən fərqli vətəndaşların həmin ana dilində təhsili təmin etməklə mədəniyyətini inkişaf etdirmək məqsədi özlüyündə milli təhlükəsizliklə ziddiyyət təşkil etmir və ictimai asayiş üçün təhlükə yaratmır (55-59-cu bəndlər).

212. Birləşmək azadlığı qanuni şəraitdə hər kəsin öz etnik kimliyi ilə bağlı inanclarını ifadə etmək hüququnu özündə ehtiva edir. İstifadə olunmuş bəzi fikirlər və ya sözlər hakimiyyət orqanları üçün şokedici və qəbul edilməz görünsə belə, onların yayılması avtomatik olaraq dövlət siyasətinə və ya ölkənin ərazi bütövlüyünə təhlükə kimi qəbul edilməməlidir (*Tourkiki Enosi Xanthis və başqaları Yunanıstana qarşı*, 2008, 51-ci bənd – bu iş birinci ərizəçi assosiasiyanın digər səbəblərlə yanaşı azlıqlarla bağlı fikirlərinə görə ləğv olunmasına aid idi).

3. Dini birliklər

213. İnanclı insanların dini etiqad azadlığı hüququ, o cümlədən başqaları ilə birlikdə öz dininə etiqad etmək hüququ dövlətin özbaşına müdaxiləsi olmadan dindarların sərbəst birləşməsinə icazə veriləcəyi gözləntisini də özündə ehtiva edir. Həqiqətən də, demokratik cəmiyyətdə plüralizm üçün dini icmaların avtonom mövcudluğu zəruridir. Dövlətin neytrallıq və qərəzsizlik vəzifəsi dini inancların və ya bu cür inancları ifadə etmək üçün istifadə olunan vasitələrin qanuni olub-olmadığını müəyyən etmək üçün dövlətin hər hansı diskresion səlahiyyətini istisna edir ("*Xilas ordusu*"*nun Moskva bölməsi Rusiyaya qarşı*, 2006, 58 və 92-ci bəndlər).

214. Dini icmanın təşkilatından söhbət getdiyi halda, onu tanımaqdan imtina edilməsi həm də ərizəçilərin Konvensiyanın 9-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş dini etiqad azadlığı hüququna müdaxilədir ("*Xilas ordusu*"*nun Moskva bölməsi Rusiyaya qarşı*, 2006, 71-ci bənd).⁵

215. Lakin 9-cu maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 11-ci maddə dini qurumların konkret hüquqi statusa malik olması hüququnu nəzərdə tutmur. Konvensiyanın 9 və 11-ci maddələri yalnız dövlətdən

5. Dini birliklərin tanınması, qeydiyyatı və ləğvi ilə bağlı ətraflı icmal üçün bax: *Konvensiyanın 9-cu maddəsi üzrə Bələdçi*.

tələb edir ki, dini icmaların mülki qanunvericiliyə uyğun olaraq hüquqi qabiliyyət əldə etmək imkanları olsun; onlara müəyyən publik hüquq statusunun verilməsini isə tələb etmir (*Magyar Keresztény Mennonita Egyház və başqaları Macarıstana qarşı*, 2014, 91-ci bənd).

216. Uzun illər mövcud olan dini icmanın yenidən qeydiyyatdan alınmasından imtina etmək üçün xüsusilə ciddi və tutarlı səbəblər tələb olunur (*Moskva Sayentologiya Kilsəsi Rusiyaya qarşı*, 2007, 96-cı bənd; *“Xilas ordusu”nun Moskva bölməsi Rusiyaya qarşı*, 2006, 96-cı bənd; *“Yəhva şahidləri”nin Moskva icması Rusiyaya qarşı*, 2010, 180-ci bənd).

217. Qeydiyyatdan imtinanın səbəbləri heç bir hüquqi və ya faktiki əsasa malik olmadığı hallarda Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, hakimiyyət orqanları vicdanla hərəkət etməmiş və ərizəçinin dini icmasına qarşı neytrallıq və qərəzsizlik öhdəliyinə riayət etməmişlər (*“Xilas ordusu”nun Moskva bölməsi Rusiyaya qarşı* 2006, 97-ci bənd; *“Yəhva şahidləri”nin Moskva icması Rusiyaya qarşı*, 2010, 181-ci bənd; *Moskva Sayentologiya Kilsəsi Rusiyaya qarşı* 2007, 97-ci bənd).

218. Dövlət orqanları dini icmanın ona hüquqi şəxs statusunun verilməsini gözlədiyi müddəti əgəlabatan dərəcədə qısaltmaq öhdəliyi daşıyırlar (*Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas və başqaları Avstriyaya qarşı*, 2008, 79-cu bənd). Digər tərəfdən, yeni yaradılmış və naməlum dini qruplar üçün konkret əgəlabatan minimum müddətin müəyyən edilməsi zəruri ola bilər (*Magyar Keresztény Mennonita Egyház və başqaları Macarıstana qarşı*, 2014, 111-ci bənd).

219. Müəyyən bir ərazidə azı on beş il ərzində mövcud olmayan bütün dini qrupların hüquqi şəxs statusu almasına mane olan hüquq norması əsasında qeydiyyatdan imtinaya haqq qazandırmaq olmaz (*Kimlya və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2009, 98-101-ci bəndlər).

220. Dinin əsas prinsipləri haqqında məlumatın təqdim edilməməsinə görə qeydiyyatdan imtina edilməsi tanınmağa çalışan dini konfessiyanın demokratik cəmiyyət üçün hər hansı təhlükə törətdiyini müəyyən etmək zərurəti ilə əsaslandırıla bilər və bu zaman işin konkret halları nəzərə alınmalıdır (*Cârmuirea Spirituală a Musulmanilor din Republica Moldova Moldovaya qarşı* (qərarad), 2005).

221. Qeydiyyatdan keçmək istəyən birliyin ictimaiyyətdə çaşqınlıq yaranmasının qarşısını almaq üçün özünü artıq mövcud olan birliklərdən fərqləndirməsini tələb etmək qanunidir (*Methodiev və başqaları Bolqarıstana qarşı*, 2017, 43-cü bənd; *“Pravoslav Ohrid Arxiyepiskopluğu (Yunan-Pravoslav Peç Patriarxlığının Ohrid Arxiyepiskopluğu)” keçmiş Yuqoslaviya Respublikası Makedoniyaya qarşı*, 2017, 111-ci bənd; *Bektaşli icması və başqaları keçmiş Yuqoslaviya Respublikası Makedoniyaya qarşı*, 2018, 71-ci bənd). Bununla belə, dini birliyin nizamnaməsində onun inanc və ayinlərinin təsvirində iddia edilən dəqiqliyin olmaması birliyin qeydiyyatından imtinaya haqq qazandıran səbəb hesab edilməyib. (*Methodiev və başqaları Bolqarıstana qarşı*, 2017, 44-46-cı bəndlər).

222. İştirakçı dövlətlər müxtəlif dini icmalarla əməkdaşlıq formalarını seçməkdə diskresion səlahiyyətə malikdirlər (*İzzettin Doğan və başqaları Türkiyəyə qarşı* [BP], 2016, 112-ci bənd). Dövlətlərə kilsələrlə münasibətlərini tənzimləməkdə verilən sərbəstlik kilsələrə verilmiş imtiyazların qanunvericilik tədbirləri vasitəsilə dəyişdirilməsi imkanını da əhatə edir. Lakin bu sərbəstlik dövlətin bu sahədə tələb etdiyi neytrallıq və qərəzsizlik öhdəliyinə xələl gətirəcək dərəcədə geniş ola bilməz (*Magyar Keresztény Mennonita Egyház və başqaları Macarıstana qarşı*, 2014, 111-ci bənd).

223. Dövlət, 9 və 11-ci maddələrə uyğun olaraq, bəzi Avropa ölkələrində olduğu kimi, konstitusiyaya əsasən dövlətin müəyyən bir dinə hakim din kimi yanaşmaq vəzifəsi daşdığı sistemi saxlamağa qərar verərsə və yalnız bəzi dini qurumlara dövlət imtiyazları verərsə, digərlərinə isə verməzsə, bu, ictimai maraqların təmin edilməsi ilə bağlı əgəlabatan meyarlar əsasında həyata keçirilməlidir (*Magyar Keresztény Mennonita Egyház və başqaları Macarıstana qarşı*, 2014, 113-cü bənd).

F. Pozitiv öhdəliklər

224. Birləşmək azadlığına həqiqətən və effektiv şəkildə riayət etmək öhdəliyi sadəcə olaraq dövlətin onun işlərinə müdaxilə etməmək vəzifəsinə çevrilə bilməz (*Ouranio Toxo və başqaları Yunanıstana qarşı*, 2005, 37-ci

bənd). Milli hakimiyyət orqanları müəyyən hallarda birləşmək azadlığı hüququndan effektiv şəkildə həyata keçirilməsini təmin etmək üçün ağlabatan və lazımi tədbirlər görməklə ayrı-ayrı şəxslər arasında münasibətlərə müdaxilə etməyə borclu ola bilərlər (*Wilson, Milli Jurnalistlər Birliyi və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2002, 41-ci bənd).

225. İşin istər dövlətin üzərinə düşən pozitiv öhdəlik baxımından, istərsə də dövlət orqanının əsaslandırılmalı müdaxiləsi baxımından təhlil edilməsindən asılı olmayaraq, tətbiq olunacaq meyarlar mahiyyətə fərqlənir. Hər iki kontekstdə fərdin və bütövlükdə cəmiyyətin toqquşan maraqları arasında ədalətli balans nəzərə alınmalıdır (*Sørensen və Rasmussen Danimarkaya qarşı* [BP], 2006, 58-ci bənd).

226. Dövlət orqanları birliyin və ya siyasi partiyanın lazımi qaydada fəaliyyət göstərməsini, hətta bu fəaliyyətlər onun təşviq etmək istədiyi qanuni ideyalara və ya iddialara qarşı çıxan şəxsləri qıcıqlandırdıqda və ya narazı saldıqda belə, təmin etməyə borcudurlar. Onların üzvləri opponetləri tərəfindən fiziki zorakılığa məruz qalacaqlarından qorxmadan toplantılar keçirə bilməlidirlər. Belə bir qorxu digər birlikləri və ya siyasi partiyaları cəmiyyətə təsir edən yetərinə mübahisəli məsələlərlə bağlı öz fikirlərini açıq şəkildə ifadə etməkdən çəkindirə bilər. Demokratik cəmiyyətdə əks nümayiş hüququ birləşmək hüququnun həyata keçirilməsinə mane ola bilməz (*Ouranio Toxo və başqaları Yunanıstanına qarşı*, 2005, 37-ci bənd; *Zhdanov və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2019, 162-ci bənd).

227. Birləşmək azadlığı hüququndan effektiv istifadəni təmin etməkdən ibarət pozitiv öhdəlik qeyri-populyar fikirlərə malik olan və ya azlıqlara mənsub olan şəxslər üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, çünki onlar daha müdafiəsiz durumdadırlar (*Bączkowski və başqaları Polşaya qarşı*, 2007, 64-cü bənd).

228. *Ouranio Toxo və başqaları Yunanıstanına qarşı* işdə (2005) 11-ci maddənin pozulması baş vermiş, buna həm də Yunanıstanın hakimiyyət orqanlarının hərəkətsizliyi səbəb olmuşdu. Konkret olaraq, Makedoniya azlığının maraqlarını müdafiə edən partiyanın qərargahında partiyanın adının makedon dilində yazıldığı lövhənin qoyulmasından sonra baş vermiş zorakılığın qarşısını almaq və ya onu cilovlamaq üçün dövlət adekvat tədbirlər görməmişdi. Polis partiya üzvlərinə qarşı zorakılıq təhlükəsini və birləşmək azadlığının açıq şəkildə pozulmasını məntiqlə qabaqcadan görə bilərdi, lakin müdaxilə etməmişdi. Üstəlik, prokuror baş vermiş hadisələrdən sonra məsuliyyətin müəyyən edilməsi üçün istintaqa başlamağı lazım bilməmişdi. Məhkəmə vurğulamışdır ki, ayrı-ayrı şəxslərin hərəkətləri nəticəsində birləşmək azadlığına müdaxilə baş verdiyi hallarda səlahiyyətli orqanların üzərinə səmərəli araşdırma aparmaqdan ibarət əlavə öhdəlik düşür (43-cü bənd).

229. *Zhdanov və başqaları Rusiyaya qarşı* işdə (2019) LGBT qrupuna mənsub insanların hüquqlarını təşviq etmək üçün yaradılmış birlikləri, digər səbəblərlə yanaşı, homoseksuallığı bəyənməyən şəxs tərəfindən aqressiya qurbanına çevrilə biləcəkləri səbəbindən qeydiyyata almaqdan imtina edilməsi 11-ci maddənin pozuntusu hesab edilmişdir. Məhkəmə hesab etmişdir ki, birliklərin fiziki zorakılıqdan qorxmadan öz fəaliyyətlərini həyata keçirmələri üçün ağlabatan və lazımi tədbirlər görmək Rusiya hakimiyyət orqanlarının vəzifəsidir. Hakimiyyət orqanları birliklərin iğtişəsiz fəaliyyət göstərməsinə imkan verəcək vasitələri seçməkdə geniş dikresion səlahiyyətə malik olsalar da, birləşmək azadlığını məhdudlaşdırmaqla gərginliyin səbəbini aradan qaldırmaq və iğtişə riskinin qarşısını almaq qərarına gəlmişdilər (164-cü bənd). Birliklərin qeydiyyata alınmasından imtina həm də 14-cü maddənin pozuntusu olmaqla, cinsi oriyentasiyaya görə ayrı-seçkiliyə bərabər idi.

230. İşdən çıxarıma yalnız işçinin konkret siyasi partiya mənsub olması səbəbindən baş verdiyi halda, hakimiyyət orqanları məhkəmə nəzarətinin və özəl işəgötürənlər tərəfindən işdən çıxarılmaya qarşı təminatların təmin edilməsindən ibarət pozitiv öhdəlik daşıyırlar (*Redfearn Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2012, 43-cü bənd – bu işdə işçinin bir illik sınaq müddəti zamanı siyasi mənsubiyyəti səbəbindən əsassız olaraq işdən çıxarılmasına görə məhkəmə iddiası qaldırılmasına imkan verilməmişdi).

231. Konvensiyanın 11 və 14-cü maddələrinə əsasən dövlətlərin birliyə üzvlük zəminində ayrı-seçkiliyə qarşı real və effektiv müdafiəni təmin edən məhkəmə sistemi yaratması tələb olunur (*Danilenkov və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2009, 124-cü bənd – bu işdə milli məhkəmə orqanları ayrı-seçkiliyin mövcudluğunun yalnız cinayət prosesi çərçivəsində müəyyən edilə biləcəyini əsas gətirərək ərizəçilərin şikayətlərini təmin etməkdən imtina etmişdilər; *Zakharova və başqaları Rusiyaya qarşı*, 2022, 36-cı bənd – bu işdə ərizəçilərin ayrı-seçkilik barədə iddiası sadəcə ilkin ehtimallara görə əsassız göründüyü üçün rədd edilmişdi).

232. Dövlətin üzərinə dini icmaların hüquqi şəxs statusu əldə etmələrini asanlaşdıran tanıma sistemini tətbiq etməkdən ibarət pozitiv öhdəlik düşür. Din və dini fəaliyyət anlayışlarının müəyyən edilməsi fərdin dini etiqad azadlığı hüququnu həyata keçirməsinə birbaşa təsir göstərir (*Magyar Keresztény Mennonita Egyház və başqaları Macarıstana qarşı*, 2014, 90-cı bənd).

233. İştirakçı dövlət öz daxili dövlət qeydiyyatı sistemini elə təşkil etməyə borcludur ki, müvafiq orqanlar ölkə qanunları ilə müəyyən edilmiş müddətlərə əməl etmək imkanına malik olsunlar və bu istiqamətdə hər hansı əsassız gecikmələrə yol verilməməsi üçün zəruri korrektəedici tədbirlərin görülməsi təmin edilsin (*Ramazanova və başqaları Azərbaycana qarşı*, 2007, 65-ci bənd – bu işdə Ədliyyə Nazirliyi birliyin qeydiyyatı üçün qanunla müəyyən edilmiş müddətləri pozmuş, daxili qanunvericilik isə belə gecikmələrə qarşı yetərli müdafiəni təmin etməmişdir).

III. Həmkarlar ittifaqı yaratmaq və onlara qoşulmaq azadlığı

A. Həmkarlar ittifaqı hüquqlarının əhatə dairəsi

234. 11-ci maddə həmkarlar ittifaqı azadlığını müstəqil hüquq kimi deyil, birləşmək azadlığının bir forması və ya xüsusi aspekti kimi təqdim edir (*Belçika Polisinin Milli Həmkarlar İttifaqı Belçikaya qarşı*, 1975, 38-ci bənd; *Manole və “Romanian Farmers Direct” Rumıniyaya qarşı*, 2015, 57-ci bənd). Buna görə də, yuxarıda qeyd olunan birləşmək azadlığının elementləri, eləcə də 11-ci maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulmuş bu azadlığa müdaxilə şərtləri, müvafiq olaraq, həmkarlar ittifaqlarına da şamil edilir.

235. Həmkarlar ittifaqı azadlığı işçilər və işəgötürənlər arasında sosial dialoqun vacib elementidir və buna görə də sosial ədalətə və harmoniyaya nail olunmasında mühüm vasitədir (*Sindicatul “Păstorul cel Bun” Rumıniyaya qarşı* [BP], 2013, 130-cu bənd).

236. 11-ci maddə həmkarlar ittifaqı üzvlərinin peşə maraqlarını həmkarlar ittifaqı fəaliyyəti vasitəsilə müdafiə etmək azadlığını təmin edir, bu fəaliyyətin həyata keçirilməsinə və inkişaf etdirilməsinə iştirakçı dövlətlərin həm icazə verməli, həm də bunu mümkün etməlidir (*İsveç Maşinistlərinin Həmkarlar İttifaqı İsveçə qarşı*, 1976, 40-cı bənd; *Tüm Haber Sen və Çınar Türkiyəyə qarşı*, 2006, 28-ci bənd). Bununla belə, bu maddə həmkarlar ittifaqlarına və ya onların üzvlərinə dövlət tərəfindən hər hansı xüsusi münasibətə zəmanət vermir. Milli qanunvericilik həmkarlar ittifaqlarının öz üzvlərinin maraqlarını 11-ci maddəyə zidd olmayan tərzdə müdafiə etmək üçün say göstərmələrinə imkan verməlidir (*Sindicatul “Păstorul cel Bun” Rumıniyaya qarşı* [BP], 2013, 134-cü bənd). “Öz maraqlarını müdafiə etmək üçün” sözləri bu maddə əsasında həmkarlar ittifaqı təşkilatlarının deyil, yalnız fiziki şəxslərin şikayət edə bilməsi kimi şərh edilə bilməz (*Dəniz İşçilərinin Həmkarlar İttifaqları Federasiyası və başqaları Norveçə qarşı* (qərardad), 2002). 11-ci maddə həm işçiləri, həm də həmkarlar ittifaqlarını müdafiə edir (*Yakutiya Respublikası Həmkarlar İttifaqları Federasiyası Rusiyaya qarşı*, 2021, 30-cu bənd).

237. Həmkarlar ittifaqı üzvlərinin öz maraqlarını qorumaq üçün həmkarlar ittifaqının rəyinin eşidilməsinə nail olmaq hüququ vardır. Onlar fəaliyyət göstərdikləri şirkətlərdə işçilərin vəziyyətini yaxşılaşdırmaq istiqamətində tələblərini işəgötürənlərinə bildirmək imkanına malik olmalıdırlar. Bu baxımdan öz fikirlərini sərbəst ifadə etmək imkanına malik olmayan həmkarlar ittifaqı mühüm fəaliyyət vasitələrindən məhrum olur (*Straume Latviyaya qarşı*, 2022, 91-92-ci bəndlər). Həmkarlar ittifaqı nümayəndəsinin ifadə azadlığı ilə əlaqədar olaraq Məhkəmə aşağıdakı elementləri əhəmiyyətli hesab edir: bəyanatların səsləndirildiyi kontekst (o cümlədən onların qanuni həmkarlar ittifaqı fəaliyyətinin bir hissəsini təşkil edib-etməməsi); bəyanatların xarakteri (məqbul tənqidlərin sərhədlərinin keçilib-keçilməməsi daxil olmaqla); işəgötürənin və ya digər şəxslərin məruz qaldığı ziyan; və sanksiyaların və ya digər nəticələrin xarakteri və ağırlıq dərəcəsi (103-cü bənd).

238. İşçilərin nümayəndələri öz həmkarlar ittifaqı funksiyalarını operativ və səmərəli şəkildə yerinə yetirmək üçün, bir qayda olaraq, müəyyən hədlər daxilində müvafiq güzəştlərdən yararlanmalıdırlar (*Sanchez Navajas İspaniyaya qarşı*<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22588> (qərardad), 2001).

239. Hökumətin məsləhətləşmələr aparacağı təşkilatların sayını məhdudlaşdıran siyasət həmkarlar ittifaqı azadlığına uyğun deyil (*Belçika Polisinin Milli Həmkarlar İttifaqı Belçikaya qarşı*, 1975, 40-41-ci bənd – bu işdə ərizəçi həmkarlar ittifaqı öz üzvlərinin maraqlarının müdafiəsi üçün hökumət ilə münasibətlərində başqa növ fəaliyyətlərlə məşğul olmaq imkanına malik idi).

240. 11-ci maddənin 2-ci bəndi heç bir peşə qrupunu həmin maddənin əhatə dairəsindən kənarlaşdırmır. Milli hakimiyyət orqanları ən uzağı 11-ci maddənin 2-ci bəndinə uyğun olaraq bəzi işçilərinə “qanuni məhdudiyətlər” tətbiq etmək hüququna malikdirlər (*Sindicatul “Păstorul cel Bun” Rumıniyaya qarşı* [BP], 2013, 145-ci bənd). Beləliklə, 11-ci maddə əmək münasibətlərində olan hər kəsə şamil edili (bax: *Sindicatul “Păstorul cel Bun” Rumıniyaya qarşı* [BP], 2013, 141 və 148-ci bəndlər – bu iş ruhanilərin həmkarlar ittifaqına üzvlüyü ilə əlaqədar idi; *Manole və “Romanian Farmers Direct” Rumıniyaya qarşı*, 2015, 62-ci bənd – bu iş özünüməşğulluq əsasında işləyən fermerlərlə əlaqədar idi). Həbsxanada yerinə yetirilən iş adi məşğulluqla eyniləşdirilə bilməz. Buna görə də, məhkumların həmkarlar ittifaqı yaratmaq və onlara üzv olmaq hüququ ilə bağlı Avropa Şurasına üzv dövlətlər arasında kifayət qədər konsensusun olmaması nəzərə alınmaqla, işləyən məhbusların həmkarlar ittifaqına qoşulmasına qanunla qadağa qoyulmasına haqq qazandırıla bilər (*Yakutiya Respublikası Həmkarlar İttifaqları Federasiyası Rusiyaya qarşı*, 2021, 44-47-ci bəndlər).

241. Konvensiya dövlət hakimiyyətinin sahibi qismində iştirakçı dövlətin funksiyaları ilə işəgötürən qismində vəzifələri arasında heç bir fərq qoymur. Müvafiq olaraq, 11-ci maddə “işəgötürən qismində dövlət” üçün, onun işçiləri ilə münasibətlərinin ümumi (publik) və ya xüsusi (mülki) hüquqla tənzimlənməsindən asılı olmayaraq, məcburi hüquqi qüvvəyə malikdir (*Schmidt və Dahlström İsveçə qarşı*, 1976, 33-cü bənd; *Tüm Haber Sen və Çınar Türkiyəyə qarşı*, 2006, 29-cu bənd).

B. Əsas elementlər və Məhkəmənin yanaşması

242. Birləşmək hüququna aşağıdakı əsas elementlər daxildir: həmkarlar ittifaqı yaratmaq və ya ona qoşulmaq hüququ; işə qəbul üçün həmkarlar ittifaqına üzvlüyün şərt kimi irəli sürülməsinin qadağan edilməsi; həmkarlar ittifaqının üzvlərinin adından söylədiklərinin işəgötürən tərəfindən dinlənilməsinə nail olmaq hüququ və prinsipcə, işəgötürənlə kollektiv saziş bağlanması üçün danışıqlar aparmaq hüququ (*Demir and Baykara v. Turkey* [GC], 2008, §§ 145 and 154; *Sindicatul “Păstorul cel Bun” v. Romania* [GC], 2013, § 135).

243. Bu siyahı tam deyil və əmək münasibətlərinin konkret gedişatından asılı olaraq dəyişikliyə uğraya bilər. Məhkəmə Konvensiyadan başqa beynəlxalq hüququn digər elementlərini, belə elementlərin səlahiyyətli orqanlar tərəfindən şərhini, eləcə də Avropa dövlətlərinin öz ümumi dəyərlərini əks etdirən təcrübəsini də nəzərə alır (*Demir və Baykara Türkiyəyə qarşı* [BP], 2008, 85 və 146-cı bəndlər; *Manole və “Romanian Farmers Direct” Rumıniyaya qarşı*, 2015, 67-ci bənd). Məhkəmə 11-ci maddədə müəyyən edilən həmkarlar ittifaqlarının birləşmək azadlığının əhatə dairəsinin beynəlxalq hüquqda mövcud olandan daha dar çərçivədə şərhini qəbul etsəydi, bu, yuxarıdakı metoda zidd olardı (*Dəmiryol, Daniz və Avtomobil Nəqliyyatı İşçilərinin Milli Həmkarlar İttifaqı Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2014, 76-cı bənd).

244. Məhkəmə birləşmək hüququnun mahiyyətinə yanaşmasında iki prinsipi rəhbər tutur; birincisi, Məhkəmə həmkarlar ittifaqı azadlığını təmin etmək üçün aidiyyəti dövlət tərəfindən onun diskresion səlahiyyəti nəzərə alınmaqla həyata keçirilən tədbirlərin məcmusunu nəzərə alır; ikincisi, Məhkəmə həmkarlar ittifaqı azadlığının əsas elementlərinə təsir edən məhdudiyətləri qəbul etmir, çünki onlarsız bu azadlıq mahiyyətindən məhrum olardı. Prinsipcə, dövlətlər 11-ci maddəyə riayət olunmasını təmin etmək üçün hansı tədbirləri görmək istədikləri barədə qərar verməkdə sərbəst olsalar da, Məhkəmənin presedent hüququna görə vacib hesab edilən elementləri nəzərə almaq öhdəliyi daşıyırlar (*Demir və Baykara Türkiyəyə qarşı* [BP], 2008, 144-cü bənd).

245. Razılığa gələn Tərəflər hətta Aİ və ya Avropa İqtisadi Zonası (AİZ) qanunvericiliyinə uyğun olaraq öz öhdəliklərini yerinə yetirərkən belə, 11-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqlara qoyulan məhdudiyətlərin həmkarlar ittifaqı azadlığının əsas elementlərinə təsir etməməsinə təmin etməlidirlər, çünki onlarsız bu azadlıq mahiyyətindən məhrum olardı (*Norveç Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyası (LO) və Norveç Nəqliyyat İşçiləri Həmkarlar İttifaqı (NTF) Norveçə qarşı*, 2021, 117-ci bənd). AİZ-də təsisatlar yaratmaq azadlığı fundamental hüquq olan birləşmək azadlığını balanslaşdırmaq üçün nəzərdə tutulan azadlıq deyil, sadəcə olaraq 11-ci maddənin 2-ci bəndinə uyğun olaraq mütənəsbibliyin qiymətləndirilməsində nəzərə alınmalı olan bir elementdir, amma mühüm elementdir (*eyni qərar*, 118-ci bənd).

C. Qeydiyyatdan imtina

246. İşləyən hər kəsin həmkarlar ittifaqı yaratmaq hüququ olsa da, müəyyən hallarda Məhkəmə dövlətin həmkarlar ittifaqını qeydiyyata almaqdan imtina etməsini əsaslı hesab etmişdir.

247. *Sindicatul "Păstorul cel Bun" Rumıniyaya qarşı* işdə ([GC], 2013) Rumıniya Pravoslav Kilsəsinin keşişləri tərəfindən yaradılan həmkarlar ittifaqının qeydiyyatı üçün müraciət arxiyepiskopun icazəsinin alınması tələbinə əməl edilmədiyi üçün milli hakimiyyət orqanları tərəfindən rədd edilmişdi. Məhkəmə 11-ci maddənin pozulmadığı qənaətinə gələrək hesab etdi ki, hakimiyyət orqanları sadəcə olaraq dini icmaların muxtariyyət prinsipini tətbiq etmiş və Rumıniya Pravoslav Kilsəsinin təşkili və fəaliyyətində iştirak etməkdən imtina etmiş, bununla da Konvensiyanın 9-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş dini konfessiyalara münasibətdə neytrallıq öhdəliyinə əməl etmişlər. Milli hakimiyyət orqanları dini icmaların öz üzvlərinin muxtariyyətlərinə xələl gətirə biləcək hər hansı kollektiv fəaliyyəti ilə bağlı rəyinə hörmət etməlidirlər (159, 164-166-cı bəndlər).

248. *Manole və "Romanian Farmers Direct" Rumıniyaya qarşı* işdə (2015) Kənd təsərrüfatında birlik forması yalnız kooperativ işçiləri və üzvləri üçün nəzərdə tutulduğundan, özünüməşğulluq əsasında işləyən bir qrup fermerin yaratdığı həmkarlar ittifaqının qeydiyyata alınmasından imtina edilmişdi. Məhkəmə müvafiq beynəlxalq sənədləri nəzərə alaraq müəyyən etdi ki, özünüməşğulluq əsasında işləyən fermerlərin həmkarlar ittifaqı yaratmaq hüququndan məhrum edilməsi Konvensiyanın 11-ci maddəsini pozmur. Daxili qanunvericiliyə əsasən, ərizəçilərin həmkarlar ittifaqı yaratmağa ehtiyac olmadan dövlət orqanları ilə münasibətlərdə öz üzvlərinin mənafeələrini müdafiə etmələrinə imkan verən mühüm hüquqlara malik peşə birlikləri yaratmaq hüququ var idi.

D. Sanksiyalar və çəkindirici tədbirlər

249. Qulluqçu və ya işçi heç bir sanksiyaya və ya çəkindirici tədbirə məruz qalmadan həmkarlar ittifaqına üzv olmaqda və ya olmamaqda sərbəst olmalıdır (*Lokomotiv Mühəndislərinin və Yanğınsöndürənlərin Birləşmiş Cəmiyyəti (ASLEF) Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2007, 39-cu bənd).

250. Həmkarlar ittifaqına üzv olmaq hüququnun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, işçilər öz işgötürənlərinə təklif və tələblərini təqdim etmək və ya maraqlarını müdafiə etmək üçün həmkarlar ittifaqına sərbəst şəkildə tapşırıq vermək imkanına malik olmalıdırlar. Dövlətin vəzifəsi həmkarlar ittifaqı üzvlərinin onları təmsil etmək üçün birlikdən istifadə etmələrinin qarşısının alınmamasını və ya məhdudlaşdırılmamasını təmin etməkdir (*Wilson, Milli Jurnalistlər Birliyi və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2002, 46-cı bənd – bu işdə işgötürənlər işçiləri mühüm həmkarlar ittifaqı hüquqlarından imtina etməyə sövq etmək üçün maddi stimullardan istifadə etmiş və bununla da həmkarlar ittifaqının öz üzvlərinin maraqlarını müdafiə etməsi üçün səy göstərmək qabiliyyətini sarsıtmışdılar).

251. Təsirli və effektiv həmkarlar ittifaqı hüquqlarını təmin etmək üçün milli hakimiyyət orqanları həmkarlar ittifaqı nümayəndələrinin həmin ittifaqın üzvlərinin maraqlarını ifadə etmək və müdafiə etmək cəhdlərindən qeyri-mütənəsbib cəzalar vasitəsilə çəkindirilməməsinə təmin etməlidirlər (*Slovakiya Respublikası Polisinin Həmkarlar İttifaqı və başqaları Slovakiyaya qarşı*, 2012, 55-ci bənd). Səsləndirilən fikirlər açıq-aydın həmkarlar ittifaqı fəaliyyətinə aid olduğu hallarda, onlarla əlaqədar sanksiya tətbiqini həmkarlar ittifaqı rəhbərinin imtiyazları ilə uzlaşdırmaq çətinidir. Hətta minimal sanksiyalar belə, həmkarlar ittifaqı üzvlərini öz fəaliyyətləri ilə sərbəst məşğul olmaqdan çəkindirir (*Straume Latviyaya qarşı*, 2022, 92-ci bənd).

252. Həmkarlar ittifaqı üzvlərinə fəaliyyətləri ilə əlaqədar tətbiq edilən cinayət və ya intizam sanksiyaları onları öz peşə maraqlarını müdafiə etmək üçün tətillərdə və ya digər aksiyalarda qanuni şəkildə iştirak etməkdən çəkindirə bilər və əsassız hesab edilir (*Ognevenko Rusiyaya qarşı*, 2018, 84-cü bənd; *Karaçay Türkiyəyə qarşı*, 2007, 37-ci bənd; *Urcan və başqaları Türkiyəyə qarşı*, 2008, 34-cü bənd; *Doğan Altun Türkiyəyə qarşı*, 2015, 50-ci bənd; *Straume Latviyaya qarşı*, 2022, 112-ci bənd).

E. Həmkarlar ittifaqına daxil olmamaq hüququ

253. Baxmayaraq ki, qanunla və ya müqavilə ilə müəyyən həmkarlar ittifaqına qoşulmaq öhdəliyi həmişə Konvensiyaya zidd olmaya bilər, belə bir öhdəlik formasının olması konkret işin halları baxımından 11-ci maddə ilə təmin edilən birləşmək azadlığının mahiyyətinə xələl gətirdiyi təqdirdə bu azadlığa müdaxiləni təşkil edəcək (bax: *Young, James və Webster Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1981, 55-ci bənd – bu iş işdən çıxarılma və beləliklə dolanışıq vasitələrinin itirilməsi təhdidi formasında məcburiyyət tətbiqi ilə əlaqədar idi; *Sigurður A. Sigurjónsson İslandiya qarşı*, 1993, 36-cı bənd – bu iş peşə lisenziyasının itirilməsi riski ilə əlaqədar idi).

254. 11-ci maddədə nəzərdə tutulan müdafiə təkcə həmkarlar ittifaqına üzv olmaq tələbinin şəxsin işə götürülməsindən və ya fəaliyyətinə lisenziya verilməsindən sonra qoyulduğu hallara şamil edilmir. Həmkarlar ittifaqına üzvlüyün işə qəbul üçün ilkin şərti olduğunu bildiyi halda şəxs qoyulan bu şərtin əleyhinə olmasına baxmayaraq işə düzəlmək təklifini qəbul etdikdə, birləşməmək azadlığından imtina etmiş hesab edilə bilməz (*Sørensen və Rasmussen Danimarkaya qarşı*, 2006, 56-cı bənd). Həmkarlar ittifaqına üzvlüyün əmək müqaviləsi şərtlərindən biri kimi qəbul edilməsi şəxsin öz iradəsinə zidd olaraq həmkarlar ittifaqına üzv olmasına xas olan məcburiyyət elementini əhəmiyyətli dərəcədə dəyişmir (*eyni qərar*, 59-cu bənd).

255. Müəyyən bir həmkarlar ittifaqına üzv olmaq tələbini yerinə yetirməkdən imtina etməsi nəticəsində şəxsin işdən çıxarılması Konvensiyanın 11-ci maddəsi ilə qorunan birləşmək azadlığına xas olan seçim azadlığının və deməli həm də birləşməmək azadlığının mahiyyətinə xələl gətirən ciddi məcburiyyət formasıdır (*Sørensen və Rasmussen Danimarkaya qarşı*, 2006, 61-ci bənd).

256. Əmək bazarında iş axtaran şəxsin işə düzəlmək üçün həmkarlar ittifaqına üzv olmasının şərt kimi irəli sürülməsi həmkarlar ittifaqı azadlıqlarından effektiv istifadə üçün əvəzsiz alət deyil (*Sørensen və Rasmussen Danimarkaya qarşı*, 2006, 75-ci bənd).

F. Həmkarlar ittifaqlarının öz daxili işlərini tənzimləmək və üzvlərini seçmək hüququ

257. Həmkarlar ittifaqı yaratmaq hüququna həmkarlar ittifaqlarının öz qaydalarını hazırlamaq, öz işlərini idarə etmək, həmkarlar ittifaqı federasiyaları yaratmaq və onlara qoşulmaq hüququ daxildir (*Cheall Birləşmiş Krallığa qarşı* (Komissiyanın qərarı), 1985). Həmkarlar ittifaqı federasiyaya üzv olmaqda sərbəst olduğu kimi, federasiya da ittifaqı tərkibinə qəbul etməkdə sərbəst olmalıdır (*Yakutiya Respublikası Həmkarlar İttifaqları Federasiyası Rusiyaya qarşı*, 2021, 30-cu bənd). Həmkarlar ittifaqları onun sıralarına üzv olmanın şərtləri, o cümlədən inzibati rəsmiyyətlər və üzvlük haqlarının ödənilməsi, habelə üzv olmaq istəyənin peşəsi və ya sənəti kimi digər daha əhəmiyyətli meyarlarla bağlı öz qaydalarını müəyyən etmək azadlığına malikdir (*Lokomotiv Mühəndislərinin və Yanğınsöndürənlərin Birləşmiş Cəmiyyəti (ASLEF) Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2007, 38-ci bənd).

258. Həmkarlar ittifaqı öz üzvlərini seçməkdə sərbəst olmalıdır; 11-ci maddəyə əsasən, birlik və ya təşkilatların üzv olmaq istəyənləri sıralarına qəbul etmək öhdəliyi yoxdur. Birliklər müəyyən dəyərləri və ya idealları müdafiə edən, ümumi məqsədlərə nail olmaq niyyətində olan insanlar tərəfindən yaradıldıqda, onlar üzvlük məsələsinə nəzarət etməsəydilər, bu, sözügedən azadlığın effektivliyinə zidd olardı (*Lokomotiv Mühəndislərinin və Yanğınsöndürənlərin Birləşmiş Cəmiyyəti (ASLEF) Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2007, 39-cu bənd). Həmkarlar ittifaqları təkcə üzvlərinin rifahının siyasi baxımdan neytral aspektləri ilə məşğul olan qurumlar deyil, çox vaxt həm də ideoloji, sosial və siyasi məsələlərdə ciddi mövqeyi olan qurumlardır (*eyni qərar*, 50-ci bənd).

259. “Öz maraqlarını müdafiə etmək üçün” həmkarlar ittifaqına daxil olmaq hüququ şəxsə ittifaqın qaydalarından asılı olmayaraq öz seçiminə görə ittifaqa daxil olmasına imkan yaradan ümumi hüququn verilməsi kimi şərh edilə bilər: həmkarlar ittifaqları 11-ci maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulmuş hüquqlarını həyata keçirərkən ittifaqın qaydalarına uyğun olaraq ittifaqa qəbul və ittifaqdan xaric etmə ilə bağlı məsələləri həll etməkdə sərbəstdirlər (*Lokomotiv Mühəndislərinin və Yanğınsöndürənlərin Birləşmiş Cəmiyyəti (ASLEF) Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2007, 39-cu bənd – bu işdə həmkarlar ittifaqı üzvünün, həmkarlar ittifaqı təşkilatının rəyi ilə bir araya sığmayan fikirləri müdafiə edən siyasi partiya üzv olmasına görə həmkarlar ittifaqının onu üzvlükdən xaric etməsinə imkan verilməmişdi ki, bu da 11-ci maddənin tələblərinin pozulması idi; *Vlahov Xorvatiyaya qarşı*, 2022, 60-cı bənd – bu işdə həmkarlar ittifaqlarının üzvlük məsələsinə nəzarət etmək hüququ ilə həmkarlar ittifaqlarına üzv olmaq istəyənlərin birləşmək azadlığı hüququ arasında müqayisə aparıldı).

260. Bununla belə, assosiasiyanın və ya həmkarlar ittifaqının üzünə ictimai (publik) öhdəliklərin qoyulduğu və ya dövlət tərəfindən maliyyələşdirildiyi hallarda fərqli mülahizələr ortaya çıxa bilər, belə ki, ondan qarşısına qoyduğu məqsədlərə nisbətən daha geniş məqsədlərə nail olmaq üçün sıralarına müvafiq üzvlər qəbul etməsi tələb oluna bilər (*Lokomotiv Mühəndislərinin və Yanğınsöndürənlərin Birləşmiş Cəmiyyəti (ASLEF) Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2007, 40-cı bənd).

261. Digər tərəfdən, həmkarlar ittifaqına qoşulmaq hüququnun effektiv olması üçün dövlət fərdləri həmkarlar ittifaqlarının öz dominant mövqeyindən sui-istifadə etməsindən qorunmalıdır. Bu cür sui-istifadə, məsələn, həmkarlar ittifaqından xaric edilmə və ya qovulmanın həmkarlar ittifaqı qaydalarına uyğun olmadığı və ya qaydaların tamamilə əsassız və ya özbaşına xarakterli olduğu və yaxud xaric edilmə və ya qovulmanın nəticələrinin müstəsna çətinliklərlə nəticələndiyi hallarda baş verə bilər (*Cheall Birləşmiş Krallığa qarşı* (Komissiya qərarı), 1985; *Johansson İsveçə qarşı* (Komissiya qərarı), 1990; *Lokomotiv Mühəndislərinin və Yanğınsöndürənlərin Birləşmiş Cəmiyyəti (ASLEF) Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2007, 43-cü bənd). Ayrı-seçkilik halında da sui-istifadə forması baş verə bilər ki, buna qarşı dövlətin real və effektiv müdafiə tədbirləri görməsi tələb olunur (*Vlahov Xorvatiyaya qarşı*, 2022, 61-ci bənd).

G. Kollektiv saziş bağlamaq üçün danışıqlar aparmaq hüququ

262. *Demir və Baykara Türkiyəyə qarşı* işdə ([GC], 2008) Məhkəmə öz presedent hüququna yenidən baxaraq bildirdi ki, kollektiv danışıqlar aparmaq və kollektiv sazişlər bağlamaq hüququ 11-ci maddənin ayrılmaz elementini təşkil etmir və həmkarlar ittifaqı azadlığından effektiv istifadə etmək üçün zəruri şərt deyil. Əmək qanunvericiliyinin inkişafını və bu cür məsələlərdə iştirakçı dövlətlərin praktikasını nəzərə alaraq, o qərara aldı ki, işəgötürənlə kollektiv saziş bağlamaq üçün danışıqlar aparmaq hüququ, prinsipcə, Konvensiyanın 11-ci maddəsində təsbit edilmiş “öz maraqlarını müdafiə etmək üçün həmkarlar ittifaqları yaratmaq və onlara qoşulmaq hüququnun” mühüm elementlərindən birinə çevrilmişdir, lakin eyni zamanda, lazım gəldikdə həmkarlar ittifaqlarının nümayəndələrinə xüsusi status verə bilmələri üçün dövlətlərin öz sistemlərini təşkil etməkdə sərbəst olmaları başadüşüləndir (153-154-cü bəndlər).

263. Kollektiv danışıqlar aparmaq hüququ kollektiv saziş bağlamaq “hüququnu” (*Dəmiryol, Dəniz və Avtomobil Nəqliyyatı İşçilərinin Milli Həmkarlar İttifaqı Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2014, 85-ci bənd) və ya həmkarlar ittifaqının konkret bir məsələ üzrə kollektiv sazişləri qeyri-müəyyən müddətə qüvvədə saxlamaq hüququnu özündə ehtiva edən hüquq kimi şərh edilməməlidir (*İsveç Nəqliyyat İşçilərinin Həmkarlar İttifaqı İsveçə qarşı* (qərardad), 2004).

264. Konvensiyada belə bir tələb yoxdur ki, işəgötürən hər hansı konkret məsələ üzrə kollektiv saziş bağlamaq üçün danışıqlara başlamalı və onları davam etdirməlidir və ya həmkarlar ittifaqının öz üzvləri adından qoyduğu tələbləri qəbul etməlidir (*UNISON Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərardad), 2002).

265. Dövlətin 11-ci maddədən irəli gələn pozitiv öhdəlikləri kollektiv danışıqlar aparılması üçün məcburi qanuni mexanizmin təmin edilməsini özündə ehtiva etmir (*“Unite” Həmkarlar İttifaqı Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərardad), 2016, 65-ci bəndin son hissəsi; *Wilson, Milli Jurnalistlər Birliyi və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2002, 44-cü bənd).

266. Kollektiv danışıqların könüllü sisteminin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, işəgötürən tərəfindən tanınmayan həmkarlar ittifaqı təşkilatı işəgötürəni ittifaqın üzvlərinin maraqları üçün vacib hesab etdiyi məsələlərlə bağlı kollektiv saziş bağlamağa razı salmaq məqsədi ilə, lazım gəldikdə tətill aksiyalarının təşkili də daxil olmaqla, lazımı addımlar atmaq imkanına malik olmalıdır (*Wilson, Milli Jurnalistlər Birliyi və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2002, 46-cı bənd).

267. *Dövlət Qulluqçuları Assosiasiyası və Kollektiv Saziş Uğrunda Birlik və başqaları Almaniyaya qarşı* işdə (2022) Məhkəmə müəyyən etdi ki, azlıqların həmkarlar ittifaqları tərəfindən bağlanmış mübahisəli kollektiv sazişlərin tətbiqini qeyri-mümkün elan edən daxili qanunvericilik 11-ci maddəni pozmur, bu qənaətə gələrkən o, cavabdeh dövlətin bu sahədəki diskresion səlahiyyətlərini, məhdudiyyətlərin dairəsinin məhdudluğunu və həm işçilərin, həm də işəgötürənlərin maraqlarına uyğun olaraq kollektiv danışıqlar sisteminin lazımı qaydada fəaliyyət göstərməsini təmin etməyin vacibliyini nəzərə aldı.

H. Tətil aksiyası keçirmək hüququ

268. Tətil aksiyası keçirmək hüququnun verilməsi dövlətin həmkarlar ittifaqının üzvlərinin peşə maraqlarını qorumaq azadlığını təmin etməsi üçün ən mühüm vasitələrdən biridir (*Schmidt və Dahlström İsveçə qarşı*, 1976, 36-cı bənd; *Wilson, Milli Jurnalistlər Birliyi və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2002, 45-ci bənd). Bu hüquq mütləq deyil və milli qanunvericiliyə əsasən tənzimləyə bilər (*eyni qərar*; *Enerji Yapı-Yol Sen Türkiyəyə qarşı*, 2009, 32-ci bənd). Tətil aksiyası keçirmək hüququnun həyata keçirilməsinə iştirakçı dövlət tərəfindən qoyulan məhdudiyyətlər özlüyündə Konvensiyanın 11-ci maddəsi üzrə hər hansı problem meydana çıxarmır (*Dəniz İşçilərinin Həmkarlar İttifaqları Federasiyası və başqaları Norveçə qarşı* (qərar), 2002).

269. Tətil aksiyası keçirmək hüququ hələ həmkarlar ittifaqı azadlığının mühüm elementi kimi nəzərdən keçirilməsə də, tətil aksiyası 11-ci maddə ilə açıq şəkildə qorunur (*Akademiklər Assosiasiyası İslandiya qarşı* (qərar), 2018, 24-27-ci bəndlər – bu işdə Məhkəmənin presedent hüququnun icmalı təqdim edilir; *Dəmiryol, Dəniz və Avtomobil Nəqliyyatı İşçilərinin Milli Həmkarlar İttifaqı Birləşmiş Krallığa qarşı* 2014, 84-cü bənd). Məhkəmə tətil aksiyasını həmkarlar ittifaqı üzvlərinin peşə maraqlarını qorumaq üçün mövcud olan ən güclü alət kimi qiymətləndirmişdir (*Hrvatski liječnički sindikat Xorvatiyaya qarşı*, 2014, 49-cu bənd).

Tətil aksiyası, prinsipcə, yalnız həmkarlar ittifaqı təşkilatları tərəfindən elan edildiyi və həmkarlar ittifaqı fəaliyyətinin faktiki olaraq bir hissəsi hesab edildiyi halda 11-ci maddə ilə qorunur (*Barış və başqaları Türkiyəyə qarşı* (qərar), 2021, 45-ci bənd).

270. Tətil aksiyasının qadağan edilməsi həmkarlar ittifaqının öz üzvlərinin maraqlarını qorumaq səlahiyyətinin məhdudlaşdırılması kimi qiymətləndirilməli və beləliklə də birləşmək azadlığının məhdudlaşdırılması kimi qəbul edilməlidir (*UNISON Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərar), 2002; *Hrvatski liječnički sindikat Xorvatiyaya qarşı*, 2014, 49-cu bənd; *Veniamin Tymoshenko və başqaları Ukraynaya qarşı*, 2014, 77-ci bənd).

271. İkinci dərəcəli aksiya (əmək mübahisəsində iştirak edən işəgötürənə dolayı təzyiq göstərməyə yönəlmiş başqa işəgötürənə qarşı tətil aksiyası) da həmkarlar ittifaqı fəaliyyətinin bir hissəsini təşkil edir və qanunla belə hərəkətə qadağa qoyulması həmkarlar ittifaqının 11-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüququna müdaxilədir (*Dəmiryol, Dəniz və Avtomobil Nəqliyyatı İşçilərinin Milli Həmkarlar İttifaqı Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2014, 77-78-ci bəndlər).

272. Əhaliyə zəruri xidmətlər göstərən işçilərin tətil hüququna məhdudiyyətlər qoyula bilsə də, tam qadağa qoyulması onun zəruriliyini əsaslandırmaq üçün dövlətdən tutarlı səbəblər tələb edir (*Ognevenko Rusiyaya qarşı*, 2018, 72-73-cü bəndlər – bu iş dəmir yolu işçilərinin bəzi kateqoriyaları üçün qanunla müəyyən edilmiş tətil qadağası ilə bağlı idi; *Dəniz İşçilərinin Həmkarlar İttifaqları Federasiyası və başqaları Norveçə qarşı* (qərar), 2002 – bu işdə Məhkəmə hökumətin neft qazma platformalarında işçilərin tətlini dayandırmaq üçün gətirdiyi səbəbləri qəbul etdi).

273. Tətil hüququna malik olmaq üstünlük əldə etmək hüququnu nəzərdə tutmur (*Dəmiryol, Dəniz və Avtomobil Nəqliyyatı İşçilərinin Milli Həmkarlar İttifaqı Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2014, 85-ci bənd).

274. Həmkarlar ittifaqlarının tətil aksiyası keçirmək imkanına hər hansı məhdudiyyətin tətbiqi nəticəsində onların üzvləri gələcəkdə zərər çəkmə və ya gələcək əmək haqqı və ya digər iş şəraiti səviyyəsinin aşağı salınması cəhdlərinə qarşı müdafiəsiz qalma ilə bağlı real və birbaşa riskə məruz qalmamalıdır (*UNISON Birləşmiş Krallığa qarşı* (qərar), 2002).

I. Pozitiv öhdəliklər və diskresion səlahiyyətlər

275. Həmkarlar ittifaqları yaratmaq və onlara qoşulmaq hüququ ilk növbədə dövlətin hərəkətlərinə qarşı müdafiəni təmin edir (*Lokomotiv Mühəndislərinin və Yanğınsöndürənlərin Birləşmiş Cəmiyyəti (ASLEF) Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2007, 37-ci bənd). 11-ci maddənin əsas məqsədi qorunan hüquqların həyata keçirilməsinə dövlət orqanlarının özbaşına müdaxiləsindən şəxsi qorumaq olsa da, əlavə olaraq dövlətin üzərinə bu hüquqların effektiv istifadəsini təmin etməkdən ibarət pozitiv öhdəliklər düşə bilər (*Demir və Baykara Türkiyəyə qarşı* [BP], 2008, 110-cu bənd).

276. Dövlətin Konvensiyanın 11-ci maddəsindən irəli gələn pozitiv və neqativ öhdəlikləri arasındakı sərhədləri dəqiq müəyyənləşmək mümkün deyil, amma bunlara tətbiq olunan prinsiplər oxşardır. Hər iki kontekstdə fərdin və bütövlükdə cəmiyyətin toqquşan maraqları arasında ədalətli balans nəzərə alınmalıdır (*Sindicatul "Păstorul cel Bun" Rumıniyaya qarşı* [BP], 2013, 132-ci bənd; *Tek Gıda İş Sendikası Türkiyəyə qarşı*, 2017, 50-ci bənd).

277. Həmkarlar ittifaqı azadlığı sahəsində əməyin və idarəetmənin müvafiq maraqları arasında düzgün balans nail olunması ilə bağlı sosial və siyasi məsələlərin həssas xarakterini və bu sahədə milli sistemlər arasında yüksək dərəcədə fərqliliyi nəzərə alaraq, iştirakçı dövlətlər həmkarlar ittifaqı azadlığının və həmkarlar ittifaqı üzvlərinin peşə maraqlarının müdafiəsinin necə təmin oluna biləcəyi ilə bağlı geniş diskresion səlahiyyətə malikdirlər (*Norveç Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyası (LO) və Norveç Nəqliyyat İşçiləri Həmkarlar İttifaqı (NTF) Norveçə qarşı*, 2021, 97 və 114-cü bəndlər; *Vörður Ólafsson İslandiyyəyə qarşı*, 2010, 75-ci bənd; *Sindicatul "Păstorul cel Bun" Rumıniyaya qarşı* [BP], 2013, 133-cü bənd).

278. Diskresion səlahiyyətlərin hüdudlarının genişliyi, digər məsələlərlə yanaşı, həmkarlar ittifaqı hüququna qoyulan məhdudiyyətin xarakterindən və miqyasından, mübahisələndirilən məhdudiyyətin daşdığı məqsəddən, cəmiyyətdəki digər şəxslərin toqquşan hüquq və mənafeələrindən asılıdır, belə ki, onlar bu hüququn məhdudiyyətsiz həyata keçirilməsi və Avropa Şurasına üzv dövlətlər arasında ümumi konsensusun və ya müvafiq beynəlxalq sənədlərdə əks olunmuş hər hansı beynəlxalq konsensusun olub-olmaması nəticəsində zərər çəkə bilərlər (*Dəmiryol, Dəniz və Avtomobil Nəqliyyatı İşçilərinin Milli Həmkarlar İttifaqı Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2014, 86-cı bənd).

279. Əgər həmkarlar ittifaqının fəaliyyətinə qanunvericiliklə qoyulan məhdudiyyət həmin fəaliyyətin mahiyyətinə toxunursa, o halda milli qanunverici orqana daha az diskresion səlahiyyət verilməli və nəticə etibarilə birləşmək azadlığının həyata keçirilməsinə ümumi maraqlar naminə müdaxilənin mütənasibliyini əsaslandırmaq üçün daha ciddi arqumentlər tələb edilməlidir. Əksinə, təsirə məruz qalan həmkarlar ittifaqı fəaliyyətinin mahiyyəti deyil, ikinci dərəcəli və ya yardımçı aspektdirsə, diskresion səlahiyyətin hüdudları daha genişdir və müdaxilənin həmkarlar ittifaqı azadlığına yaratdığı məhdudiyyət öz təbiətinə görə böyük ehtimalla mütənasib hesab ediləcək (*Dəmiryol, Dəniz və Avtomobil Nəqliyyatı İşçilərinin Milli Həmkarlar İttifaqı Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2014, 87-ci bənd – bu iş ikinci dərəcəli tətillə əksiyasına qanunla qoyulan qadağanın həmkarlar ittifaqı azadlığının mahiyyətinə toxunmasına aid idi; həmçinin bax: *Tek Gıda İş Sendikası Türkiyəyə qarşı*, 2017, 54-55-ci bəndlər – bu iş həmkarlar ittifaqı üzvlərinin çoxunun işdən çıxarılması ittifaqın fəaliyyətinin mahiyyətinə toxunurdu).

280. Avropada dövlətlər və dini konfessiyalar arasında münasibətləri tənzimləyən konstitusiyaya modellərinin müxtəlifliyini nəzərə alaraq, bu sahədə dövlət dini icmalar daxilində fəaliyyət göstərən və belə icmaların muxtariyyətlərindən yararlanmalarına mane olan səylər göstərə biləcək həmkarlar ittifaqlarının tanınıb-tanınmaması ilə bağlı qərar vermək hüququnu özündə ehtiva edən geniş diskresion səlahiyyətə malikdir (*Sindicatul "Păstorul cel Bun" Rumıniyaya qarşı* [BP], 2013, 171-ci bənd).

281. - İştirakçı dövlətin daxili qanunvericiliyi həmkarlar ittifaqları və işəgötürənlər arasında 11-ci maddədə təsbit edilmiş fərdi seçim azadlığına zidd olan, işə qəbulu həmkarlar ittifaqına üzvlüklə şərtləndirən əmək müqavilələrinin bağlanmasına və ya birləşmək azadlığına ciddi müdaxiləyə, hətta həmkarlar ittifaqının ləğvinə icazə verdikdə, hesab edilir ki, diskresion səlahiyyətlərin hüdudları məhdudlaşdırılmalıdır (*Demir və Baykara Türkiyəyə qarşı* [BP], 2008, 119-cu bənd; həmçinin bax: *Dəmiryol, Dəniz və Avtomobil Nəqliyyatı İşçilərinin Milli Həmkarlar İttifaqı Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2014, 86-cı bənd).

282. Dövlətin üzərinə həmkarlar ittifaqının səlahiyyətlərindən sui-istifadə etməsindən şəxsi qorumaqdan ibarət pozitiv öhdəlik düşür (*Cheall Birləşmiş Krallığa qarşı* (Komissiyanın qərarı), 1985; *Johansson İsveçə qarşı* (Komissiyanın qərarı), 1990). Dövlət həmkarlar ittifaqı üzvünü həmkarlar ittifaqı tərəfindən ona qarşı görülən tədbirlərdən qorumaq üçün müdaxilə edə bilsə də, toqquşan maraqlar arasında ədalətli balans riayət etməlidir, bu baxımdan onun diskresion səlahiyyətlərinin rolu məhduddur (*Lokomotiv Mühəndislərinin və Yanğınsöndürənlərin Birləşmiş Cəmiyyəti (ASLEF) Birləşmiş Krallığa qarşı*, 2007, 45-49-cu bəndlər).

283. Dövlətlər həmkarlar ittifaqı üzvlüyünə görə ayrı-seçkiliyə qarşı effektiv məhkəmə müdafiəsini təmin etməkdən ibarət pozitiv öhdəlik daşıyırlar (*Danilenkov and Others v. Russia*, 2009, 124 və 136-cı bəndlər).

IV. Silahlı qüvvələr, polis və ya inzibati dövlət orqanları üzvlərinin hüquqlarına məhdudiyətlər qoyulması

284. Dövlət öz işçilərinin sərbəst topaşmaq və birləşmək azadlığına hörmət etməyə borclu olsa da, 11-ci maddənin 2-ci bəndi onun silahlı qüvvələr, polis və ya inzibati dövlət orqanlarının üzvləri tərəfindən bu hüquqların həyata keçirilməsinə qanuni məhdudiyətlər qoymasına imkan verir (bax: *Demir və Baykara Türkiyəyə qarşı* [BP], 2008, 96-cı bənd; *Tüm Haber Sen və Çınar Türkiyəyə qarşı*, 2006, 29-cü bənd). Məhkəmənin bu günə qədərki presedent hüququ əsas etibarilə dövlət qulluqçularının topaşmaq azadlığından daha çox, birləşmək azadlığı hüququnun məhdudlaşdırılması ilə əlaqədardır.

285. 11-ci maddənin 2-ci bəndinin ikinci cümləsindəki “qanuni” termini Konvensiyanın mətninin digər yerlərində qeyd edilən eyni ifadəni və ya analogi ifadələri, xüsusən də 9-11-ci maddələrin ikinci bəndindəki “qanunla nəzərdə tutulmuş” ifadəsi ilə eyni anlayışı bildirir. Konvensiyada istifadə edilən qanunilik anlayışı məhdudiyətin daxili qanunvericiliyə uyğunluğunu təsdiqləməkdən başqa, həm də daxili qanunvericiliyə irəli sürülən öncədən proqnozlaşdırıla bilmə və ümumiyyətlə, özbaşınalığın olmaması kimi keyfiyyət tələblərini nəzərdə tutur (*Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani İtaliyaya qarşı*, 2001, 30-cu bənd; *Rekvényi Macarıstana qarşı* [BP], 1999, 59-cü bənd).

286. 11-ci maddədə qeyd olunan üç qrupa tətbiq edilən məhdudiyətlər dar mənada şərh edilməli və müvafiq olaraq, sözügedən hüquqların “həyata keçirilməsi” ilə məhdudlaşmalıdır. Bu məhdudiyətlər təşkilatlanmaq hüququnun mahiyyətinə xələl gətirməməlidir (*Demir və Baykara Türkiyəyə qarşı* [BP], 2008, 97 və 119-cu bəndlər).

287. 11-ci maddənin 2-ci bəndinin ikinci cümləsində məhdudiyətin zəruriliyi tələbinə birbaşa istinad edilməsə də, Məhkəmə qərara almışdır ki, silahlı qüvvələr, polis və ya inzibati dövlət orqanlarının üzvlərinə tətbiq edilən qanuni məhdudiyətlər həm də təxirəsalınmaz ictimai tələbatdan irəli gəlməli və “demokratik cəmiyyətdə zəruri” olmalıdır (*Tüm Haber Sen və Çınar Türkiyəyə qarşı*, 2006, 35-36-cı bəndlər; *Adefdromil Fransaya qarşı*, 2014, 42-45-ci bəndlər; və *Slovakiya Respublikası Polisinin Həmkarlar İttifaqı və başqaları Slovakiyaya qarşı*, 2012, 62-ci və sonrakı bəndlər; əvvəlki dövrlərə aid bu işlər ilə müqayisə et: *Dövlət Qulluqçularının Həmkarlar İttifaqları Şurası Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiyanın qərarı, 1987 – bu işdə 11-ci maddənin 2-ci bəndinin ikinci cümləsindəki “qanuni” ifadəsinin hər hansı mütənəsiblik tələbi doğurmadığı müəyyən edilmişdir; və *Rekvényi Macarıstana qarşı* <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58262> [BP], 1999, 61-ci bənd – bu işdə bu sual açıq saxlanılmışdır).

A. İnzibati dövlət orqanları

288. “İnzibati dövlət orqanı” termini müvafiq vəzifəli şəxsin tutduğu vəzifənin işığında dar mənada şərh edilməlidir (*Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani İtaliyaya qarşı*, 2001, 31-ci bənd – bu işdə aidiyyəti idarələr regional hakimiyyətin təşkilatı strukturuna daxil olmadığı üçün bu anlayışdan kənar qalmışdır; *Vogt Almaniyaya qarşı*, 1995, 67-ci bənd – bu işdə Məhkəmə daimi dövlət qulluğuna təyin edilmiş müəllimin bu anlayışın əhatə dairəsinə düşüb-düşmədiyini araşdırmağı lüzumsuz hesab etdi,

belə ki, onun Almaniya Kommunist Partiyasını tərk etməkdən israrla imtina etdiyinə görə işdən çıxarılması qarşıya qoyulan qanuni məqsəd ilə qeyri-mütənəbit idi).

289. Dövlət idarəçiliyi ilə məşğul olmayan bələdiyyə qulluqçularına prinsipcə “inzibati dövlət orqanlarının üzvləri” kimi baxıla bilməz və müvafiq olaraq, onlar təşkilatlanmaq və həmkarlar ittifaqları yaratmaq hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına məruz qala bilməzlər (*Demir və Baykara Türkiyəyə qarşı* [BP], 2008, § 97).

290. Demokratik cəmiyyətdə dövlət qulluqçularının rolu hökumətə öz funksiyalarını yerinə yetirməkdə köməklik göstərmək olduğundan, loyallıq və ehtiyatlı davranış onlar üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu cür mülahizələr eyni dərəcədə hərbi qulluqçulara və polis əməkdaşlarına da aiddir (*Slovakiya Respublikası Polisinin Həmkarlar İttifaqı və başqaları Slovakiyaya qarşı*, 2012, 57-ci bənd).

Bundan başqa, dövlət qulluqçularının siyasi neytrallığını qorumaq üçün zəruri hesab edilən hallarda onların birləşmək azadlığı məhdudlaşdırıla bilər (bax: *Ahmed və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1998, 53 və 63-cü bəndlər – bu işdə Məhkəmə yerli özünüidarəetmə orqanlarının yüksək vəzifəli əməkdaşlarının üzv olduqları siyasi partiyalardakı fəaliyyətinə qoyulan məhdudiyyətləri əsaslı hesab etmişdir).

291. Dövlət qulluqçularının həmkarlar ittifaqları yaratmasına mütləq qadağa qoyulması 11-ci maddəyə uyğun deyil (*Tüm Haber Sen və Çınar Türkiyəyə qarşı*, 2006, 36 və 40-cü bəndlər; *Demir və Baykara Türkiyəyə qarşı* [BP], 2008, 120-ci bənd).

292. Baxmayaraq ki, həmkarlar ittifaqı azadlığı prinsipi dövlət qulluqçularının müəyyən kateqoriyalarına münasibətdə tətillik hüququnun qadağan edilməsi ilə uzlaşa bilər, bu məhdudiyyət bütün dövlət qulluqçularına və ya dövlət tərəfindən idarə olunan ticarət və ya sənaye konserninin işçilərinə şamil edilə bilməz (*Enerji Yapı-Yol Sen Türkiyəyə qarşı*, 2009, 32-ci bənd; *Junta Rectora Del Ertzainen Nazional Elkartasuna (ER.N.E.) İspaniyaya qarşı*, 2015, 33-cü bənd).

293. Konstitusion strukturlara xələl gətirməkdə şübhəli bilinməyən qanuni birliyin üzvlərinə dövlət vəzifələri tutmağın qadağan edilməsi 11-ci maddənin 2-ci bəndi ilə əsaslandırıla bilməz (*Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani İtaliyaya qarşı*, 2001 – bu işdə masonlar mason lojasına üzv olmaq ilə dövlət vəzifəsi tutmaq üçün müraciət etmək arasında seçim etməli idilər). Bu cür hallarda vəzifə tutmaq üçün müraciətlərinin rədd ediləcəyi qorxusu ilə fərdlər birləşmək hüququnu həyata keçirməkdən çəkindirilməməlidir. Birləşmək azadlığı elə bir əhəmiyyət kəsb edir ki, hətta dövlət vəzifəsinə namizədə münasibətdə də məhdudlaşdırıla bilməz, bir şərtlə ki, aidiyyəti şəxs birliyə üzv olduğuna görə hər hansı qınanılmalı hərəkətə yol verməsin (25-26-cı bəndlər).

294. Şəffaflıq naminə birliyə üzvlük barədə bəyannamə təqdim etmələrini dövlətin vəzifəli şəxslərindən tələb etmək, əgər dövlət qulluqçularına aidiyyəti olan mümkün maraqların toqquşması barədə ictimaiyyəti məlumatlandırmaq məqsədi daşıyarsa, 11-ci maddəyə zidd deyil (*Siveri və Chiellini İtaliyaya qarşı* (qərar), 2008 – bu işdə tələb olunan bəyannaməni təqdim etmədiyinə görə ərizəçinin işdən çıxarılması əsaslı hesab edilmişdir).

295. Dövlət qulluqçusunun həmkarlar ittifaqı üzvlüyünə görə başqa şəhərə məcburi köçürülməsi dövlət qulluğunun lazımı qaydada aparılması və idarə edilməsi tələbinin əhatə dairəsinə aid edilmir və dövlət qulluqçularının həmkarlar ittifaqı fəaliyyətləri ilə məşğul olmaq hüququna əsassız müdaxilədir (*Metin Turan Türkiyəyə qarşı*, 2006, 30-31-ci bəndlər).

B. Polis

296. İctimaiyyət nümayəndələrinin polislə münasibətlərində siyasi yanaşmalardan uzaq, siyasi cəhətdən neytral polis əməkdaşları ilə qarşılaşacaqlarını gözləmək hüququ var. Polis orqanlarının cəmiyyətdəki həlledici roluna onların əməkdaşlarının siyasi neytrallıq öhdəliyini pozması səbəbindən kölgə düşməməsini təmin etmək istəyi demokratik prinsiplərə uyğundur (*Rekvényi Macarıstana qarşı* <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58262> [BP], 1999, 41-ci bənd). Beləliklə, polis əməkdaşlarının siyasi partiyaya üzvlüyünün qadağan edilməsi 11-ci maddənin 2-ci bəndi ilə əsaslandırıla bilər (*eyni qərar*, 61-ci bənd).

297. Daxili asayişin və təhlükəsizliyin təmin edilməsində və cinayətkarlıqla mübarizədə onların başlıca rolunu nəzərə alaraq, polis əməkdaşlarının xidməti vəzifəsinə və roluna xas olan vəzifələri və öhdəlikləri onlara münasibətdə həmkarlar ittifaqı hüquqlarının həyata keçirilməsi ilə bağlı xüsusi tədbirlərin tətbiqinə haqq qazandırır. Polis əməkdaşlarından öz fikirlərini ifadə edərkən qərəzsiz hərəkət etmələrini tələb etmək qanuna uyğundur ki, bu da ictimaiyyətin nəzərində onlara olan inamı və etimadı qorumaq məqsədi daşıyır. Bu məqsədə çatmaq üçün həmkarlar ittifaqı üzvlərinə sanksiya tətbiq edilməsi “təxirəsalınmaz ictimai tələbatdan” irəli gəlir (*Slovakiya Respublikası Polisinin Həmkarlar İttifaqı və başqaları Slovakiyaya qarşı*, 2012, 67-70-ci bəndlər).

298. Polis həmkarlar ittifaqı təşkilatına tətillə əlaqəli aksiyaları keçirmək qadağası polis orqanlarının üzərinə qoyulmuş konkret vəzifələri və onların fəaliyyətlərində fasilə yaranmasının mümkün nəticələrini nəzərə alınaraq, iğtişaşların qarşısının alınmasından ibarət qanuni məqsəd daşıyır. Polislərin davamlı xidmət göstərməsi zərurəti və onların silahlı olması onları digər dövlət qulluqçularından fərqləndirir, onların təşkilatlanma hüququnun məhdudlaşdırılmasına haqq qazandırır. Dövlətə polis həmkarlar ittifaqının fəaliyyətinin müəyyən aspektlərini ictimai maraqlar naminə tənzimləmək üçün kifayət qədər geniş diskresion səlahiyyət verilir, bu şərtlə ki, həmkarlar ittifaqının 11-ci maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqları əsas məzmunundan məhrum edilməsin (*Junta Rectora Del Ertzainen Nazional Elkartasuna (ER.N.E.) İspaniyaya qarşı*, 2015, 37-39-cu bəndlər).

C. Silahlı qüvvələr

299. Ordunun cəmiyyətdəki rolunu nəzərə alaraq, Məhkəmə siyasi cəhətdən neytral orduya malik olmağın istənilən demokratik cəmiyyətdə qanuni məqsəd daşdığını etiraf etmişdir (*Erdel Almaniyaya qarşı* (qəradad), 2007).

300. Silahlı qüvvələrdə zəruri olan nizam-intizamın qorunmasına yönəlmiş tədbirlər də eyni şəkildə qanuni məqsəd daşıyır. 11-ci maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan “asayiş” anlayışı tək-cə ictimai asayiş deyil, həm də silahlı qüvvələr kimi konkret sosial qrupun həddləri daxilində hökm sürməli olan nizam-intizamı nəzərdə tutur, çünki həmin qrupda yarana bilən iğtişaşlar bütövlükdə cəmiyyətdəki nizama təsir göstərə bilər (*Matelly Fransaya qarşı*, 2014, 62 və 67-ci bəndlər; *Engel və başqaları Niderlanda qarşı*, 1976, 98-ci bənd).

301. Məhkəmə qəbul etmişdir ki, həmkarlar ittifaqı fəaliyyəti silahlı qüvvələrin missiyasının spesifik xarakteri nəzərə alınmaqla uyğunlaşdırılmalıdır və hətta bu peşə sahiblərinin birliyinin və üzvlərinin fəaliyyət və ifadə formalarına əhəmiyyətli məhdudiyətlər qoyula bilər. Lakin bu cür məhdudiyətlər onları öz peşələrini və mənəvi maraqlarını müdafiə etmək üçün birləşmək hüququ kimi ümumi hüquqdan məhrum etməməlidir (*Adefdromil Fransaya qarşı*, 2014, 55-ci bənd; *Matelly Fransaya qarşı*, 2014, 71-ci bənd).

302. Hərbi qulluqçuların həmkarlar ittifaqı yaratmasına və ya ona qoşulmasına qadağa qoyulması onların birləşmək azadlığının mahiyyətinə toxunur və beləliklə Konvensiya ilə qadağan edilir (*Adefdromil Fransaya qarşı*, 2014, 60-cı bənd; *Matelly Fransaya qarşı*, 2014, 75-ci bənd).

İstinad edilmiş işlərin siyahısı

Bu Bələdçidə istinad edilən presedent hüququ Məhkəmə tərəfindən çıxarılan qərar və ya qəraradları və Avropa İnsan Hüquqları Komissiyasının (“Komissiya”) qərar və ya məruzələrini özündə əks etdirir.

Başqa cür göstərilmədiyi təqdirdə, bütün istinadlar Məhkəmə Palatasının mahiyyəti üzrə çıxardığı qərara aiddir. Mətndəki “(qərarad)” sözü Məhkəmənin qəraradını, “[BP]” isə işə Böyük Palata tərəfindən baxıldığını göstərir.

Konvensiyanın 44-cü maddəsində nəzərdə tutulan mənada hələ qüvvəyə minməyən Palatanın qərarları aşağıdakı siyahıda ulduz işarəsi ilə qeyd olunur. Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndində deyilir: “Palatanın qərarı aşağıdakı hallarda qəti olur: (a) tərəflər işin Böyük Palataya verilməsi barədə müraciət etməyəcəklərini bəyan etdikdə; və ya (b) əgər işin Böyük Palataya verilməsi barədə müraciət edilməyibsə, qərar çıxarılan tarixdən üç ay sonra; və ya (c) Böyük Palatanın kollegiyası 43-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq işin verilməsi haqqında müraciəti rədd etdikdə”. Böyük Palatanın kollegiyası ona göndərilmiş işi icraatına qəbul etdiyi hallarda Palatanın qərarı qəti olmur və buna görə də hüquqi qüvvəsi olmur; bu halda Böyük Palatanın çıxardığı sonrakı qərar qətidir.

Bələdçinin elektron versiyasında göstərilən işlərə keçid üçün hiperlinklər sizi Məhkəmənin presedent hüququna (Böyük Palata, Palata və Komitənin qərar və qəraradları, barəsində məlumat verilmiş işlər, məsləhət rəyləri və presedent hüququna dair informasiya bülletenlərində təqdim edilən hüquqi icmallar), Komissiyanın sənədlərinə (qərarlarına və məruzələrinə) və Nazirlər Komitəsinin qətnamələrinə çıxışı təmin edən HUDOC məlumat bazasına (<http://hudoc.echr.coe.int>) yönləndirir.

Məhkəmə öz qərar və qəraradlarını iki rəsmi dil olan ingilis və/yaxud fransız dillərində çıxarır. HUDOC həmçinin bir çox mühüm işlərin otuzdan çox qeyri-rəsmi dilə tərcüməsinə və üçüncü tərəflərin hazırladığı yüzə yaxın onlayn presedent hüququ toplusuna keçidləri özündə ehtiva edir. İstinad edilmiş işlərin mövcud olan bütün dil versiyalarına *HUDOC* məlumat bazasındakı “Dil versiyaları” bölümü (nişan) vasitəsilə daxil olmaq mümkündür, bu nişanı işin hiperlinkinə kliklədikdən sonra tapa bilərsiniz.

—A—

A. və başqaları İspaniyaya qarşı, ərizə № 13750/88, Komissiyanın 2 iyul 1990-cı il tarixli qərarı, *Qərar və qəraradlar toplusu*, 66, səh. 188

Adana TAYAD Türkiyəyə qarşı, ərizə № 59835/10, 21 iyul 2020

Adefdromil Fransaya qarşı, ərizə № 32191/09, 2 oktyabr 2014

Ağit Demir Türkiyəyə qarşı, ərizə № 36475/10, 27 fevral 2018

Ahmed və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, 2 sentyabr 1998, *Qərar və qəraradlar toplusu*, 1998-VI

Akarsubaşı və Alçiçek Türkiyəyə qarşı, ərizə № 19620/12, 23 yanvar 2018

Akgöl və Göl Türkiyəyə qarşı, ərizələr № 28495/06 və 28516/06, 17 may 2011

Alekseyev Rusiyaya qarşı, ərizə № 4916/07 və 2 digər ərizə, 21 oktyabr 2010

Alıcı və başqaları Türkiyəyə qarşı, ərizə № 70098/12, 24 may 2022

Əliyev və başqaları Azərbaycanca qarşı, ərizə № 28736/05, 18 dekabr 2008

Beynəlxalq Heyvan Müdafiəçiləri Təşkilatı Birləşmiş Krallığa qarşı [BP], ərizə № 48876/08, ECHR 2013 (çıxarışlar)

Annenkov və başqaları Rusiyaya qarşı, ərizə № 31475/10, 25 iyul 2017

APEH Üldözötteinek Szövetsége, Iványi, Róth və Szerdahelyi Macarıstana qarşı (qərarad), ərizə № 32367/96, 31 avqust 1999

Appleby və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, ərizə № 44306/98, ECHR 2003 VI

Artyomov Rusiyaya qarşı (qərarad), ərizə № 17582/05, ECHR 2006-XV

Ashughyan Ermənistana qarşı, ərizə № 33268/03, 17 iyul 2008
Akademiklər Assosiasiyası İslandiya qarşı (qərarad), ərizə № 2451/16, 15 may 2018
Dövlət Qulluqçuları Assosiasiyası və Kollektiv Saziş Uğrunda Birlik və başqaları Almaniyaya qarşı, ərizə № 815/18 və 4 digər ərizə, 5 iyul 2022
“Radko” Vətəndaş Assosiasiyası və Paunkovski keçmiş Yuqoslaviya Respublikası Makedoniyaya qarşı, ərizə № 74651/01, ECHR 2009 (çıxarışlar)
“Rhino” Assosiasiyası və başqaları İsveçrəyə qarşı, ərizə № 48848/07, 11 oktyabr 2011
Lokomotiv Mühəndislərinin və Yanğınsöndürənlərin Birləşmiş Cəmiyyəti (ASLEF) Birləşmiş Krallığa qarşı, ərizə № 11002/05, 27 fevral 2007
Ayoub və başqaları Fransaya qarşı, ərizə № 77400/14 və 2 digər ərizə, 8 oktyabr 2020

—B—

Bączkowski və başqaları Polşaya qarşı, ərizə № 1543/06, 3 may 2007
Balçık və başqaları Türkiyəyə qarşı, ərizə № 25/02, 29 noyabr 2007
Barabanov Rusiyaya qarşı, ərizələr № 4966/13 və 5550/15, 30 yanvar 2018
Barankevich Rusiyaya qarşı, ərizə № 10519/03, 26 iyul 2007
Bariş və başqaları Türkiyəyə qarşı (qərarad), ərizə № 66828/16 və 31 digər ərizə, 14 dekabr 2021
Barraco Fransaya qarşı, ərizə № 31684/05, 5 mart 2009
Barthold Almaniyaya qarşı, 25 mart 1985, 61-ci bənd, A seriyaları, № 90
Bayev və başqaları Rusiyaya qarşı, ərizə № 67667/09 və 2 digər ərizə, 20 iyun 2017
Bekir-Ousta və başqaları Yunanıstana qarşı, ərizə № 35151/05, 11 oktyabr 2007
Bektaş i cması və başqaları keçmiş Yuqoslaviya Respublikası Makedoniyaya qarşı, ərizə № 48044/10 və 2 digər ərizə, 12 aprel 2018
Berkman Rusiyaya qarşı, ərizə № 46712/15, 1 dekabr 2020
Berladir və başqaları Rusiyaya qarşı, ərizə № 34202/06, 10 iyul 2012
Bollan Birləşmiş Krallığa qarşı (qərarad), ərizə № 42117/98, ECHR 2000-V
Bota Rumıniyaya qarşı (qərarad), ərizə № 24057/03, 12 oktyabr 2004
Bozgan Rumıniyaya qarşı, ərizə № 35097/02, 11 oktyabr 2007
Budaházy Macarıstana qarşı, ərizə № 41479/10, 15 dekabr 2015
Bukta və başqaları Macarıstana qarşı, ərizə № 25691/04, ECHR 2007 III
Bumbeş Rumıniyaya qarşı, ərizə № 18079/15, 3 may 2022

—C—

Cârmuirea Spirituală a Musulmanilor din Republica Moldova Moldovaya qarşı (qərarad), ərizə № 12283/02, 14 iyun 2005
Rusiyadakı Krişna Şüuru Cəmiyyətləri Mərkəzi Rusiyaya qarşı, ərizə № 37477/11, 23 noyabr 2021
Chassagnou və başqaları Fransaya qarşı [BP], ərizələr № 25088/94, 28331/95 və 28443/95, ECHR 1999-III
Cheall Birləşmiş Krallığa qarşı, ərizə № 10550/83, Komissiyanın 13 may 1985-ci il tarixli qərarı, *Qərar və qəraradlar toplusu*, 42, səh. 178
Xristian Demokrat Xalq Partiyası Moldovaya qarşı, ərizə № 28793/02, ECHR 2006-II
Xristian Demokrat Xalq Partiyası Moldovaya qarşı (№ 2), ərizə № 25196/04, 2 fevral 2010
“Xristianlar irqçiliyə və faşizmə qarşı” təşkilatı Birləşmiş Krallığa qarşı, ərizə № 8440/78, Komissiyanın 16 iyul 1980-ci il tarixli qərarı, *Qərar və qəraradlar toplusu*, 21, səh. 138
Moskva Sayentologiya Kilsəsi Rusiyaya qarşı, ərizə № 18147/02, 5 aprel 2007
Cisse Fransaya qarşı, ərizə № 51346/99, ECHR 2002-III
Dövlət Qulluqçularının Həmkarlar İttifaqları Şurası Birləşmiş Krallığa qarşı, ərizə № 11603/85, Komissiyanın 29 yanvar 1987-ci il tarixli qərarı, *Qərar və qəraradlar toplusu*, 50, səh. 228
Xorvatiya Qolf Federasiyası Xorvatiyaya qarşı, ərizə № 66994/14, 17 dekabr 2020
Cumhuriyet Halk Partisi Türkiyəyə qarşı, ərizə № 19920/13, ECHR 2016 (çıxarışlar)

—D—

Dareskizb Ltd Ermənistana qarşı, ərizə № 61737/08, 21 sentyabr 2021
Demir və Baykara Türkiyəyə qarşı [BP], ərizə № 34503/97, ECHR 2008 *Disk və Kesk Türkiyəyə qarşı*, ərizə № 38676/08, 27 noyabr 2012
Danilenkov və başqaları Rusiyaya qarşı, ərizə № 67336/01, ECHR 2009 (çıxarışlar)
Djavit An Türkiyəyə qarşı, ərizə № 20652/92, ECHR 2003-III
Doğan Altun Türkiyəyə qarşı, ərizə № 7152/08, 26 may 2015
Drieman və başqaları Norveçə qarşı (qərarı), ərizə № 33678/96, 4 may 2000

—E—

“Ekomodafia” və başqaları Rusiyaya qarşı, ərizə № 9988/13 60 digər ərizə, 14 iyun 2022
Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası Türkiyəyə qarşı, ərizə № 20641/05, ECHR 2012 (çıxarışlar)
Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası və başqaları Türkiyəyə qarşı, ərizə № 20347/07, 5 iyul 2016
Ekrem Can və başqaları Türkiyəyə qarşı, ərizə № 10613/10, 8 mart 2022
Elvira Dmitriyeva Rusiyaya qarşı, ərizələr № 60921/17 və 7202/18, 30 aprel 2019
Emin Hüseyinov Azərbaycanca qarşı, ərizə № 59135/09, 7 may 2015
Enerji Yapı-Yol Sen Türkiyəyə qarşı, ərizə № 68959/01, 21 aprel 2009
Engel və başqaları Niderlanda qarşı, 8 iyun 1976, A seriyaları, № 22
Erdel Almaniya qarşı (qərarı), ərizə № 30067/04, 13 fevral 2007
Éva Molnár Macarıstana qarşı, ərizə № 10346/05, 7 oktyabr 2008
Ezelin Fransaya qarşı, 26 aprel 1991, A seriyaları, № 202

—F—

Fáber Macarıstana qarşı, ərizə № 40721/08, 24 iyul 2012
Dəniz İşçilərinin Həmkarlar İttifaqları Federasiyası və başqaları Norveçə qarşı (qərarı), ərizə № 38190/97, ECHR 2002-VI
Fedotov Rusiyaya qarşı (qərarı), ərizə № 5140/02, 23 noyabr 2004
Forcadell i lluis İspaniyaya qarşı (qərarı), ərizə № 75147/17, 7 may 2019
Friend, “Countryside Alliance” və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı (qərarı), ərizələr № 16072/06 və 27809/08, 24 noyabr 2009
Azadlıq və Demokratiya Partiyası (ÖZDEP) Türkiyəyə qarşı [BP], ərizə № 23885/94, ECHR 1999-VIII
Frumkin Rusiyaya qarşı, ərizə № 74568/12, 5 yanvar 2016

—G—

Qafqaz Məmmədov Azərbaycanca qarşı, ərizə № 60259/11, 15 oktyabr 2015
Galstyan Ermənistana qarşı, ərizə № 26986/03, 15 noyabr 2007
Geotech Kancev GmbH Almaniya qarşı, ərizə № 23646/09, 2 iyun 2016
Giuliani və Gaggio İtaliya qarşı [BP], ərizə № 23458/02, ECHR 2011 (çıxarışlar)
Gorzelik və başqaları Polşaya qarşı [BP], ərizə № 44158/98, ECHR 2004-I
Grande Oriente d’Italia di Palazzo Giustiniani İtaliya qarşı, ərizə № 35972/97, ECHR 2001-VIII
Gülcü Türkiyəyə qarşı, ərizə № 17526/10, 19 yanvar 2016
Güler və Uğur Türkiyəyə qarşı, ərizələr № 31706/10 və 33088/10, 2 dekabr 2014

Gün və başqaları Türkiyəyə qarşı, ərizə № 8029/07, 18 iyun 2013

—H—

Hakim Aydın Türkiyəyə qarşı, ərizə № 4048/09, 26 may 2020
Hakobyan və başqaları Ermənistanla qarşı, ərizə № 34320/04, 10 aprel 2012
Herri Batasuna və Batasuna İspaniyaya qarşı, ərizələr № 25803/04 və 25817/04, ECHR 2009
Herrmann Almaniyaya qarşı, ərizə № 9300/07, 20 yanvar 2011
Hizb ut-Tahrir və başqaları Almaniyaya qarşı (qərar), ərizə № 31098/08, 12 iyun 2012
Hrvatski liječnički sindikat Xorvatiyaya qarşı, ərizə № 36701/09, 27 noyabr 2014
Hüseynli və başqaları Azərbaycana qarşı, ərizə № 67360/11 və 2 digər ərizə, 11 fevral 2016

—I—

İbrahimov və başqaları Azərbaycana qarşı, ərizə № 69234/11 və 2 digər ərizə, 11 fevral 2016
İdentoba və başqaları Gürcüstana qarşı, ərizə № 73235/12, 12 may 2015
Ignatencu və Rumıniya Kommunist Partiyası Rumıniyaya qarşı, ərizə № 78635/13, 5 may 2020
İzci Türkiyəyə qarşı, ərizə № 42606/05, 23 iyul 2013
İzzettin Doğan və başqaları Türkiyəyə qarşı [BP], ərizə № 62649/10, ECHR 2016

—J—

Cəfərov və başqaları Azərbaycana qarşı, ərizə № 27309/14, 25 iyul 2019
“Yəhva şahidləri”nin Moskva icması və başqaları Rusiyaya qarşı, ərizə № 302/02, 10 iyun 2010
Johansson İsveçə qarşı, ərizə № 13537/88, Komissiyanın 7 may 1990-cı il tarixli qərarı, D.R. 65, səh. 202
Junta Rectora Del Ertzainen Nazional Elkartasuna (ER.N.E.) İspaniyaya qarşı, ərizə № 45892/09, 21 aprel 2015

—K—

Kalifatstaat Almaniyaya qarşı (qərar), ərizə № 13828/04, 11 dekabr 2006
Karaçay Türkiyəyə qarşı, ərizə № 6615/03, 27 mart 2007
Karakurt Avstriyaya qarşı (qərar), ərizə № 32441/96, 14 sentyabr 1999
Kasparov və başqaları Rusiyaya qarşı, ərizə № 21613/07, 3 oktyabr 2013
Kasparov Rusiyaya qarşı, ərizə № 53659/07, 11 oktyabr 2016
Kemal Çetin Türkiyəyə qarşı, ərizə № 3704/13, 26 may 2020
Koretskiy və başqaları Ukraynaya qarşı, ərizə № 40269/02, 3 aprel 2008
Köll Avstriyaya qarşı (qərar), ərizə № 43311/98, 4 iyul 2002
Körtvélyessy Macarıstana qarşı, ərizə № 7871/10, 5 aprel 2016
Krupko və başqaları Rusiyaya qarşı, ərizə № 26587/07, 26 iyun 2014
Kudrevičius və başqaları Litvaya qarşı [BP], ərizə № 37553/05, ECHR 2015
Kuznetsov və başqaları Rusiyaya qarşı, ərizə № 184/02, 11 yanvar 2007
Kimlya və başqaları Rusiyaya qarşı, ərizələr № 76836/01 və 32782/03, ECHR 2009

—L—

Laguna Guzman İspaniyaya qarşı, ərizə № 41462/17, 6 oktyabr 2020
Larmela Finlandiyaya qarşı, ərizə № 26712/95, Komissiyanın 28 may 1997-ci il tarixli qərarı (dərç olunmayıb)

Lashmankin və başqaları Rusiyaya qarşı, ərizə № 57818/09 və 14 digər ərizə, 7 fevral 2017
Lavisse Fransaya qarşı, ərizə № 14223/88, Komissiyanın 5 iyun 1991-ci il tarixli qərarı, *Qərar və qəraradlar toplusu*, 70, səh. 229
Le Compte, Van Leuven və De Meyere Belçikaya qarşı, 23 iyun 1981, A seriyaları, № 43
“Les Authentiks” və “Supras Auteuil 91” Fransaya qarşı, ərizələr № 4696/11 və 4703/11, 27 oktyabr 2016
Linkov Çex Respublikasına qarşı, ərizə № 10504/03, 7 dekabr 2006
Lovrić Xorvatiyaya qarşı, ərizə № 38458/15, 4 aprel 2017
Lucas Birləşmiş Krallığa qarşı (qərarad), ərizə № 39013/02, 18 mart 2003

—M—

Maestri İtaliyaya qarşı [BP], ərizə № 39748/98, ECHR 2004-I
Magyar Keresztény Mennonita Egyház və başqaları Macarıstana qarşı, ərizə № 70945/11 və 8 digər ərizə, ECHR 2014 (çıxarışlar)
Malofeyeva Rusiyaya qarşı, ərizə № 36673/04, 30 may 2013
Manole və “Romanian Farmers Direct” Rumıniyaya qarşı, ərizə № 46551/06, 16 iyun 2015
Matelly Fransaya qarşı, ərizə № 10609/10, 2 oktyabr 2014
McFeeley Birləşmiş Krallığa qarşı, ərizə № 8317/78, 114-cü bənd, Komissiyanın 15 may 1980-ci il tarixli qərarı, *Qərar və qəraradlar toplusu*, 20, səh. 44
“Yəhva şahidləri”nin Qldani icmasının üzvləri və başqaları Gürcüstana qarşı, ərizə № 71156/01, 3 may 2007
Mesut Yıldız və başqaları Türkiyəyə qarşı, ərizə № 8157/10, 18 iyul 2017
Metin Turan Türkiyəyə qarşı, ərizə № 20868/02, 14 noyabr 2006
Metodiev və başqaları Bolqarıstana qarşı, ərizə № 58088/08, 15 iyun 2017
MİHR Fondu Türkiyəyə qarşı, ərizə № 10814/07, 7 may 2019
“Xilas ordusu”nun Moskva bölməsi Rusiyaya qarşı, ərizə № 72881/01, ECHR 2006-XI
Demokratik Krallıq Uğrunda Hərəkət Bolqarıstana qarşı, ərizə № 27608/95, Komissiyanın 29 noyabr 1995-ci il tarixli qərarı (dərc olunmayıb)
Mytilinaios və Kostakis Yunanıstana qarşı, ərizə № 29389/11, 3 dekabr 2015

—N—

N.F. İtaliyaya qarşı, ərizə № 37119/97, ECHR 2001-IX
Milli Notariat Palatası Albaniyaya qarşı (qərarad), ərizə № 17029/05, 6 may 2008
Belçika Polisininin Milli Həmkarlar İttifaqı Belçikaya qarşı, 27 oktyabr 1975, A seriyaları, № 19
Dəmiryol, Dəniz və Avtomobil Nəqliyyatı İşçilərinin Milli Həmkarlar İttifaqı Birləşmiş Krallığa qarşı, ərizə № 31045/10, ECHR 2014
Türk Milli Birliyi “Kungyun” Bolqarıstana qarşı, ərizə № 4776/08, 8 iyun 2017
Navalnyy Rusiyaya qarşı [BP], ərizə № 29580/12 və 4 digər ərizə, 15 noyabr 2018
Navalnyy və Gunko Rusiyaya qarşı, ərizə № 75186/12, 10 noyabr 2020
Navalnyy və Yashin Rusiyaya qarşı, ərizə № 76204/11, 4 dekabr 2014
Nemtsov Rusiyaya qarşı, ərizə № 1774/11, 31 iyul 2014
Norveç Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyası (LO) və Norveç Nəqliyyat İşçiləri Həmkarlar İttifaqı (NTF) Norveçə qarşı, ərizə № 45487/17, 10 iyun 2021
Novikova və başqaları Rusiyaya qarşı, ərizə № 25501/07 və 4 digər ərizə, 26 aprel 2016
Nurettin Aldemir və başqaları Türkiyəyə qarşı, ərizə № 32124/02 və 6 digər ərizə, 18 dekabr 2007

—O—

Obote Rusiyaya qarşı, ərizə № 58954/09, 19 noyabr 2019
Ognevenko Rusiyaya qarşı, ərizə № 44873/09, 20 noyabr 2018
Öğrü Türkiyəyə qarşı, ərizə № 19631/12, 17 oktyabr 2017
Olga Kudrina Rusiyaya qarşı, ərizə № 34313/06, 6 aprel 2021
Öllinger Avstriyaya qarşı, ərizə № 76900/01, 2006-IX
“Pravoslav Ohrid Arxiyepiskopluğu (Yunan-Pravoslav Peç Patriarxlığının Ohrid Arxiyepiskopluğu)” keçmiş Yuqoslaviya Respublikası Makedoniyaya qarşı, ərizə № 3532/07, 16 noyabr 2017
Osmani və başqaları “keçmiş Yuqoslaviya Respublikası Makedoniyaya” qarşı (qərardad), ərizə № 50841/99, ECHR 2001-X
Ouranio Toxo və başqaları Yunanıstana qarşı, ərizə № 74989/01, ECHR 2005-X (çıxarışlar)
O.V.R. Rusiyaya qarşı (qərardad), ərizə № 44319/98, ECHR 2001-V
Oya Ataman Türkiyəyə qarşı, ərizə № 74552/01, 2006-XIII
Özbek və başqaları Türkiyəyə qarşı, ərizə № 35570/02, 6 oktyabr 2009

—P—

Partidul Comunistilor (Nepeceristi) və Ungureanu Rumıniyaya qarşı, ərizə № 46626/99, ECHR 2005-I (çıxarışlar)
Parti nationaliste basque – Organisation régionale d’Iparralde Fransaya qarşı, ərizə № 71251/01, ECHR 2007-II
Demokratik Cəmiyyət Uğrunda Partiya (DTP) və başqaları Türkiyəyə qarşı, ərizə № 3840/10 və 6 digər ərizə, 12 yanvar 2016
Plattform “Ärzte für das Leben” Avstriyaya qarşı, 21 iyun 1988, A seriyaları, № 139
Popov və başqaları Bolqarıstana qarşı (qərardad), ərizə № 48047/99, 6 noyabr 2003
Primov və başqaları Rusiyaya qarşı, ərizə № 17391/06, 12 iyun 2014
Protopapa Türkiyəyə qarşı, ərizə № 16084/90, 24 fevral 2009

—R—

Rai və Evans Birləşmiş Krallığa qarşı (qərardad), ərizələr № 26258/07 və 26255/07, 17 noyabr 2009
Ramazanova və başqaları Azərbaycanca qarşı, ərizə № 44363/02, 1 fevral 2007
Razvozhayev Rusiyaya və Ukraynaya qarşı və Udaltsov Rusiyaya qarşı, ərizə № 75734/12 və 2 digər ərizə, 19 noyabr 2019
Redfearn Birləşmiş Krallığa qarşı, ərizə № 47335/06, 6 noyabr 2012
Refah Partisi (Rifah Partiyası) və başqaları Türkiyəyə qarşı [BP], ərizə № 41340/98 və 3 digər ərizə, ECHR 2003-II
Rekvényi Macarıstana qarşı [BP], ərizə № 25390/94, ECHR 1999-III
Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas və başqaları Avstriyaya qarşı, ərizə № 40825/98, 31 iyul 2008
Bolqarıstandakı “Yəhva şahidləri” dini konfessiyası Bolqarıstana qarşı, ərizə № 5301/11, 10 noyabr 2020
Rusiya Respublikaçılar Partiyası Rusiyaya qarşı, ərizə № 12976/07, 12 aprel 2011
Revert və Legallais Fransaya qarşı, ərizələr № 14331/88 və 14332/88, Komissiyanın 8 sentyabr 1989-cu il tarixli qərarı, *Qərar və qərardadlar toplusu*, 62, səh. 309

—S—

Sanchez Navajas İspaniyaya qarşı (qərardad), ərizə № 57442/00, ECHR 2001-VI
Sáska Macarıstana qarşı, ərizə № 58050/08, 27 noyabr 2012
Savenko və başqaları Rusiyaya qarşı, ərizə № 13918/06, 14 sentyabr 2021

Schmidt və Dahlström İsveçə qarşı, 6 fevral 1976, A seriyaları, № 21
Schneider Lüksemburqa qarşı, ərizə № 2113/04, 10 iyul 2007
Schwabe və M.G. Almaniya qarşı, ərizələr № 8080/08 və 8577/08, ECHR 2011-VI (çıxarışlar)
Sergey Kuznetsov Rusiyaya qarşı, ərizə № 10877/04, 23 oktyabr 2008
Shmorgunov və başqaları Ukraynaya qarşı, ərizə № 15367/14 və 13 digər ərizə, 21 yanvar 2021
Sidiropoulos və başqaları Yunanıstana qarşı, 10 iyul 1998, *Qərar və qəraradlar toplusu*, 1998-IV
Sigurður A. Sigurjónsson İslandiya qarşı, 30 iyun 1993, A seriyaları, № 264
Silgir Türkiyəyə qarşı, ərizə № 60389/10, 3 may 2022
Sindicatul "Păstorul cel Bun" Rumıniya qarşı [BP], ərizə № 2330/09, ECHR 2013 (çıxarışlar)
Siveri və Chiellini İtaliya qarşı (qərarad), ərizə № 13148/04, 3 iyun 2008
Bolqarıstandakı Slavyan Universiteti və başqaları Bolqarıstana qarşı (qərarad), ərizə № 60781/00, 18 noyabr 2004
Sørensen və Rasmussen Danimarkaya qarşı [BP], ərizələr № 52562/99 və 52620/99, ECHR 2006-I
Sosialist Partiyası və başqaları Türkiyəyə qarşı, 25 may 1998, *Qərar və qəraradlar toplusu*, 1998-III
Şolari Moldova Respublikasına qarşı, ərizə № 42878/05, 28 mart 2017
Stankov və Birləşmiş Makedoniya Təşkilatı "İlinden" Bolqarıstana qarşı, ərizələr № 29221/95 and 29225/95, ECHR 2001-IX
Steel və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, 23 sentyabr 1998, *Qərar və qəraradlar toplusu*, 1998-VII
Straume Latviya qarşı, ərizə № 59402/14, 2 iyun 2022
Süleyman Çelebi və başqaları Türkiyəyə qarşı (№ 2), ərizələr № 22729/08 və 10581/09, 12 dekabr 2017
İsveç Maşinistlərinin Həmkarlar İttifaqı İsveçə qarşı, 6 fevral 1976, A seriyaları, № 20
İsveç Nəqliyyat İşçilərinin Həmkarlar İttifaqı İsveçə qarşı (qərarad), ərizə № 53507/99, ECHR 2004-XII (çıxarışlar)

—T—

Taganrog LRO və başqaları Rusiyaya qarşı, ərizə № 32401/10 və 19 digər ərizə, 7 iyun 2022
Taranenko Rusiyaya qarşı, ərizə № 19554/05, 15 may 2014
Təbiəti Mühafizə Cəmiyyəti və İsrafilov Azərbaycan qarşı, ərizə № 37083/03, ECHR 2009
Tek Gıda İş Sendikası Türkiyəyə qarşı, ərizə № 35009/05, 4 aprel 2017
Qaraçı Şurası və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı (qərarad), ərizə № 66336/01, 14 may 2002
Birləşmiş Makedoniya Təşkilatı "İlinden" və İvanov Bolqarıstana qarşı, ərizə № 44079/98, 20 oktyabr 2005
Birləşmiş Makedoniya Təşkilatı "İlinden" və başqaları Bolqarıstana qarşı, ərizə № 59491/00, 19 yanvar 2006
Birləşmiş Makedoniya Təşkilatı "İlinden" və başqaları Bolqarıstana qarşı (№ 2), ərizə № 34960/04, 18 oktyabr 2011
Birləşmiş Makedoniya Təşkilatı "İlinden – PIRIN" və başqaları Bolqarıstana qarşı, ərizə № 59489/00, 20 oktyabr 2005
Birləşmiş Makedoniya Təşkilatı "İlinden – PIRIN" və başqaları Bolqarıstana qarşı (№ 2), ərizələr № 41561/07 və 20972/08, 18 oktyabr 2011
Tourkiki Enosi Xanthis və başqaları Yunanıstana qarşı, ərizə № 26698/05, 27 mart 2008
Slovakiya Respublikası Polisinin Həmkarlar İttifaqı və başqaları Slovakiya qarşı, ərizə № 11828/08, 25 sentyabr 2012
Tsonev Bolqarıstana qarşı, ərizə № 45963/99, 13 aprel 2006
Tüm Haber Sen və Çınar Türkiyəyə qarşı, ərizə № 28602/95, ECHR 2006-II
Tuskia və başqaları Gürcüstana qarşı, ərizə № 14237/07, 11 oktyabr 2018

—U—

UNISON Birləşmiş Krallığa qarşı (qərarad), ərizə № 53574/99, ECHR 2002-I
Türkiyə Birləşmiş Kommunist Partiyası və başqaları Türkiyəyə qarşı, 30 yanvar 1998, *Qərar və qəraradlar toplusu*, 1998-I

“Unite” Həmkarlar İttifaqı Birləşmiş Krallığa qarşı (qərardad), ərizə № 65397/13, 3 May 2016
Urcan və başqaları Türkiyəyə qarşı, ərizə № 23018/04 və 10 digər ərizə, 17 iyul 2008

—V—

Veniamin Tymoshenko və başqaları Ukraynaya qarşı, ərizə № 48408/12, 2 October 2014
Vialas Simón İspaniyaya qarşı, ərizə № 16685/90, Komissiyanın 8 iyul 1992-ci il tarixli qərarı (dərc olunmayıb)
Vogt Almaniyaya qarşı, 26 sentyabr 1995, A seriyaları, № 323
Vlahov Xorvatiyaya qarşı, ərizə № 31163/13, 5 may 2022
Vona Macarıstana qarşı, ərizə № 35943/10, ECHR 2013
Vörður Ólafsson İslandiya qarşı, ərizə № 20161/06, ECHR 2010
Vyerentsov Ukraynaya qarşı, ərizə № 20372/11, 11 aprel 2013

—W—

Weiss Avstriyaya qarşı, ərizə № 14596/89, Komissiyanın 10 iyul 1991-ci il tarixli qərarı (dərc olunmayıb)
Wilson, Milli Jurnalistlər Birliyi və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, ərizə № 30668/96 və 2 digər ərizə, ECHR 2002-V
“Women On Waves” təşkilatı və başqaları Portuqaliyaya qarşı, ərizə № 31276/05, 3 fevral 2009
W.P. və başqaları Polşaya qarşı (qərardad), ərizə № 42264/98, ECHR 2004-VII

—Y—

Yakutiya Respublikası Həmkarlar İttifaqları Federasiyası Rusiyaya qarşı, ərizə № 29582/09, 7 dekabr 2021
Yaroslav Belousov Rusiyaya qarşı, ərizələr № 2653/13 və 60980/14, 4 oktyabr 2016
Yazar və başqaları Türkiyəyə qarşı, ərizə № 22723/93 və 2 digər ərizə, ECHR 2002-II
Yefimov və Gənc hüquq müdafiəçiləri qrupu Rusiyaya qarşı, ərizələr № 12385/15 və 51619/15, 7 dekabr 2021
Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi Türkiyəyə qarşı, ərizə № 41955/14, 10 may 2022
Yezhov və başqaları Rusiyaya qarşı, ərizə № 22051/05, 29 iyun 2021
Yordanovi Bolqarıstana qarşı, ərizə № 11157/11, 3 sentyabr 2020
Young, James və Webster Birləşmiş Krallığa qarşı, 13 avqust 1981, A seriyaları, № 44
Young, James və Webster Birləşmiş Krallığa qarşı, ərizələr № 7601/76 və 7896/77, Komissiyanın 14 dekabr 1979-cu il tarixli məruzəsi, B seriyaları, № 39, səh. 36

—Z—

Zakharova və başqaları Rusiyaya qarşı, ərizə № 12736/10, 8 mart 2022
Zakharov və Varzhabetyan Rusiyaya qarşı, ərizələr № 35880/14 və 75926/17, 13 oktyabr 2020
Zehra Fondu və başqaları Türkiyəyə qarşı, ərizə № 51595/07, 10 iyul 2018
Zhdanov və başqaları Rusiyaya qarşı, ərizə № 12200/08 və 2 digər ərizə, 16 iyul 2019
Zhechev Bolqarıstana qarşı, ərizə № 57045/00, 21 iyun 2007
Ziliberg Moldovaya qarşı (qərardad), ərizə № 61821/00, 4 may 2004
Zulkuf Murat Kahraman Türkiyəyə qarşı, ərizə № 65808/10, 16 iyul 2019